

विद्यया ऽमृतमश्नुते

दामोदर प्रशासनिक विद्यापीठ.

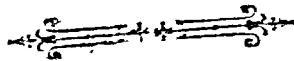

निर्झरिणी.

जयजन्मभार मेरुभाई परम
जनक रक्षणे, जयदायवगर.
(गण्डिकायक) हि.स.

“प्रेम कवे ट्यावर”
लेखक अने प्रकाशक,

हरमोहर पुशासदास पोटादकर.

मोस अजन्त;

शुक्नसास अमरशी महेता; अमहायाद.

३३४/-
मूल्य ~~३३४~~ ३३४.

सर्वाधिकार स्वाधीन. >

31,981

१६७७.] अत १०००. [ध. न. १६२६

31981

मिन्टींग प्रेस"मां यडित वाडीलात उद्योगाधिका
आभुं. पांचकुवा, नवा दरवाण-अमहावाड.

श्रीयुत लवानल करसनदास.

अर्पणपत्र.

विद्यारसिक श्रेष्ठ साहेब.

श्रीयुत भवान्छु करशनदास, (सान्ताकुञ्ज.)

महाराज!

कुच्छ टोकीया गाममां बुडाण्णा ज्ञातिमां जन्म पायी,
भाणवयमां ज पितृवरणुना शीतल छत्रने तिरौलाव यतां
मुण्ठमां मासानी सहायथी उछरी, गुजराती शाणां
सामान्य डेगवणी लर्ध, नोकरि अने पछीथी स्वतंत्र
व्यापारद्वारा प्रमाखिडता अने सत्यनिष्ठताथी अत्यारनी
उच्च स्थिति आप प्राप्त करी शक्या छे.

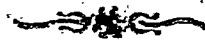
विद्याना उपासडोने मात्र शाणाथी ज्ञान मणी
शकतुं नथी. ते प्रमाणे आपे शाणा छोडया पछी उद्योगमां
प्रवृत्त रहैवा छतां आज पर्यन्त विद्याव्यासंग त्यज्ये नथी.
अने अत्यारे पाणु स्वामी रामतीर्थ अने कलापी आपना
भास प्रिय लेखके थर्ध पडया छे.

ओक आर्थ गृहस्थने शौलावे जेवा उदार अने
दानशील हृदय उपरांत जते गोसेवन करवानी भास वृत्ति,
वाह्याडंवर के भोजशोभने त्याग आदि आपना सहगुणो,
समागंभमां आवतां सर्व मनुष्येनां हृदयने आकर्षे छे.

સાહિત્યપ્રીતિ અને ગુજરાતી સાહિત્યમાં અંશવૃદ્ધિ
 જોવાની આપની ઉત્કટ ઈચ્છાને લીધે આપની સહાયથી
 હ થયેલો આ કાવ્યસંગ્રહ આપને અર્પણ કરું છું. જો
 તેમ કરવાની અને ચિત્રપટ મૂકવા દેવાની આપની
 મન્દા મને અવિદિત નથી; પરંતુ આસ મારા સતોપને
 આપે તે સ્વીકાર્યું છે, તેથી ઉપકૃત થાઉં છું.

કર્તા.

शुद्धिपत्र.

पृष्ठ.	पंक्ति.	अशुद्ध.	शुद्ध.
५	३	अकभां	अकभां
१०	१८	ध्रुवनीने	ध्रुवनीने
११	१२	व्हालांना	व्हालांनी
१३	१०	हृदय	हृदय
२२	१६	आणविना	आण रविना
२७	७	पति	प्रति
३७	६	ते	ते
४५	६	हृंघ	हृं
५२	१	आपूकित्यो	आपूकित्यो
५३	६	आरवाद	आरवाद
५८	११	प्रणुग	प्रणुय
५९	६	जडे	जडे
६३	१०	स्पर्शधी	स्पर्शती
६४	१२	ते	ते
७१	५	शक्ति	शक्ति
७६	१४	मनाडर	मनाडर

७८	६	अतरे	अंतरे
८०	३	दास्य	दास्यथी
८०	१६	कुं	कुं
८७	१३	कुं	कुं
१०५	२०	अतजि	अतर्जित
११२	१२	प्रमपूर्ण	प्रेमपूर्ण
११६	१६	गयां	गयो
१२१	२१	कुं	कुं
१२८	५	अपुं	आपुं
१२९	१३	कुं	कुं
१३४	१२	भागे	भागे
१३४	१४	कुं	कुं
१३५	१६	शा शा	नदि शा शा

निवेदन.

“कटलोदिनी” अने “स्रोतस्विनी” ने साहित्यप्रदेशमं यथोचित सत्कार यथाशी मारां काव्येना आ तृतीय संग्रह गुणर काव्यरसिकेना हस्तमां भूकतां मने आनंद धाय छे.

आ संग्रहमांनां कटलांक काव्येनु विशिष्ट अने समस्त संग्रहनु सामान्य तत्त्वावलोकन तेना सुंदर उपोद्घातमां सुप्रसिद्ध साक्षर अने भावनगर राज्याना विद्याधिकारी साहेब श्रीमान् कैशिकराम विघ्नहरराम भडैता जी, ए. ए. करेकुं ह्येवाथी मारे विशेष कांछ कहेवानुं रडेतुं नथी. मारां काव्ये संग्रहे कशो उद्वेग नडि करवानी मारी पास कच्छा पक्ष्णेथी। सद्ध यथं शकी छे.

३१, १४१

युरोपीय महाविग्रहनी समाप्ति-यवा कतां सुप्रसिद्ध कार्यनां साधनेनी दुष्प्राप्यता इर यथं शकी नथी. ए स्थितिमां आ संग्रहनु आटकुं वहेकुं प्रकृत्य देवण साक्षर श्री हिंमतलाल गणेश अंजुविया एम. ए. जे. ल. जे. ल. जी. ना पास प्रयासद्वारा सुंयकनिवासी विद्यारसिक शेठ श्री जवानल करशनदास तरुथी मणेला उदार आश्रयथी न यथं शक्युं छे. तेथी ते अन्ने महाश्रयेना हुं उपकार मानुं छे. प्रारंभथी मारां काव्येमां रस लेनार अने तेमज पत्रदार ए मंथथी यथाशी मने

આપનાર મારા મિત્રો—સુરત મહિલાવિદ્યાલયવાળા રા. રા.
 અમૃતલાલ વલ્લભદાસ ઠાણી, ખી. એ. તથા રા. રા. ભૂપતરાય
 ગોપાળજી મહેતા, ખી. એ. તેમજ ભાવનગરનિવાસી રા. રા.
 અણવંતરાય ગોપાળજી મહેતા ખી. એ. અને રા. રા. ચંપક-
 લાલ ત્રિભુવનદાસ ત્રિવેદી, ખી. એ. એ આ પ્રવૃત્તિમાં કરેલી
 યથાપ્રસંગ સહાયની નોંધ લેવાતું હું વીસરી શકતો નથી.

અસ્વસ્થ પ્રકૃતિ, સુદૂર સ્થિતિ અને ઈતર વ્યવસાયને
 લીધે બહુ કાળજી રાખ્યા છતાં મુદ્દની કેટલીક ભૂલો રહી
 જવા પામી છે; જે શુદ્ધિપત્રમાં દર્શાવવામાં આવી છે.
 પુસ્તક કે તેમાંનું કોઈ પણ કાવ્ય વાંચતાં પહેલાં તે પર દૃષ્ટિ
 કરવાની વાચક બંધુઓને ખાસ વિનંતિ કરવામાં આવે છે.

અંતમાં પોતાને આસાધારણ વ્યવસાય હોવા છતાં
 અત્યલ્પ સમયમાં આ સંગ્રહનું સાધનત મુક્ત અવલોકન
 કરી મનનીય ઉપોદ્ઘાત લખી આપવા માટે શ્રીમાન કૌશિક-
 રામભાઈનો અને મુદ્રણપ્રવૃત્તિમાં સતત સહાય કરવા માટે
 સાહસિક પુસ્તકપ્રકાશક રા. જીવનલાલ અમરશી મહેતા,
 (અમદાવાદ) નો આભાર દર્શાવ્યા સિવાય આ નિવેદન હું
 પૂર્ણ કરી શકતો નથી.

ખોટાદ.

દામોદર ખું બોટાદકર.

અક્ષય તૃતીયા, સં. ૧૯૭૭

विषयानुक्रम.

डा. अ. अ.	...	...	...	...	...	...	...
१	पं. इ. न.	...	...	...	...	...	१.
२	उ. या.	...	...	...	...	...	१.
३	ध्रुव. ने.	...	...	...	...	...	४.
४	प. तं. ग.	...	...	...	...	...	५.
५	श. तुं. ज. य.	...	...	...	...	...	५.
६	ज. वा. ला. मु. ष्ठी.	...	...	...	...	...	१२.
७	वै. द्य.	...	...	...	...	...	१७.
८	अ. इ. वे. द्य. ने. ...	...	...	...	...	...	१८.
९	आ. व. ण. नां. कू. ल. ने.	...	...	...	...	...	२२.
१०	आ. म्य. उ. व. न.	...	...	...	...	...	२४.
११	रा. स.	...	...	...	...	...	२६.
१२	गो. वा. ला. ष्ठी.	...	...	...	...	...	३०.
१३	कृ. पि. क.	...	...	...	...	...	३४.
१४	क. न्या. प्र. त.	...	...	...	...	...	३५.
१५	ल. ग्ने. धि. ता.	...	...	...	...	...	४२.
१६	मो. ड.	...	...	...	...	...	४५.
१७	क. र. अ. ड. थु.	...	...	...	...	...	४७.
१८	व. र. व. धू. ते.	...	...	...	...	...	५०.
१९	मि. ल. न.	...	...	...	...	...	५१.
२०	आ. र्थ. सं. सार	...	...	...	...	...	५४.

२१	ज्हेन.	...	...	...	...	...	५८.
२२	स्वम.	...	...	...	...	...	६०
२३	पत्रप्रतीक्षा.	...	...	...	...	...	६४
२४	पत्रदर्शन.	...	...	...	...	...	६७
२५	नकुं वर्ष.	...	...	...	...	...	७१
२६	उपहार.	...	...	...	...	...	७३
२७	मानवदृष्ट्य.	...	...	...	...	...	७५
२८	श्लोक उत्तर.	...	...	...	...	...	७७
२९	तन्मयता.	...	...	...	...	...	८०.
३०	प्रवास.	...	...	...	...	...	८३.
३१	मृत्युते.	...	...	...	...	...	८७.
३२	त्रिभोपचार.	...	...	...	...	...	८५.
३३	मुमुक्षा.	...	...	...	...	...	८९.
३४	सान्त्वन.	...	...	...	...	...	९२.
३५	विश्रान्ति.	...	...	...	...	...	९४.
३६	पुस्तक गृह्यमन्त.	...	...	...	...	...	९६.
३७	उमिदा.	...	...	...	...	...	१०३.
३८	पश्चात्ताप.	...	...	...	...	...	१०६.
३९	हादणरीने.	...	...	...	...	...	११३.
४०	अभय वायो.	...	...	...	...	...	११५.
४१	भद्राभासी.	...	...	...	...	...	१२५.
४२	पुनर्लभ.	...	...	...	...	...	१३३.

ઉપોદ્ધાત.

સાહિત્યપ્રેમીઓને ઉત્તમ રસજ્ઞાનથી પૂરી પાડનાર અવિવર શ્રીયુત્ત
 ઠા. યુ. ખોટાદરના “ નિર્ઝરિણી ” નામના કાવ્યપુસ્તકનો આજે
 સાહિત્યક્ષેત્રમાં પ્રવેશ થાય છે. શુભરાગી શુભાઓનાં ચિત્રને ખોતાના બ
 શુભગુણથી આર્જનાર તરવેથી ભરપૂર એ કાવ્યપુસ્તકને ઉપોદ્ધાતની
 ક્ષેત્ર પ્રથુ જરૂર નહિ હોવા છતાં હું ઉપોદ્ધાત લખવા સમજ થયે
 છું. તેનું કારણ એવી ક્ષાંતિ જ છે કે જેટલું બંધુકૃત્ય બે હું નહિ
 હું તેો કેટલાક સંગઠન મહારથો બેઓ એ અવિવરના અતે મારા
 સ્તેહી છે તેમનાં અંતઃકરણ કુલાશે.

કવિ ખોટાદરના પદ્મમાં પૈસો તેમ પદવી ખેમીનું એકે નથી,
 પરંતુ આ વિલક્ષણુ વિશ્વમાં એવો કાદ નિયમ નથી કે શુભરાથ
 પુરુષ ધનાઢ્ય હોવો જોઈએ, અથવા તેો કાવ્યક્ષેત્રમાં અમુક પ્ર-રિતી
 અમલદારી હોવી જોઈએ. અતેક મહાપુરુષો ઉતરતી સ્થિતિમાં ઉછર્યા-
 નાં દૃષ્ટાન્ત-દલિહાસપ્રસિદ્ધ છે, અતે મારા ખોતાના શ્લોકનો ઉતારા
 આપવાની મને છૂટ હોય તેા:—

લજ્જયન્ ગગનચુમ્બિમિનિજ-
 ધિન્તનૈઃ સકલસૂરિસંસદમ્ ।
 લેખિનીં સમધિગન્તુમશ્મઃ
 માપ કેઞ્ઞપિ પથિ પંચતાં કવિઃ ॥

એવો પણ કોઈ સમર્થ કવિ હોય શકે કે જેની અંબરચુંબી ક્ષયતાઓ સકલ કવિકુલને શરમાવી નાંખે એવી હોય, પરંતુ દરિદ્રતાના દુર્યોગે જેની પાસે લખવાની કલમ સરખી ન હોય અને રસ્તામાં પડેલી જેની લાસને ઉપાડવાનું કામ સુવરાઘખાતને માથે આવી પડે!

આ પૂર્વે શ્રીયુત ઝોટાદકરે “ કુદસોલિની ” અને “ સ્નેહ-સ્વની ” નામની પોતાની સુંદર કાવ્યકૃતિઓથી વિદ્યાવિલાસી સાયકવર્ગને ઝણી કર્યો છે; “ નિર્ઝરિણી ” ની પ્રસિદ્ધિથી એ સ્તરમાં અવશ્ય વૃદ્ધિ થઈ છે.

શ્રીયુત ઝોટાદકરની પ્રકૃતિ જેની શાન્ત અને ગંભીર છે તેનીજ પ્રકૃતિ એમની કવિતાની છે. દોડધામ કે નાસભાગના અનિષ્ટ તત્ત્વનું દર્શન એમની કૃતિમાં કોઈ પણ સ્થળે થતું નથી. કવિતા વાંચનારને સ્પષ્ટ ભાન થાય છે કે કવિના હૃદયને અત્યન્ત નિરાંત હોવી જોઈએ, કવિનું અંતઃકરણ સ્વસ્થ અને એકાગ્ર હોવું જોઈએ. પોતાના કુદ્ધિમળ સાથે આ શાંતિ અને એકાગ્રતાના સુયોગથી કવિ ઝોટાદકર કૃત્તીય વસ્તુને ચમત્કારિક પદોમાં ઢલી શક્યા છે, અને એવી રચના કરી શક્યા છે કે જેની મોહિની સ્થાયી રહેવાનો સંભવ છે.

આકાશથી પાંતાલપર્યન્ત અવિચંત્રિતપણે વિચરવાનો કવિની પ્રતિભાને પરવાનો હોય છે. શ્રીયુત ઝોટાદકરની પ્રતિભા પણ એ જ પ્રમાણે પૃથ્વી, વનસ્પતિ, જલ, અગ્નિ, આકાશ, આત્મા એ સર્વ પ્રદેશોમાં વિહાર કરે છે. પરંતુ એમનાં કવનનો મુખ્ય વિષય મનુષ્યના આધ્યાત્મિક ભાવો છે. અનેક વિષયોમાં રસ પડવો અને પડાવવો એ કવિમતિની વ્યાપકતા સૂચવે છે; અમુક વિષયોનો તલરપર્શ કરી તેમના ઉડા મર્મો જાણી લઈ સુંદર ભાષામાં જનતાને જણાવવા એ

કવિમતિની સૂક્ષ્મતા સૂચવે છે. આ બંને લક્ષણ આપણા આ કવિમાં જોવામાં આવે છે.

આદિથી અંતપર્યન્ત આ કૃતિમાં બધું જ સુંદર છે, પરંતુ વિવેચનને અંગે અપેક્ષિત તારતમ્યની દૃષ્ટિથી જોતાં નીચેનાં કાવ્યોમાં મને વિશેષ ચમત્કૃતિ જણાઈ છે.

ઉપાતું ચિત્ર કેવું હૃદયંગમ દોરવામાં આવ્યું છે !

“ વિજયના ધ્વજને શરકાવતી,
 “ કંઈકે તારકગેદ ઉછાળતી;
 “ ચરણકેસરથી પથ પૂરતી,
 “ તિલકથી નભમાલ સુકાવતી.”

પરંતુ એ ભવ્ય ઉપા કંઈ સ્થાયી નથી. એનો ઝટ લોપ થવાનો છે. છતાં એ લોપ પણ આશ્વાસનરહિત નથી.

“ દિનમણિ મણિ શો અમને દઈ,
 “ અડહ ! ઉડી અચાનક તું ગઈ!
 “ સુખદ એ ઉપહાર શિરે ધરી,
 “ સરલ જીવનને દરશું સખિ !”

ઉપા ઉડી જાય છે ખરી, પરંતુ સૂર્યરૂપી રતનને મૂકીને એનું જરૂં કેવળ શોકજનક નથી.

“ ધ્રુવને ” એ કાવ્યમાં કવિએ ધ્રુવને ઉદ્દેશી ખતોહર કલ્પનાઓની પરંપરા પ્રવર્તાવી છે. નીચેની કલ્પના કેવી સુંદર અને રસુલ છે!

“ કે જ્યોમાંગણુનો સુરક્ષક કરી સ્થાપ્યો તને ઈશ્વરે !
 “ જ્યોથી જ્યોમુચરો સહુ નિજ પથે મૂંગે મુખે સંચરે;

“ને સ્વચ્છંદ યતી, પરસ્પર લડી, ના નાશ પામે કદી,

“એ કાળે યતી કોટવાળ નભનો તું સજ્જ ઉભો અહિં.”

“જ્વાલામુખી” આ એક હૃદયદ્રાવક કાવ્ય છે. જ્વાલામુખીનો અંતરાગ્નિ ક્ષાત્રી નીકળતાં પશુપક્ષીઓ તો સ્થાનાંતર કરી શકશે, પરંતુ

“રસભરી નવલી વનવેલિઓ,

“ઉર ઉમંગવતી અલખેલીઓ;

“સકલ એ શરણાગત ક્યાં જશે ?

“ક્યમ કરી નિજ પ્રાણુ બચાવશે ?”

*

*

*

*

“તર વિષે વસતાં ખગશાવકો,

“અનવક્ષંબન સુંદર અર્મકો;

“પ્રકટ પાંખ નથી થઇ એમને,

“અરર ! એ જઇ ક્યાં શકશે હવે ?”

“આવળનાં ફૂલને” એ કાવ્ય લખી કવિએ પોતાની સહૃદયતા ઉપરાંત સૂક્ષ્મ અવલોકનશક્તિ અને માતૃભૂમિભક્તિ સિદ્ધ કરી છે. કાઠિયાવાડના અરણ્યપ્રદેશમાં પ્રવાસ કરનાર ક્યા સહૃદય પ્રેક્ષકનું ધ્યાન વનદેવતાનાં કર્ણાભરણરૂપ આવળનાં પુષ્પોએ ખેંચ્યું નથી ? એ વ્યતિહરને આપણા કવિએ

“દૂર અતિશય દૂર સુધી પથરાઇ રહેલાં,

“ઉંચી નીચી ડોક કરી કુવૂહલથી જોતાં;

“સોના કરી પીત પાથરી ચાદર બણે,

“બાળ રવિનાં પિંડ સમાં અમકો ચોપાસે.”

પ્રત્યાદિ કાવ્યની શોભાથી અણુગાર્યો છે.

“ગ્રામ્ય જીવન” આ એક અતિ મંજુલ ગેય પદ્ય છે. હિંદુ મુખ્ય મનુષ્યવિત્ત ગામડાંમાં રહેલું છે. અને શ્રીયુત ખોટાદરે પ્રામ્ય જીવનને એવા સુંદર લલિત શબ્દોથી વર્ણવ્યું છે, અને ઉચ્ચ ભાવનાઓથી અલંકૃત કર્યું છે કે ભવિષ્યના વિદ્યાર્થીઓ પોતાના નિબંધમાં ગ્રામજીવન તથા નગરજીવનનું તારતમ્ય દર્શાવતાં એની પંક્તિઓના ઉતારા આપશે એમ કહેવામાં અતિશયોક્તિ નથી. એમાંની અનેક ભાવનાઓમાંથી પાંચ જ ભાવના આપણે લઈશું.

“ અણખોટયો જ્યાં અનિલ અહર્નિશ વન સુરભિભર વાય,

“ સમય સમય સંમાર્જન કરતો મન મૂઠી મલકાય. ”

+ + + + +

“ પુણ્ય પુરાતન આર્પજીવનનો અણખાંધો દત્તિહાસ,

“ ચાર ચાંદનીમાં ઉચરંતી રમણી ખેલે રાસ. ”

+ + + + +

“ શાંત શર્વરીમાં સહુ પુરુષો ચર્યે મળીને ચોક,

“ શાણુરૂપશંહોણાં રતનો શા શબ્દ તણા બહુ થોક. ”

x x x x x

“ જવલૂખ્યા જતનો જ્યાં પામે અતિથિ ઉરસત્કાર,

“ અમરતાણું જીવન અનુભવતાં, વીસરે નિજ પરિવાર. ”

x x x x x

“ જગદાસાર વિષે પંડજ શાં અણદૂખ્યાં એકાંત,

“ વિકસિત હૃદય રમે રસસિંચ્યાં ડોલતાં દિનરાત. ”

પવિત્ર પવન, રમણીરાસ, ગ્રામચર્યા, અતિથિસત્કાર, હૃદય-વિકાસ-એ ભાવનાપંચકનું શ્રીયુત ખોટાદરે એવું આકર્ષક વર્ણન

કર્તૃ છે કે તે વાંચી આપણે પણ તેમની સાથે ઉદ્દગાર કાઢવા પ્રેરા-
પુએ છીએ કે—

“ મોક્ષતું માનવદુર્લભ ધામ,

“ રહો એ અમર અમારં ગ્રામ.”

“ ગ્રામ્ય જીવન ’ ની સુંદર શૈલીપર રચાયેલું ‘ખીન્તુ’ કાવ્ય
“ આર્યસંસાર ” નામનું છે. એમાં પણ મધ્યરણી મધમાખની કલ્પના,
જગતની નૈતમ નિશાળની કલ્પના, સ્વાર્થત્યાગ અને સંયમનું વર્ણન,
સૂર્ય અને શ્રદ્ધના આકર્ષણ સંબંધના સાદક્યનું વર્ણન-સર્વ એવું
સુભગ છે કે અવિભક્ત આર્યકુટુંબ વિષે આપણે પણ કવિ સાથે
એવું વચન ઉચ્ચારવામાં સામેલ થઈએ છીએ કે:—

“ અગણિત સુભગ શિખંડ સજ્જેલો જેમ શિખી સોહાય,

“ અગણિત અંશુ થકી નલ ભરતો દિનકર દિવ્ય જણાય.

“ અખંડિત એમ રહી ચિરકાળ,

“ આર્યકુળ જેલે રાસ રસાળ.”

કાવ્યની રચના સંસ્કૃતશબ્દમય હોય, છતાં કેવી લલિત, સુંદર
અને સુખોદ્ધ બની શકે તેનું ઉદાહરણ “ રાસ ” એ કાવ્ય છે.

“ તાલકૃતલાલિમાલસિતકરતલવતી ”

એ જગપ્પર સમાસ અર્થપરત્વે પારદર્શક હોત નહિ તો તે
કદાપિ ગુર્જરગિરામાં ક્ષન્તવ્ય ગણાત નહિ. ઉપરાંત રાસરત યુવતીને
હરથી બાળક રડવાના સ્વરના શ્રવણથી ઉપજેલો સંબ્રમ, અપ્રક્રમ ગતિ-
થી ધરે ભણી તેનું દોડી જવું અને બાલકને ધવાડી પાછું તેનું
રાસમાં સામેલ થવું એ સૂક્ષ્મ સુંદર ભાવોના મનોહર વાણીમાં વર્ણન-
થી એ કાવ્ય વિશેષ કુદ્યંગમ બન્યું છે.

“ ધડીમાં સંતાપો અહિતશતના કે મચી રહ્યા,
 “ રડાવી, સંતાપી, વ્યથિત ઉરને એ કરી રહ્યા.
 “ વિશ્વાસ ના હળુ આવે ! પત્રાભાવ ન સંભવે,
 “ ફૂતની પાછળે દોડી જવા એ ચિત્ત ઉછળે. ”

+ + +
 “ ગ્રહી પત્ર ઉખેડતી આગળી એ,
 “ સ્થિરતા ધરી ના શકતી ધડીએ;
 “ પલ્લુ આખર દૂર થયો પડદો !
 “ પ્રિયનો પ્રિય પત્ર બહાર પડ્યો !
 “ ધડી આદિ જુએ, ધડી અંત જુએ !
 “ ધડી મધ્ય વિષે કંઈ દષ્ટિ કરે;
 “ નહિ વાચનનો ક્રમ સાચવતી,
 “ રહી વાંચતી તોય ન વાંચી શકી !

+ + +
 “ ધડી સાંપતી ઉત્સુક અંતરથી,
 “ ધડી ચૂમતી મુખ બની મુખથી;
 “ ધડી સ્તબ્ધ બની વળી જોઈ રહે,
 “ ધડીમાં હસતી જતી કાંઈ કહે !
 “ પ્રતિ અક્ષરમાં, પ્રતિ શબ્દ વિષે,
 “ પ્રતિ પંક્તિ વિષે, પ્રતિ વાક્ય વિષે;
 “ પ્રિયની મનમોહક મૂર્તિ વસે,
 “ રસગુંજનથી રસ બળ્ય ભરે. ”

“ મુનિ પાણિનિના ભટ ઈક્ષિત શી,
 “ લમ વ્યાસ તણા શુચિ શંકર શી;
 “ રસસૂત્ર સમાં સહુ વાક્ય ગ્રહી,
 “ ઉરથી કંઈ ભાષ્ય ભલું રચતી.”

“ નવું વર્ષ ” એ એક ઓધક કાવ્ય છે. અંતઃકરણની કેવી સ્થિતિ રાખવાથી પ્રતિદિન ઈવાણી વિલસી રહે એ તેના વિષય છે.

“ મૃત્યુને ” એ કરુણરસમય કાવ્ય સગાં સંબંધીએને નિષ્કુરપણે ઉપાડી જનાર મૃત્યુને તીવ્ર ઉપાલંભ આપે છે. “ વિષમોપચાર ” એ પણ એટલું જ કરુણ કાવ્ય છે, અને આંતર અસાધ્ય બાધિના શમનપરત્વે લૌકિક ઉપાયોનું વૈયર્થ્ય સૂચવે છે. “ સુમૂર્ષા ” અને “ સાન્તવન ” એ કાવ્યોમાં તત્ત્વજ્ઞાનની શીતલ છાયા જોવામાં આવે છે. પ્રથમ કાવ્યમાં ભવપ્રવાસને અંતે આવી પહોંચેલા જીવાત્માના આનંદનું મધુર વર્ણન છે. દ્વિતીય કાવ્યમાં સંસારના પ્રતિકૂલ વ્યતિકરોને જ્ઞાનદષ્ટિથી સહન કરવાનો મિષ્ટ ઉપદેશ છે. “ ઉર્મિલા ” કાવ્યમાં લક્ષ્મણવિયુક્ત ઉર્મિલાએ અસાધારણ વૈયર્થી કરેલા વિયોગવિપત્તિના મૂક સહનની યોગ્ય સ્તુતિ કરવામાં આવી છે.

“ ખુદ્ધતું ગૃહાગમન, ” “ એભલવાળો, ” અને “ મહામારી ” એ ત્રણ સાંખ્યાં કાવ્ય છે. પહેલામાં ક્ષાંતરસ, ખીજમાં વીરરસ અને ત્રીજામાં કરુણારસ વિલસે છે. ત્રણે કાવ્યો ઉત્તમ કાવ્યકલાના નમુના છે. અને તેની ચમત્કૃતિઓ એટલી બધી છે કે તેનું વર્ણન કરતાં આ ઉપોદ્ધાત જોઈએ તે કરતાં વિસ્તારવાળો ખની જાય, તેથી એ કાવ્ય સંબંધી વાચકવર્ગને એટલું જ સૂચન છે કે તેનો પુનઃ પુનઃ આસ્વાદ જેવા ચૂકવું નહિ.

“ નિર્ઝરિણી ” નાં ઉત્તમ તત્ત્વોનાં દિગ્દર્શન માટે આટલું કથન પૂર્ણ છે. શ્રીયુત ખોટાદકરે સંસ્કૃત સાહિત્યનું સારી રીતે અવગાહન કર્યું છે, અને એમના અભ્યાસની ઉડી છાપ એમનાં

કાવ્યોમાં સ્થળે સ્થળે જ્ઞેવામાં આવે છે. સંસ્કૃતના પ્રતિષ્ઠિત કવિઓને પોતાનાં કાવ્યનું ભાષાન્તર ગુજરાતીમાં કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો હોત તો તેમની કૃતિ કેવું રૂપ ધરત તેનો ખ્યાલ શ્રીયુત ખોટાદકરની શિષ્ટ સંસ્કારવાળી વાણી આપે છે, વિવિધ ભાવોથી એમનું અંતઃકરણ વિંધાયું છે અને ખીજના અંતઃકરણને તેઓ વિંધી શક્યા છે. એમની વાણી વિક્ષતાની પ્રતિક્ષવાળી હોવા સાથે સર્વત્ર વીણામણ વિનાની છે. અને સરલતાની શોભાવડે સંપન્ન હોવા સાથે સ્થળે સ્થળે ચિરંજીવ પંક્તિઓથી વિરાજમાન છે. આ કવિવરની જ્ઞેવી શબ્દપ્રભુતા છે તેવી વૃત્તપ્રભુતા પણ છે. શત્રુંજયનું વર્ણન કરતાં એ પ્રૌઢ વિષયને અનુસરતું પ્રૌઢ સગધરાવૃત્ત એમણે પસંદ કર્યું છે. તો “પત્તદર્શન” કાવ્યમાં “હરિણીસમ છલંગ” ભરતી યુવતીનો ઉલ્લાસ જતો આનંદ વર્ણવતાં તેવી જ છલંગ મારતું તોટવૃત્ત એમણે ચુંટી કાઢ્યું છે.

આ કલાધર પોતે એક સ્થળે કહે છે તેમ કવિઓ “પ્રણયના મીઠા મંત્રો” લલકાર્યા કરે છે. પછી જનતા તેમની કહર કરે કિંવા ન કરે. તે પ્રમાણે આપણા આ કવિકોટિલ કમનીય કૂમન કરી કૃતકૃત્ય થયા છે. એ કૂજનની યોગ્ય પિછાન. રાગદ્વેપરહિત ઉદાર દૃષ્ટિથી કરવી એ સાહિત્યવિદ્યાસીઓનું કર્તવ્ય છે.

અંતમાં અખિલેશ્વર પ્રતિ એટલી જ અભ્યર્થના છે કે સત્રણયના ઉપાસક આપણા આ કવિવર આ અવનિમંડળ ઉપર ચિરાયુ રહી પોતાની પ્રસિદ્ધ કાવ્યત્રિપુટીથી વિરામ ન પામતાં “તરંગિણી” “તટિની” આદિ નવીન કૃતિઓથી ગુર્જરગિરને સમૃદ્ધ કરવા તથા પોતાના “ભિંજમેલા ઉરેથી જગત ભિંજવવા” સદા ઉદ્યત રહો!

લાવનગર,
ઐત્ર દૃષ્ણ અષ્ટમી
સં ૧૯૭૭.

કૌશિકરામ વિદ્યહરરાય મહેતા.

निर्झरिणी

वंदन.

(शिखरिणी.)

कटाक्षे ज्ञेतां जे विष थकी सुधावर्षाणु करे,
अने अग्निमांजे शत शशी तालुं शैत्य सरजे;
स्मृति जेनी स्छेजे दृढ नरकनां अधन हुण्जे,
स्मरे, वंदुं, सेवुं प्रभु प्रकट ते सत्प्रणयने.

उषा.

(दृतविलम्बिन.)

तिसिर कैं दृढता त्यजतुं हुतुं,
निधनदशान्थी उरतुं हुतुं;
जगतनी चिर निंद निवारतो,
अनिल शीत घरोघर धूमतो.

तमयमू सङ्ग युद्ध करी करी,
अमित सोम वस्यो शिखरे जर्ध;

विरल वीर सभा डंढ तारला,
अडिं तडिं रघुरंग निडाणता.

अज्जण उज्जवल डे अवतारनां,
शकुन भंगल डें प्रकटी रद्यां;
भधुर गान विहंग उचारतां,
समय सन्मुण जेधं वधावतां.

डंढ प्रकाश पडे नल पूर्वमां,
हुतुकथी निरभी रडो डो दिशा;
अण्डणे रसपूरित रक्तिमा,
डसती आवती डे सुरकन्यका।

विजयना ध्वजने इरडावती,
डंढक तारक जेड उछाणती;
अरघुडेशरथी पथ पूरती,
तिलकथी नलाल सुडावती.

रसलरी सुरशेशवनी छवि,
जयतने हुतुकार्ये अतावती;
वदन दिङ्गणीनां विकसावती,
गरित डेंड गुलाल उडावती.

पल्लु दशा पणमां पदटी गधं ।
स्मितवती शिशुता वणुसी गधं;

ઉર ઉદાસ અચિંત્ય બની જતાં,
વહન વ્યાપતી ઘોર ગભીરતા.

વિમલ કીર્તન સર્વ વહી ગયું !
તરૂણીનું પદ શું પળમાં મળ્યું ?
નવલ ગભવંતી ગૃહિણી સમી,
પ્રબલ પાંડુરતા ધરતી થઈ.

ક્ષણિક જીવનનું સુખ સર્વથા,
કૃતિ ન કાળ તણી થતી અન્યથા;
વિખુધવર્ગ તણી પણ એ દશા,
કથવી શી તહિં માનવની કથા !

અમર અર્લકને અવતારવા,
જગતને અભિવાંચિત આપવા;
શરણ મૃત્યુ તણું ઉરથી સહે,
અમલ માનસનો શુચિ પંથ એ !

દિનમણિ મણિ શો અમને હઈ,
અહહ ! ભડી અચાનક તું ગઈ !
સુખદ એ ઉપહાર શિરે ધરી,
સફલ જીવનને કરશું સખિ !

પણ મનોહર એ છવિ મીઠી,
 નહિ જશે ઉરમાં રહી જે જડી;
 સહજ સુંદર નિર્મલ હાસ્ય એ,
 વીસરશે ઉર ના કદીએ ઉપે !

ધ્રુવને.

(શાહુલવિકીકિત.)

ચાંદી વ્યોમ તણા વિશાળ વપુને નહાના કરૈથી રહ્યો,
 શું ઉડા લય કેં અધઃપતનનો એ અંતરે ઉદ્દલવ્યો ?
 રે ! નહાલા ધ્રુવ ખાલુકા ! ચરણથી શીખ્યો ન શું ચાલવા !
 છાડીને નિજ સ્થાન ના ઉર થકી અન્યત્ર ઇચ્છે જવા ?
 આ જો ! તારક સૌ વિનોદ વરતા સ્વચ્છંદ કેવા સરે ?
 ગાઠા વ્યોમવને વિહાર કરતા અન્યોન્ય મીઠું હસે;
 એ જોતાં પણ શું તને ગમનની ઇચ્છા ન ક્યારે થતી ?
 નિત્યે એક જ સ્થાનમાં નિવસતાં મુંઝાય શું ના મતિ ?

દેખી પૂર્ણ પ્રતાપ સૂર્યશશિનો એ સ્થાનને પામવા,
 એ ઉંચા અધિકારનાં અવનવાં કેં કેં સુખો સેવવા,
 શું નહાલા ! દૃઢ ચિત્તથી તપ તપે એશ્વર્યને ઇચ્છતો ?
 સંભારી ક્ષણ પૂર્વના સુતપત્નું સામ્રાજ્યલોભી થયો ?

કિંવા તારકસૈન્યનો નલ વિષે સેનાપતિ તું હશે !
 દેખી નિશ્ચલતા અવશ્ય પ્રભુએ એ સ્થાન આપ્યું હશે !
 તેથી આ ઉડુસૈન્યને અહિં તહિં તું ચક્રમાં ફેરવે,
 ને ઉભો રહી યુદ્ધની સહુ કળા એ સર્વને શીખવે.

કે શું શિક્ષક બાલ તારક તણો વિદ્યા લખાવે કશી ?
 ઉભા અર્લાંક સર્વ વીંટી તુજને શિષ્યત્વ સાચું ગ્રહી;
 તો એ પાઠ લગાર ઉચ્ચ સ્વરથી તું બાલુડા ! બોલજે,
 એ સ્વર્ગીય સરસ્વતી અમ ઉરે ંહાલા ! જરા રેડજે.

કે ંયોમાંગણનો સુરક્ષક કરી સ્થાપ્યો તને ઈશ્વરે !
 જેથી ંયોમચરો સહુ નિજ પથે મુંગે મુખે સંચરે;
 ને સ્વચ્છંદ બની, પરસ્પર લડી ના નાશ પામે કદી,
 એ કાળે બની કોટવાલ નલનો તું સજ્જ ઉભો અહિં !

આ તારા ભમતા રહી જગતની ના લેશ દેખે સ્થિતિ,
 તે દેખી ખરી તું શક્યો નિજ પદે ંહાલા ! ચિરંવાસથી;
 એથી હા ! અમ સર્ગની અધમતા આવી તને અંતરે,
 તેના કાંઈ ઉપાયની ઉર થકી શું શોધ ઉભો કરે ?

કે મૃત્યુંજયમંત્રસાધન થકી તું મૃત્યુ જીતી ગયો,
 ને એ મંત્ર શુણાવવા જગતને ઉભો ઉમંગે રહ્યો ?

કિં તુ મોહમત્ત્વમાં વિલસતી વૃત્તિ અમારી સખે !
 તેમાં એ શુચિ મંત્ર મૃત્યુ હરતો ના સ્થાન પામી શકે !

કિં વા દેવભૂમિ તણા પથિકના સત્કારન કારણે,
 તું ઉભો બની દારપાલ સુરના સંસ્થાનને ખારણે;
 તો દેવી જન દિવ્ય એ પદ તણા ભોગી થવાના હશે,
 તે તારા કંઈ કાળમાં સુખભર્યા સામીખ્યને સેવશે.

કે ત્રિશ્વસ્થિત પૂર્વભુક્ત પદવી શું રાજ્યની સાંભરી ?
 ક્ષત્રીને અમ પાસ આવી પડવા હા ! વૃત્તિ તારી થઈ ?
 તો એ પામર વાસના હૃદયથી તું સર્વદા છોડજે,
 પામી ઉન્નતિ, પાતની વિષમ ના વૃત્તિ કદી વાંચજે !

ઉઠા કલેશ અને અનેક ભયમાં આ વિશ્વ ડૂબી રહ્યું,
 ને ભુંડાં કંઈ કર્મખંધન વડે બંધાઈ ખેસી રહ્યું;
 તેની સંગતિ ઉજળી અચલતા આ સદા સંહારશે,
 ને નીચી સરણિ નિરંતર તને નીચત્વમાં નાંખશે.

પતંગ.

(હરિણી.)

ગગનપથમાં ઉંચે ઉંચે વિહાર કરે ભલે,
 નગ, નગર ને વૃક્ષો કેરા શિરે વિચરે ભલે;
 સતતગતિના સિંધુ માંહે સહુર્ષ તરે ભલે,
 હૃદયતલમાં ઉંચા ભાવો અનેક ભરે ભલે.

પણ પળપળે રોકી રાખે ગ્રહી ઉર દોર આ,
ગમન કરવા સ્નેહછાથી એ ન દે તનને જરા;
અમરપથનાં ઉડીનેને અરે અટકાવતો !
ઉર નવ ચહે તોએ નિત્યે નહોર નચાવતો.

કુહરત તણી મોંઘી લીલા ઘડી અવલોકતાં;
સુરહૃદયની શાંતિ કેરું કંઈ સુખ સાધતાં;
મૃદુ લહરિઓ વાયુ કેરી સુશીતલ સેવતાં,
કંઈક કવનો એ આનંદે ઉરે ચડી આવતાં.

સ્થિર હૃદયમાં હા ! ઓચિંતો પડી અટકો નડે,
પરવશપણું હૈયા કેરું ક્ષણેક્ષણ સૂચવે;
સ્મરણ જગના સંતાપોનું દર્દ દર્દ માનસે,
અધમ પથમાં ખેંચી લેવા મહા બળથી મથે.
મલિન જગની છાયા છોડી જવા નહિ દૂર દે,
સુરસદનને ઝાંખી જોવા ઘડીભર દે ન એ;
પળ વહી જતાં નીચે નીચે જવું પડશે અરે !
વિષમ ભય એ વારે વારે વસી મન મુંઝવે.

જન જગતનાં રાચી રે'તાં ભલે મુજ નર્તને,
સ્વર હૃદયનો કણું ધારી ભલે હરખે હસે;
થરથર થતું કંપે હૈયું, નહિ નહિ નાચ એ,
વિવશ ઉરના એ આકંદો, ન ગર્જન એ દીસે.

પરકર હઈ જીવાદોરી પછી હસવું કશું ?
 પરવશ થઈ સ્વેચ્છાચારી બની ધસવું કશું ?
 પ્રતિપદ વિષે ભીતિ ભુંડી રહે ઉર પાતની,
 મધુર કવનો એ હૈયામાં શકે ક્યમ ઉહલવી ?
 અમરપથની આ ઝોચિંતી જશે હમણું મન્ન,
 હૃદયરસ આ નેતાં નેતાં જશે ઢળી ધૂળમાં;
 અધમ કર એ આકર્ષીને ઘડી પછી પાડશે,
 નિહુર હૃદયો લૂંટી માંદે મહા સુખ, મહાલશે.
 કંઈક કરતાં તૂટો તૂટો હવે દૃઢ દોર આ !
 હૃદય સહસા છૂટો છૂટો કુસંગતિથી અહા !
 પરશરણ આ છૂટયે છોને જગત્સુખ ના મળે !
 તન ભટકતાં સિંધુ કેરા ભલે હૃદયે ભળે !
 ભડભડ થતા અગ્નિ માંહે ભલે જઈ એ બળે,
 ગિરિકૃહરની ઉંડી ઉંડી શિલા પર છો પડે;
 મૃદુલ ઉરમાં ચીરા ઉંડા ભલે પળમાં પડે,
 જીવન સમગ્રું ને એ રીતે સમાપ્ત ભલે બને.
 પણ અધમ આ વૃત્તિ કેરો વિનાશ અહા ! થશે,
 પરકર વસી નાચી રે'વું અવશ્ય મટી જશે;
 રૂદન કરવું વ્યોમે પેસી નહિ પછીથી પડે,
 ભ્રમણુ ભવના બાંધી રૂપે નહિ કરવું રહે.

રાત્રુંજય.

(અંધરા.)

લિંબયેલા ઉરેથી જગત લિંબવતો સ્નેહભીના કવિ શેષ,
લાનુંના આગમાર્થે વન, ગિરિ, નગરો છાંટવા ચિત્ત ચ્હાતો;
મુક્તાના સ્વસ્તિકેથી તૃણ, કુસુમ, તરૂ, પત્રને પૂજનાર,
આછેરા અભ્ર જેવો દશ દિશ ધસતો એકલો આ તુષાર.

તે મધ્યે આ હિમાદ્રિવિરહવિપદના શોકથી સ્તબ્ધ જેવો,
ઉંચી દૃષ્ટિ કરીને જનકપથ ભણી ધ્યાનથી જોઈ રેતો;
દેવો ને માનવોના મધુ મિલન તણા સ્થાન સંકેત જેવો,
દેવી વૈમાનિકોના વિરતિભવન શો સિદ્ધ શૈલેશ ઊભો.

દેખીને શબ્દ સ્વાદુ, સલિલ બહુલતા, વૃક્ષની વાડીઓને,
ઉતાર્યો સ્વર્ગમાંથી નિજ ગજપતિને વાસવે વ્યોમ વાટે;
તે તો સંતૃપ્તિ એવી અચલ બની રહ્યો નંદનાનંદ છોડી,
હારીને ઇંદ્ર પાછો અમરપુર વિષે હા ! ગયો આશ મૂકી !

તોએ વિસારતાં એ ક્ષણ નવ વીસરે આંગણે ઉછરેલો,
પાળેલો પૂર્ણ પ્રેમે, પ્રતિ સમરપથે વાહરૂપે વસેલો;
તેથી પૃષ્ઠે પનોતું નગર નિરમીને દિવ્ય દેવાલયોનું,
દેવોના વૃંદ સંગે સુર-શચિપતિએ શું અહિં સ્થાન કીધું ?

ઝાઢેલી ઝુલ્ય લીલી, પહસરણિ તણી મધ્ય રાજે કિનારી,
 ને ચાડૂ ચોતરાઝો પથિક વિરતિના શ્વેત ગુચ્છા સુહાગી;
 ઢોલંતો મસ્ત વાયુ શ્રમ સહજ હરી સ્પર્શથી શૈલ્ય આપે,
 ને ઇંદ્રોઘાન કેરી કુસુમસુરલિથી દોષ દૂરે હઠાવે.

સૃષ્ટિનો સંગ છોડી ભયરહિત તૃણો નાચતાં નવ્ય હર્ષે,
 તેને ભેટી હુલ્લથી અનિલ ઉલટતો તીવ્રવેગી તરંગે;
 ને આ લીલી લતાઝો તરૂશરણુ થ્રહી હિંચતી શી હિંઝળે !
 દેખી આનંદ ઝેનો પ્રણયરસભર્યાં મસ્ત શાં વૃક્ષ ડોલે !

અઘાતો કેં જનોના, વનપશુગણના શાંત ચિત્તે સહીને,
 દુભાયેલાં, ડરેલાં, પરવશ સરખાં પૃથ્વીનાં પાદપોને;
 સ્વર્ગીયાનંદ સાડૂ નિકટ નિવાસવા સદ્ય ધોલાવવાને,
 આ વૃક્ષો વ્હાલસોયાં દશ દિશ ફરતી ડાળીઝોને હલાવે.

શીળું આ કુંઠ કેરું સલિલ સ્થિર બની શાંત એકાંત સેવે,
 તેને ધીમે રહીને રવિકર રસિલા આપી ઉખા જગાવે;
 ને પેલો વાયુ વેગે વ્યજન વિરચતો ઉખ્ણુતાને ઉઠાવે,
 એ સ્પર્ધા ભેઈ મીઠી હસી. હસી હળવે વારિ નાચે વિનોદે.

ઉંચે ઉંચે ઝાહો ! આ શુચિતર શિખરો લોક ઘેને વિલોકે,
 ધ્રુવવીને ધ્વજઝો, કનક કલશની કાન્તિથી ચિત્ત ચોરે;
 ને વેરો દુર્ગ ઉંચો ઝાડગ સુભટ શો શૈલ્ય સંતાપ રહેતો,
 સ્ફાર્થે રચતાની અનિચિષ્ઠ નયને, એક પાદે ઉભેલો.

આ પ્રાસાદો અનેરા કર દર્ષ કરમાં રાસ રંગે રચીને,
 ઉભા દેવાંગનાનાં રસિક હૃદયનાં ઝીલવા ગાન હૃષે;
 ચિત્રોત્તુ' ને કલાતુ', વિવિધ હૃદયના ભાવ ને વૃત્તિઓતુ',
 સૌંદર્યોતુ', રસોતુ' ઉચિત ખચિત આ સંગ્રહસ્થાન સાચુ'.

ગંધદ્રવ્યો અમૂલાં, કંઈ કંઈ કુસુમો શાંતિ આપે સુવાસે,
 ઘંટાના ઘેર ઘેરા ગગન ગજવતા સ્પર્ધતા સામ સામે;
 તોએ એકાંતતુ' ને કવિહૃદય તણી વીચિઓ વાધવાતુ',
 ભક્તિની ભવ્યતાતુ', અચલ વિરતિતુ' સ્થાન શોભે સદાતુ'.

૩૧,૧૪૧

શેતુ'જી આ સમીપે રવિકરધવલા નીક નહાની સમાણી,
 દેખીને વીર કેરો વિભવ વિખુધ શો, શી થતી હર્ષવેલી !
 ભાવે હૈયુ' ભરાતાં ગમન વીસરતી શાંત ઉભી જણાય,
 બહાલાંની વૃત્તિઓમાં નિયમ જગતના સર્વથા ના સમાય !

આઘેથી આવતી એ નિરખી ભગિનીને યોગ્ય આતિથ્ય માટે,
 ઉભો આહ્વાન દેતો પરવશ પ્રણયે મૂકવત શૈલ સામે;
 ભાઈની ભૂતિઓમાં નહિ ભગિની તણે ભાગ વિશ્વે વિચાર્યો,
 એ મર્યાદા સ્વીકારી વિશદ હૃદયની ખંડેન દૂરે રહે જો !

ને ખંધુખંડેન કેરું મિલન મુદ્ધલયું મૌનવન્તુ' નિહાળી,
 આ પેલો દૂર ઉભો જલનિધિ જડ શો ઉગ્ર આશ્ચર્ય પામી;
 સંકેદ્યા શું તરંગો, ઘનરવ સરખી ગર્જના છેક છોડી ?
 બહાલીની વાટ જોતાં શયિત ખની ગયો શ્વેત શી સોડય તાણી !

નહાનાં શાં ગામડાંઓ સઘન તરૂં તણા ઝુંડ માંહે છુપાઈ,
 આશ્ચર્યોના નિધિને, દઢ તપ તપતા યોગીને નેત્ર મીંચી;
 બીધેલાં બાળ જેવાં ઘડી ઘડી નિરખી, સર્વ ચેષ્ટા સમાવી,
 આ ઉભાં આસપાસે ક્ષિતિજ ઉર પરે શાંત વૃત્તિ સ્વીકારી.

શાંતિના ધામ જેવો, સતત શરણુ ને દર્શને શાંતિ દેતો,
 ઉંચા યોગીશ્વરોએ અભિમત વરવા એ થકી યોગ્ય માન્યો;
 ભૂલાયે વિશ્વ વેગે, અમરહૃદયનો ઉચ્ચ આનંદ આવે,
 ને મોંઘી સુક્રિત કેરા પુનિત ચરણુને સ્પર્શતાં હૃદય વાઘે.

જ્વાલામુખી.

(દ્રુતવિક્ષંબિત.)

નલના ભડકા ઉરમાં બળે,
 પલ તાપ થકી તનડું તપે;
 મલિન ધૂમ્ર નિરંતર ધૂંધવે,
 ચરર ! માનસને મસ મૂંઝવે.

અવનવા ભલુકા ઉર ઊઠતાં,
 પળપળે બળમાં વધના જતાં;
 હૃદય માંહે શમાવી શકાય ના,
 પથ વિના કદી ખહાર કઢાય ના.

સહન એ પરિતાપ ઘણા કર્યો,
કઠિન નિત્ય ખની હૃદયે ધર્યો;
નયન, દંત અને મુખખંધથી,
ગળી ગયો ધમસાણુ ધરી ધૃતિ.

હૃદયરોહન ના જરીએ કર્યું,
નયનથી જલ ના કદી નીસર્યું;
ન પ્રતિકારવિચાર કશો કર્યો,
સહનનો જ વિચાર સદા રહ્યો.

કંઈ અચાનક જવાલ જલી પડે,
હૃદયદેશ સમગ્ર ફરી વળે;
ઘડીક શાંત ખની ખળ સંઘરે,
દ્વિગુણુ કોપ થકી ફરી ઉદ્ભવે.

સહન હાય ! ન થાય હવે જરી,
સહનશક્તિ ખધી સળગી ગઈ;
ક્ષણુ જતાં સહસા ઉર ફાટશે,
મુખ સહસ્ર થકી જગ રેલશે.

ચરર અંતર આમ ચીરાય છે,
તન તણું પણુ લાન ભુલાય છે;
બહિ વિવેક હવે ઉરમાં વસે,
સ્મરણુ વિશ્વ તણું સંઘળું ખસે.

ଅଧି ! ଓହ୍ରେ ରମଣୀ, କ'ଣ କୁହଣୀ,
 ରସଲୟାଁ ପଶୁଣୀ ! ତୃଣୁ ଶେବଣୀ;
 କରବେ ଓହ୍ରେ ଅନୁରଂଜଣୀ,
 ଅଧି ! ବିହଂଗ ! ସହା ରସ ଶିଂଧଣୀ.

ଅତିଥିଆ ମୁଖ ଦୀନ ନିକେତଣୀ,
 ଶରଣୁଥୀ ସୁଖ ସଂତତ ଶେବଣୀ;
 ଢ଼ଣି ଜଳେ ! କ'ଣ ଝର ବଢ଼ି ଜଳେ !
 ସମୟ ଲେଖି ଓହ୍ରେ ସମଞ୍ଜ ଜଳେ !

ଅନଳ ଅଂତରନୋ ଅଧି ଓଠଶେ,
 ଜଞ୍ଜର ଓ ତମନେ ପାଣୁ ଖାଣଶେ;
 ଅବର ନିର୍ଭୀୟ ସ୍ଥାନ ବିଷେ ବସୋ,
 ଜ୍ବଳିତ ଆ ସ୍ଥାପନେ ପଞ୍ଚମାଁ ଥ୍ୟଜେ !

ବିହଂଗ ନେ ପଶୁଣୀ ବଢ଼ି ଢା ! ଜଶେ,
 ମଧୁର ଉବନ ଓମେ ଖ୍ୟାବଶେ;
 ପାଣୁ ଅରେ ! ପ୍ରିୟ କୋମଳ ପାହ୍ୟୋ,
 ଉଦୟସଂଗ ଜଞ୍ଜୟାଁ ମୁଖ ଖାଣକୋ.

ରସଲରୀ ନବତ୍ରୀ ବନବେଳିଆ,
 ଓହ୍ରେ ଓମଂଗବତୀ ଅଳୟେଲିଆ;
 ସଞ୍ଜେ ଓ ଶରଣାଗତ କଥାଁ ଜଶେ ?
 କଥମ କରୀ ନିଜ ପ୍ରାଣୁ ଖ୍ୟାବଶେ ?

સુજ વ્યથા ઉર એ નથી જાણતાં,
 વિષભર્યું ન લવિષ્ય વિલોકતાં;
 વિમલ માનસથી હૃદયે હસે,
 અજબ નર્તન ભાવભર્યાં કરે.

શરણ અન્ય નથી કહી એમને,
 હૃદયનો નહિ સંગ ત્યજી શકે;
 સમય એક જ એ સમજી રહ્યાં,
 કુટિલ કાળ તણી ન શુભી કયા.

તરૂ વિષે વસતાં ખગલાવડો,
 અનવલંબન સુંદર અર્લાંડો;
 પ્રકટ પાંખ નથી થઈ એમને,
 અરર ! એ જઈ કયાં શકશે હવે ?

જનનીનો પથ નિત્ય વિલોકતાં,
 નહિ શીખ્યાં ચરતાં, સુખ યોગતાં;
 નહિ ખચાવ જડે ઉર એહનો,
 હૃદય રંક રડે અતિશે અહો !

સલિલ નિર્જર આ ઉરથી સૂરે,
 નવ કુતૂહલથી રસિયું રમે;
 વિમલતા વહી એ ઉરની જશે,
 સહજમાં તન શુષ્ક યની જશે.

સકળ સંકટ એ સમજી શકું,
 પણ ઉપાય ન કાંઈ કરી શકું;
 અયિ ! તરૂ, તૃણ ને ખગખાળકો !
 અધમ હું તમ કાળ હવે બંન્ધો !

અમિત એ અપરાધ ક્ષમા કરો !
 અવદશા મુજ અંતરમાં ધરો !
 શરણુ દુષ્ટ તણાં કૃળ લોગવો !
 હૃદય ઉપર રાખ બની રહો !

પણ હવે રડવું ઉરથી કશું ?
 અક્લ જલ્પન અંતરનું બધું;
 ઉછળ અંતર ! જા સળગી હવે !
 ઈતરથા ન નિરાંત તને મળે.

અનલ ! આતુર ઊઠ ઉતાવળો !
 પ્રબળ તાપ હવે પ્રકટી પડો !
 થઈ કૃતાર્થ વધો જગ રેલવા,
 અધમ જીવન શૂન્ય બતાવવા !

વૈફલ્ય.

(: શિખરિણી.)

સુધાસ્વાદુ, શીઘ્ર, વિમલ હૃદયે વારિ વહતી,
 પિપાસુ પંથીનાં સતત ઉર સંતૃપ્ત કરતી;
 કિનારે ઉભેલાં કંઈક તરૂને પોષણ દઈ,
 જતી જો ! ઉત્સાહે પ્રિયપથ લણી રમ્ય તટિની !

સુલાગી સિંધુના ઉર મહિં અલેદે વિરમવા,
 અને એ બહાલાને પરિણયપથે પ્રાપ્ત કરવા;
 અકારા અગ્નિ શો વિરહ બહુ કાળે ખુબવા,
 પણે પ્રીતિ કેરે પુનિત પથ, સૌલાગ્ય સજવા.

ભરેલા ભીતિથી સઘન વનનો ના ભય ધરે,
 અને વાંકી ચુંકી સરણિ પણ રહેજે અનુસરે;
 અહો ! પીધું જેણે શુચિ પ્રાણ્યપીયૂષ જરીએ,
 નહિ એને ક્યારે ભય ઉર વિષે લેશ ઉપજે.

અને જે સંધાયું હૃદય દૃઢ ઉંચા અભિમતે,
 નહિ એને વિદ્યો વિષમ પણ રોકી રજ શકે;
 સુહાતાં કે સ્વપ્નો રસભર તરંગે વિરચતી,
 અબ્જણ્યા આનંદે પળવિપળ સિત્કાર કરતી.

બ્રહ્મી લેતી કેં કેં ફલ કુસુમ સંગી તરૂ તણાં,
 વિયોગી ઝહાલાને પ્રથમસિલને લેટ ધરવા;
 ઘણું ચાલી, થાકી પણ દ્યિતનો દેશ ન દીસે,
 કરે ઉંચા કર્ણો પણ ન પ્રિય એ ગર્જન શુણે.

નિરાશા ને આશા પ્રકટિત થતી ને વહી જતી,
 છતાં સંલક્ષીને રમણ હૃદયે, પાય ધરતી;
 પરંતુ પર્યંતે પ્રિયસદન તો હા ! નવ મળ્યું,
 અને આડું આવી કઠિનતર ઉભું રણુ રહ્યું !

તપેલી રેતીના પવન પ્રખળા દુર્ગ રચતો,
 ઉઠાડીને આંગે મલિન કરવા તત્પર થતો;
 તરૂ કે પક્ષીતું ક્ષિતિજ લગીએ નામ ન મળે,
 કંઈ ફરે ફરે મૃગસલિલ ઉંડું ઉપહસે.

શ્મશાને સેવેલું લયલરિત શૂન્યત્વ સઘળે,
 દિલાસો દેવાને પશ્ચિક પણ કેા પંચ ન પળે;
 અભાગી આચિંતું હૃદય રણુમાંહે જઈ પડ્યું,
 દઝાતું, સૂકાતું અક્ષળ પળમાં જીવન ગયું !

હુલ્લરો પ્રાણીને સુખદ થઈ પીયૂષ પડતું,
 અલેખે એ રીતે અધમશરણે હા ! જલ જતું;
 હુશે શું આ અર્થે શુચિ સલિલનો સંચય કર્યો ?
 હુશે શું આ અર્થે વિકટ પથ કેરો શ્રમ સહ્યો ?

હશે શું આ અર્થે પ્રિય જનકનું મંદિર ત્યજ્યું ?
 હશે શું આ અર્થે પ્રણયવશ ઉંચું ઉર કર્યું ?
 ખરે ! ભાવિ કેરું હૃદય સમજી ના જગ શકે,
 પ્રયાસો પ્રાણીને અફળ જઈને કાયર કરે.

તથાપિ લીધેલો સરલ ઉર ના પંથ પલટે,
 પ્રભુનું આપેલું પદ હૃદય રાચી અનુભવે;
 હજી જો ! એ મીઠું વિમલ જલ વેગે વહી રહી,
 સમર્પીને શાંતિ રણુહૃદય માંહે દર્ષ રહી !

एक वेल्यने

(શિખરિણી.)

રસીલાં પત્રોથી નિજ શરીરસંગોપન કરી,
 વધે ધીમે ધીમે પ્રણયપગલે પાદપ ભણી;
 પરંતુ આલંબી અધમ ઉરવંતા યુવરને,
 અહો ! વેલિ વેલી ! ઉચિત ન મળ્યો કંથ તુજને !

તથાપિ કાં તારા હૃદય મહિં વૈષમ્ય ન વસે ?
 ઉમંગે આલિંગી પ્રણયવશ મીઠું સ્મિત કરે !
 વપુ ને પત્રોમાં, મૃદુ મુકુલમાં ને કુસુમમાં,
 દીસે ઉંડા ઉંડા કઠિનતર કેં કંટક વસ્યા.

હસે કે હિંચે તું, યવનવશ વા પાશ્વેં પલટે,
વધુ વાગે ઉંઠા હૃદયપર કાંટા પળપળે;
ઉરેથી આનંદી કુસુમકલિઓ કેં પ્રકટતી,
અરે ! એ વિંધાતી તુરત કપરા કંટક થકી !

અને ક્યારે તારા મધુર કુસુમો કેં ખરી પડે,
જતાં નીચે નીચે પણ શરણ એનું ગ્રહી રહે;
દશા દેખી આવી સખિ ! હૃદય માં રહી પડે,
પરંતુ ના તારું કંઈ હૃદય કલેશો કળકળે. ^{ખાલે}
^{કે} અહો ! પ્રીતિ કેરો ઉદધિ ઉછળે જે ઉર વિષે,
કશી એ વૃત્તિને અસર જગના કંટક કરે ! ^{ખાલે}
અને એ પ્રેમીનો અજબ પથ જુદો જગતથી,
વિવેકી વ્યક્તિને ગમન કરવા ત્યાં બળ નથી.

હજારો હાથોથી દૃઢતર સમાલિંગન હઈ,
છવાતી છાયા શી શિર ઉપર વર્ષાતપ સહી;
ફળોથી, પત્રેથી, સુમનસુરભિથી, સ્વરસથી,
રહી સિંચી સ્નેહે પ્રિયહૃદય રંગે રીઝવતી.

વિવેકી વાયુ આ ગુણ-રસ-કળેડું તમતાણું,
નિહાળીને પામે સદય હૃદયે સંકટ કશું;
મથે તેથી તારો હયિત થકી વિશ્લેષ કરવા,
હઠાવે, ડાલાવે, કંઈ શીખ ગુણાવે શ્રવણમાં.

પરંતુ ચોંટયું તે પ્રણયી ઉર પાછું નવ ખસે,
 ભલે સૃષ્ટિ કેરા અવિરત ઉપાલંભ ઉલટે,
 છુપાવે શાં પત્રે પતિહૃદયનાં શૂલ સઘળાં !
 દીપે ને દીપાવે કુળ સહજ કેવું પતિરતા ?

સુખી રે'જે ! રનેહી હૃદય વહતી રમ્ય લતિકે !
 રહું ના, આપું ના કટુતર ઉપાલંભ કદીએ;
 પરંતુ પૂછું છું કંઈ કુતૂહલે પ્રશ્ન તુજને,
 કૃપાથી કલ્યાણી ! ઉચિત કંઈ દે ઉત્તર મને !

પળે છે આ પંથે અમ સદનની આર્ય અખળા,
 દીસે એની વૃત્તિ રસભરિત ને નિર્મળ સદા;
 નિહાળી શું તારે હૃદય, શુચિ એ શિક્ષણ લઈ,
 અને તારા જેવી પુનિત હૃદયે ભાવ ભરતી ?

વિલોકી વા એનાં હૃદય કંઈ તે શિક્ષણ ગ્રહું ?
 પતિની ભક્તિનું સહજ સમજ શાસ્ત્ર સઘળું ?
 હતો એનો, તારો અગર ગુરૂ શું એક ઉજળો ?
 પ્રબોધ્યાં પ્રીતિથી જરૂર હરવા કલેશ જગનો ?

આવળનાં ફૂલને.

(શેલા.)

સૌરભથી સંસિક્ત ભલે નહિ હૃદય તમારાં,
છો આવે નહિ યાસ મધુવ્રત મધુ હરનારાં;
કરી મનોહર માળ ભલે જન કંઠ ન ધારે,
નિજ ઉપવનની માંચ ભલે માળી ન સ્વીકારે.

પણ આવળનાં ફૂલ ! તમે મુજ અંતર ગમતાં,
આ નિર્જન વનમાંચ સહાયે રહેજો રમતાં;
હૃદય તપે આદિત્ય, પાંચ ભિંજે પ્રસ્વેદે,
અળતાં લોચનમાંચ શીતતા કોઈ ન સિચે.

ત્યાં સુંદર સમુદાય તમારો ઉર આકર્ષે,
શો વંધતો વિસ્તાર હિંચતો અવિરત હર્ષે !
હર અતિશય હર સુધી પથરાઈ રહેલાં,
હિંચી નીચી ડોક કરી કુતૂહલથી જ્ઞેતાં.

સોના કેરી પીત પાથરી આહર જાણે,
માળવિના પિંડ સમાં ચમકે ચોપાસે;
આવી અચાનક અનિલ ભેટતો ભાવ ભરેલો,
લેઈ જવા નિજ સંગ કરી કે' યતન રહેલો.

લોકતી ડાળી સંગ તમે ચોંટી શાં રહેતાં !
કંઠ હલાવી કાંઈ નકાર અનિલને કહેતાં;
સ્વાર્થપથે પળનાર લલે તમને જગ ભૂલે,
પણ વીસરે ન વસાંત, ખીલવી તમને ખીલે.

કુદરત કેરાં ખાળ ! તમે એને બહુ બહાલાં,
ઉચ્ચ દર્ઠ આરોગ્ય સદા હૃદયે રાખેલાં;
માળીના અતિ કૂર નખરનો ઘાત ન જોતાં,
નહિ ક્યારે નિજ દેહ અકાળ મરણથી જોતાં.

ક્યાં એ ફૂલ ગુલાબ, મોગરો, માલતી મોંઘાં,
જન્મ તણી સંગાથ મૃત્યુ કેરું મુખ જોતાં;
ક્યાં કંચન શાં અંગ સહિષ્ણુ શાંત તમારાં !
રહેતાં પણ સંતાપ સતત હૈયે હસનારાં.

સગુણ હૃદયને બંધ જગતના પરવશ કરતા,
નિર્ગુણને નહિ લેશ નઠોર બની એ નડતા;
એ સાચો સિદ્ધાંત શીખ્યો હું તમને જોતાં,
નિર્ગુણ બ્રહ્મ સમાન તમે જગથી કેં જૂદાં !
ગિરિકંઠર, ગિરિશૃંગ વિષે પણ વાસ વસો છો,
જોઈ જગતના રંગ હૃદય દિનરાત હસો છો;
સાદું જીવન સાફ ભવ્ય આનંદ ભરેલું,
માયાતીત મનોજ્ઞ મિષ્ટ તમને જ મળેલું.

હિંચો બહાલાં ખાળ ! અનિલલહરિ ઉપજવો !
 મુજ અંતરને એમ નવલ કૈં નાચ કરાવો ।
 નિર્માળ કાવ્યતરંગ વધે પ્રતિપળ ઉલસતા,
 સૂટે ક્ષણ સંસાર તણી મુંઝવતી માયા.

ગ્રામ્ય જીવન

(લાવણી.)

(ધન્ય હો ધન્યજ પુણ્ય પ્રદેશ—એ રાહ.

રમ્ય એ જીવન ગ્રામ્ય રસાળ, સત્વસોહંતું વિમળ વિશાળ;
 સ્વર્ગ તોણી સેવે જ્યાં શુચિતા, બહુવિધ માનવખાળ.
 સત્વસોહંતું વિમળ વિશાળ. રમ્ય એ

ગૃહો નાબુકની વાંકી હાર,
 સ્વચ્છ શેરી ને ન્હાનાં દ્વાર;
 ખાળ રવિનો કરતાં સત્કાર,
 સ્વચ્છ આંગણનો વધુ વિસ્તાર.

આંબુખોટયો જ્યાં અનિલ અહનિશ, વન સુરલિલર વાય;
 સમય સમય સંમાર્જન કરતો, મન મૂકી મલકાય.

અર્પતો અમર તાણું આરોગ્ય,
 શૈત્યનો સેવી શુચિ સંયોગ.

રમ્ય૦

ઘરોઘર ગાય તણાં લઘુ ગોષ્ઠ,
વત્સનો મંદ મધુરો શોર;
રસેલાં ગોમયથી ઘર ચોક,
દીપે તુલસીતર કેરા ચોક.

હસતાં આંગણમાં ફૂલભર્યાં લઘુ ઝાડ,
વેલ્ય થકી છવરાતી વૃક્ષલતાની વાડ.

શીત છાયામાં ખાળકવૃંદ,
કીડતાં દેતાં અતિ આનંદ.

૨૨૫૦

સ્વચ્છ પાઘર ને સરિતા તીર,
નિર્મળાં ખળખળ વહેતાં નીર;
એકતાં કુતુકભર્યાં તૃણખાળ,
ધ્યાનમાં અસ્ત ખગોની હાર.

જલપાન કરે જ્યાં, હરિણ તણા સમુદાય,
કળા ઘરી કૂદે, પિક પંચમ સુર ગાય.
ગોંદરે ગોકીડન સોડાય,
વાંસળી ગોપ મનોહર વાય.

૨૨૫૦

ઉપાનો ચોક ચડે ચળકાટ;
સૂચવે કુકકુટ નવલ પ્રભાત;
દ્વિમંથનના ઘરઘર ઘોષ,
અજળ યુવતીને હૈયે હોંશ.

મંથનનો કર દાંડ ગ્રહીને શિશુ માગે નવનીત,
હસતી જનની દૂર હઠાવે, પ્રકટે અંતર પ્રીત.

વૃદ્ધ માખાપ હસતીતીર,
શેકતાં બાળક શીત શરીર.

૨૨૫૦

સાંજરે ગોધન આવે ઘેર,
ચહે ગોરજ ભડી ચોમેર;
ધૂલિધૂસર ઓપે આકાશ,
ઉઠે વ્રજગોકુળનો આલાસ.

પુણ્ય પુરાતન આર્યજીવનનો અણબાંધ્યો ઇતિહાસ,
ચાડ્ય ચાંદનીમાં ઉચરતી રમણી ખેલે રાસ.

પ્રણયના ગાતી કૈંક પ્રસંગ,
સુંદરી સર્વ મળીને સંગ.

૨૨૫૦

વીરના વિક્રમ કેરી વાત,
સનાતન સત્ય તણા સિદ્ધાન્ત;
આગલા અનુભવ કેરી યાદ,
પૂર્વનો વિમળ નિવૃત્તિવાદ.

શાંત શર્વરીમાં સહુ પુરૂષો, ચર્ચે મળીને ચોક;
શાણુસ્પર્શ ંહોણાં રત્નો શા શબ્દ તણા બહુ ચોક.

યામતા પળપળ પુણ્ય પ્રકાશ,
અનુભવે વાણી વિપિનવિલાસ !

૨૨૫૦

એક કુળ કેરાં બાળ સમાન,
 લેહનું સહજ ભૂલીને ભાન;
 અઢારે વર્ણુ કરે વ્યવહાર,
 સ્નેહનો સેવે સાક્ષાત્કાર.

જનભૂખ્યા જનનો જ્યાં પામે અતિથિ ઉરસત્કાર,
 અમરતાણું જીવન અનુભવતાં, વીસરે નિજ પરિવાર.

પ્રભુ સમ પતિ ગૃહમાં પૂજાય,
 કે'ક માનસના કાટ ઘસાય.

૨મ્ય૦

વિશ્વના વિધ વિધ દુષ્ટ વિકાર,
 ભરેલો ભયથી છળનો ભાર;
 સ્વાર્થનો ઝેરી ઉણુ સમીર,
 નહિ પામે અવકાશ લગીર.

જગકાસાર વિષે પંકજ શાં આશુરૂપ્યાં એકાંત,
 વિકસિત હૃદય રમે રસસિંચ્યાં ડોલતાં દિનરાત.

મોક્ષનું માનવહૃલ્લ ધામ,
 રહો એ અમર અમારૂં ગ્રામ.

૨મ્ય૦

રાસ.

(શંકરાભરણ.)

આજ અલખેલડી વિમલ રસવેલડી,
સકળ સાહેલડી રાસ ખેલે;
ચગન ગર્ભવતી, પ્રણય પ્રકટાવતી,
પ્રમદ વર્ષાવતી વિશ્વ રેલે.

આજ૦ (ટીક)

આજખ અવરોહુઆરોહુસંભ્રમભરી,
ક્રમવિવશ ધરણિતલ ચરણુ ધરતી;
તાલકૃતલાલિમાલસિતકરતલવતી,
કકુલઉર લવ્ય આહૂલાદ ભરતી.

આજ૦

ગાનરસલીન ભવલાન ભૂલી જતી,
સહજ ભૂલાવતી શ્રવણુસંગે;
તવલ રસનિર્ઝરે જગત્ નહુવરાવતી,
સ્તાતિ શ્રમશીકરથી આપ અંગે.

આજ૦

ચુણ્ય પ્રણયે ભર્યાં અવનવાં કવનકૈં,
અંતરે અમિત બલથી ઉછળતાં;
કૈંક કૈં, કૈંઈ હૃદયમાં રહી જતાં,
ભાગ્યભર વદન વસી ભવન ભરતાં.

આજ૦

મધુર 'મહિયર' તણાં, મિષ્ટ 'માડી' તણાં,
 રસિક 'વાલ્યમ' તણાં સ્મરણુ ઈટે;
 આંગ રોમાંચ ને ક'ઠઠ'ધન કરે,
 નયનમાં નીર પણ એક પૂરે. આજ૦

મંદ ગતિ મલપતો, સ્વર સુભગ ઝીલતો,
 અનિલ ઘરઘર જતો ગાન ગાતો;
 પ્રણય પીયૂષથી પિંડ પરિપોષતો,
 પ્રતિ હૃદય પુણ્ય રસ સહજ પાતો. આજ૦

મલિન શેવાલના સહજ અપસરાણુથી,
 સ્વચ્છ સોહંત સરસીસમાણું;
 ચલિતકરલાંગ, દગમીનતરલિત થતું,
 મધુર મંડળ મર્યું લાવણીનું. આજ૦

હૃરતર ખાલરોદન શ્રવણસંભ્રમા,
 સકળ સહિયર તણો સંગ છોડી;
 ભવ્ય વાત્સલ્યલરી અજબ ઉડ્યનથી,
 ચપલગતિ ઘર જતી કોઈ દોડી. આજ૦

હૃદયપીયૂષરસપાનથી પોષતી,
 શયિત સુતવહન પર દૃષ્ટિ દેતી;
 આવી ઉતાવળી, શીઘ્ર સખીમાં મળી,
 સ્વર તુરત મધ્યથી ઝીલી લેતી. આજ૦

પુરુષપદરવ તણી સ્વદય શંકા થતાં,
 સ્વરહૃદયઅંગસંકોચ કરતી;
 એક પળમાંય સ્વર સકળ પલટાવતી,
 ગુંજતી નવલ ઉર ભાવ ભરતી. આજ્ઞ

શ્રમભરી સુંદરી, કર થકી કર ગ્રહી,
 ખેસતી કૈંક વિશ્રામ લેતી;
 કૈંક અનુદિતનવલગીતગુંજન વડે,
 અજ્ઞ અન્યોન્ય રસદાન દેતી. આજ્ઞ

સ્મરણુવિસ્મરણુહિંદોલ પર હિંચતી,
 કોટિ અવધાનસંવ્યથ થાતી;
 વિશ્વવિષયાનમૃતાહૃદયસંભવની,
 આર્થકુલદેવીઆ ગીત ગાતી. આજ્ઞ

ગોવાલણી.

(દ્રુતવિલંબિત.)

વપલ નિર્મલ સ્વાત્મ સમોવડા,
 અધિક આંતર સ્નેહ થકી ભર્યાં;
 યય તણી શુચિ હેલ શિરે ધરી,
 વિચરતી વનવાટ વટાવતી.

નવલ ગોપવધૂ રસ રેલતી,
 વનવિહંગ પશુ સહ ખેલતી;
 કંઈક કોકિલકૂજન સાંભળી,
 કુહુ કુહુ કરી પંથ ગળવતી.

વિહંગગાન તાણા સ્વર ઝીલતી,
 અનુકૃતિ કરતી હસતી જતી;
 વનલતા, તરૂપંક્તિ વિલોકતા,
 કંઈ નવાં કુસુમો કર ચુંટતી.

વિમલ બાલ્ય વિદાય થતું હતું,
 રસભયું નવયૌવન ડોકતું;
 મધુર એ વ્યવસાય વિષે વસ્યું,
 જગવિકાર ન માનસ ઝીલતું.

ઘડી ગભીર બની અટકી જતી,
 સ્વજનસંગથી દૂર પડી જતી;
 પણ ત્વરાથી પુનઃ પદ ધારતી,
 સહચરી તાણી સંગતિ સેવતી.

પુર તાણી અતિ પ્રોઠ હવેલીઓ,
 ગગન ચુંબતી ઉચ્ચ અગાસીઓ;
 તરૂઘટા પર ઉન્નત મસ્તકે,
 કંઈ સમાહર અર્પતી પાંથને.

પણ ન આદર એ ઉર ઝીલતું,
વિહંગ એ નહિ ત્યાં દ્વાણ ખેસતું;
નગર જેમ સમીપ થતું જતું,
હૃદય ભાર કશો ભજતું જતું.

કલકલાટ કશો શ્રવણે પડે,
હૃદયમાં ધળકાર નવો વધે;
નિકટ પિંજરને અવલોકતી,
શુકવધૂ સરખી ઉર કંપતી.

વનવિલાસવતી હરિણી સમી,
પુર વિષે સખીસંગ પ્રવેશતી;
કંઈક દૃશ્ય નવાં નજરે પડે,
હૃદય એ દ્વાણ એક ન સંધરે.

અમલ આંતરના ખટ ઉપરે,
નવ કુતૂહલ કેંક પડી રહે;
વિવિધ ચિત્ર જગન્નલનાં વસે,
પણ અચિંત્ય વિલાય પખાંતરે.

મૃદુલ માનસ માનસના સમું,
લહરિલોલિત શવનથી ભરું;
અવનવાં પ્રતિગિંળ ભલે ધરે,
પણ નહિ સ્થિર કેઈ થઈ શકે

શરીર વ્યાપૃતિને વશ સંચરે,
હૃદય કેવલ ગોષ્ઠ વિષે રમે;
સુરભિદોહન, મંથન સાંભરે,
વિવિધ વાંસળીના સ્વર ઉછળે.

ન કંઈ નિર્લજ્જતા, ન અપત્રપા,
સુખરતા નહિ, છેક ન મૂકતાં;
ન વધુ ચંચલતા, નહિ શૂન્યતા,
ન કંઈ નિષ્કુરતા, નહિ દીનતા.

વિકૃતિશૂન્ય અપંકિલ ઉરથી,
જનમનોખિધ પરે તરતી જતી;
ગગનપંથ જરા નમતાં રવિ,
ધરભણી વળતી વધુ વેગથી.

ચરણ ચંચળતા નવલી ધરે,
હૃદય કે' હલકું પડીને હસે;
શિરથી ઝાઠણી સઘ સરી પડે,
વહી જતું ફરી ખાલ્ય ઉરે વસે.

ધ્રુવલ પંથ પરે ધણુ દેખતાં,
સહજ ગાન તણુ સ્વર છૂટતાં;
ગમનઆગમલાવવિલેદથી,
વિવિધ રંગ ઉરે ઉપજાવતી.

निकटमां निज नेश विलोकतां,
 श्रवण वत्सतणा द्वर आवतां;
 दृष्ट छलंग नती गृहमां धसी,
 विरति मोक्ष समी मन सेवती.

कृषिक.

(वसंततिलका.)

आली धणुं रणु समा नलना प्रवासे,
 कुडी गये तरणु व्याकुल मध्य मार्गे;
 ये लेष्ट विश्व सहसा परिताप पासे,
 सतस स्वामी जनतां सुभ शां प्रजने

ना डोष्ट संग श्रमशीकर लूछवाने,
 आरोग्य अंग अडकी कंठ पूछवाने;
 जेयो न कर्मरत आ कृषिकार डेयो,
 जेडी रह्यो सतत क्षेत्र निदाध रडेतो !

नीचे सुजे हुण धुरंधर जेन्ची जता,
 नडाता धडी श्रमजले, धडीमां सुकाता;
 लेता अधीर पणमां पुरनी दिशाने,
 सयोग मोक्षसुभनो कंठ साधवाने.

આશ્વાસનાં વચન કૈંક શુભાવી એને,
 ને સ્પર્શથી ચપલતા નવલી દઇને;
 સંચારતો ગત ઉમંગ ફરી જગાવી,
 દેખી રહ્યો ગૃહિણીના પથને તથાપિ.
 પેસી ગયાં વિહંગ સૌ નિજ નીડ માંડે,
 શંકા કરી દવ તણી ગલરાટ પામે;
 ઠાળી સ્વપત્ર તરૂઓ તનુને છુપાવે,
 ભીતિભર્યા અગતિકો દઢ મૌન સેવે.

આથે અચિંત્ય સહકાર તણી ઘટામાં,
 ઉંડું કરે કંઈક ફૂજન કોકિલા હા !
 દેવા પ્રતપ્ત જગને દિલથી દિલાસો,
 ને ધૈર્યધારણુ તણો ઉપદેશ ઉંચો.

દેખાય હા ! ક્ષિતિજમાં શિર ભાત લેને,
 ઉતાવળી ગૃહિણી આવતી દૂર દૂરે;
 શીળી સુનિંબતરૂની ઘટ છાંચ નીચે,
 આવી વિરામ વરતી ભરી છેક શ્વાસે.

છૂટયા સહિષ્ણુ વૃષ ને કૃષિકાર છૂટયો,
 દોડી જતા તરૂતળે સહુ સત્વરે ને !
 ભડી પછેડી ધરતી પર પાથરીને,
 સેવે સુધાભરિત ભોજન સ્વસ્થ ચિત્તે.

આસ્વાહ અમૃત વિષે નહિ જેહ આવે
ભૂપાલના લવનમાં નહિ જે જણાયે;
તે સ્વાહથી પળપળે ઉર તૃપ્ત થાય,
ના ન્યૂનતા ઉચરવા અવકાશ કાંય.

પૂછે નવીન ખળરો પુરની ઉમંગે,
પૂછે અનામય શિશુગણુ કેફે સંગે;
કેં આંટિઓ ગૃહ તણી ઘડીમાં ઉકેલે
મીઠું હુસી રસ પરસ્પર દિવ્ય રલે.

એવે વિરામ ઘડી એ ધરણી સમારી,
આવે અચિંત્ય સુરહુલ્લ નિંદ મીઠી;
હાકાય ભાનુ હસતો દલરંધ્રમાંથી,
ને સ્પર્શતો સુહૃદ શો કરને અડાડી.

મારા તપે ઉર તપે મનુખાળ કેરાં,
શાંતિ હવે ઝટ થહો ઉર તે બિચારાં;
હુલ્લીવશ્યન્ય જન શા વિલસે ઉદાર !
નીચે નમે વિચરતો રવિ એ વિચાર.

ઘેરી છતાં ઘડી પછી જતી નિંદ નાસી,
હોડી સમાધિ જ્યમ જગૃત થાય જોગી;
ઉત્સાહ કેં નવલ અંતરમાં ધરીને,
દર્શવ્યમાં મચી રહે ત્રિપુટી ફરીને.

આયાસ ને વિરતિની ઘટમાળ માંહે,
હા ! પ્રાણી કષ્ટમય જીવન નિત્ય કાપે;
માયા વિચિત્ર સહુ વીતક વીસરાવે,
ના અન્યથા પથ તણા કદી પાર આવે.

કેં વેલિઓ મધુલર્યા કુસુમો સમર્પે,
તે વન્ય વૃક્ષ ફલ પકવ અનેક વેરે;
વીણી અમૂલ્ય ઉપહાર સ્વખાળ માટે,
માતા વળે ગૃહ લણી સ્મરી સંતતિને.

આવે ધર્યું સુરભિનું ધણ સીમમાંથી,
સંતોષના સ્વર થકી નલને ગાનવી;
ગોપાલખાલ વનવૈલવ કેંક લેતા,
ને ફૂદતા વિવિધ વાંસળી જાય વાતા.

બહાલાં તણા મિલનનું સુખ સાધવાને,
છે શ્રાંત તોય પથિકો ઝટ પંથ કાપે;
છાયા પ્રલંબ તરૂની જગ ઢાંકી દેતી,
આટોપવા જગતને નિજ કાર્ય કેંતી.

આશાલરી નજર ક્ષેત્ર પરે દહને,
સંકેતશબ્દ સુખથી કંઈ ઉચ્ચરીને;
હાંકે ત્વરાથી હળને નિજ ગામવાટે,
ખેંચ્યા રહે ન વૃષભે! ઉર હર્ષ વાધ્યે.

વિશ્રાંતિ સઘ વરવા જગને કહેતો,
 હૂંબે સમુદ્રહૃદયે રવિ રંગ રાતો;
 ન્હાનાં મળે ઝરણુ યોગમથી તળાવે,
 પ્રાણી ધસ્યાં પુર વિષે સહુ એમ આવે.

ગાઠા તુષાર સમ ગોરજ ગામ ઠાંકે,
 તે કેઈ તારક ચડી નલમાં વિલોકે;
 શા વિસ્તરે કર સુધા ઝરતા સુધાંશુ !
 દર્શાવવા પથ, હઠાવી તમિસ્ર કાળું.

ધંટાનિનાદ સુરમંદિરમાં સુહાવે,
 શાંતિ તણી જનનીને વિધિએ વધાવે;
 ભાગોળમાં જનકની ચિર વાટ નેતાં,
 આવી ઉમંગલર આતુર ખાળ ઉભાં.

હરેથી નેઈ ધસતાં કંઈ હૃષ્ણવેલાં,
 આલિંગતાં વિરહવ્યથ ખની રહેલાં;
 વૃત્તાંત વાસર તણો કહી સર્વ સાથે,
 શાં સ્પર્ધતાં હૃદયમાં રસ રેઠવાને !

એને સુમંદ હસી ઉત્તર સ્નિગ્ધ દેતો,
 ને કેઈને પડી જતાં ઝટ ઝીલી લેતો;
 પામ્યા પ્રશાંતિ વૃષભો વસી ગોષ્ઠ માંહે,
 આનંદ નૂતન છવાઈ રહ્યો નિડેતે.

રાખી સમગ્ર પ્રણયી પરિવાર સંગે,
સગ્ધિ તણું સુખ અલૌકિક સદ્ય સેવે;
કે' કે' વિનોદ શ્રમ અંતરનો હુકાવે;
ને સ્નેહસિંચન નવા બળને જમાવે.

નિદ્રા નવેલિ શ્રમ શેષ રહ્યો નિવારે,
ના કે' વિચારવશ વ્યાકુલતા લગારે;
ચોક્કી કરે ગૃહ તણી રજનીશ જાગી,
ને તારલા પ્રહરિઓ વિચરે શિરેથી.

ગાઠું તમિસ્ર ઉદરે ભરી સર્વ વસ્તુ,
સંરક્ષવા સદનમાં બની વ્યાપ્ત રે'તું;
કોલાહલો પણ વિષે સહુ શાંત થાય,
આ એકલો અનિલ સંચરતો જણાય.

કન્યાવ્રત.

(હરિગીત.)

નિદ્રા તણા ઉત્સંગથી સહસા ઝબકતી જાગતી,
પ્રકટયું પ્રભાત ? ઉગ્યો રવિ ? એ પ્રશ્ન પણપણ પૂછતી;
અગણિત મનોરથ માંહિ રજની દીર્ઘ કષ્ટે કાપતી,
પ્રાતઃસમય સાહેલીઓના ઘરે ભણી દોડા જતી.

સખીઓ સહુ સંભ્રમભરી નદીતીર પર નહાવા જતી,
વ્રતનિયમનો શાસ્ત્રાર્થ કરતી, સમજતી, સમજાવતી;
નિજ હૃદય શાં નિર્મલ સલિલમાં કેંક રસથી કોડતી,
તીરે રહેલાં બાળ બાંધવ નિરખતી નયને જતી.

ઉત્સાહ શો અંતર વિષે ? શી ચપલતા કૃતિમાત્રમાં !
શી ભાવની ભરતી ? અજબ વિશ્વાસ શો વ્રતમાં અહા
કેં કેં અધુરાં ગીત ગાતી ઘર ભણી પદ ધારતી !
ઘડી દોડતી, ઘડી મંદ ગતિથી શેરીઓ શોભાવતી.

કો ભૂલ કરતી ગીતમાં શરમાઈ તેા સહસા જતી,
સખીવૃંદમાં ખેસી, વદન હસતી જતી સંતાડતી;
ઉરભાવના અંકુર સમા પળપળ ચવાંકુર વાધતા,
ને પ્રાણુથી પણ પ્રિય અધિક પીયૂષપોષણુ પામતા.

લઈ સંગમાં સહુ પુણ્ય પૂજન ગોચર્યનું કરવા જતી,
ભૂલી જગત, ભૂલી સ્વજન, કો અજબ ઉરથી અર્ચતી;
ને નમ્ર ભાવે નમન કરતી અમલ અંગળ પાથરી,
તે સમયના શુચિ ભાવને કવિ કો શકે નહિ વર્ણવી.

નહિ સ્વાર્થનો લવ સ્પર્શ, નિજ હિતઅહિતભેદ ન અંતરે,
નહિ વાચના કંઈ વિશ્વની, વર કંઈ ના વરવા ચહે;
અવધૂત કો યોગી યતિ કે સુભગ સંત મહંતનું,
ના કો સમય દેખાય એવું હૃદય નિર્મમ નિર્મળું.

નિષ્કામ ભકિત શાસ્ત્ર માંહે વિવિધ વિબુધે વર્ણવી,
 સર્વાંશસિદ્ધિ સર્વથા દૃષ્ટાન્તમાં દેખી નહિ;
 દૃષ્ટાન્ત આ પ્રત્યક્ષ જોતાં હૃદય સહૃદયનું દ્રવે,
 સૂકો ભલે સંસાર એની ઠંદર ના કદીએ કરે !

કો ભૂલતી વ્રતનિયમમાં તો સહુ હસી ધમકાવતી,
 રડતી જઈ નિજ માતને કે'તી બિચારી ખંડાવરી;
 એ દોષની પૂરી ક્ષમા જનનીમુખેથી પામતી,
 નહિ ત્યાં સુધી ઉઠી જતા અંતર વિષે શાંતિ થતી.

સંધ્યાસમય પુરખંડાર કે' કે' વિમલ ખેલન ખેલતી,
 ને વિશ્વયજ્ઞ તાણી સુભગ શુષ્કેષ્ટિ કે' કરતી જતી;
 ગૃહરાજ્યમંદિરના પ્રથમ સોપાન પર પગ ધારવા,
 સંબ્રમભરી શી સ્પર્ધતી શિક્ષણ પરસ્પર સાધવા !

એ વિશ્વના વિષથી રહિત નિષ્કામ વ્રતને સેવતી,
 આદર્શ બનીને આર્ય અબળા રસ અનુપમ રેડતી;
 ને કલેશમય ગાહરંથ્યને સુરસદન શીઘ્ર બનાવતી,
 અતિ શુષ્ક નરઉર માંચ નંદનવન સહજ નિપજાવતી.

લમ્બોચતા.

(વસંતતિલકા—અનુષ્ટુપ્.)

ગાહ્સ્થ્યમંદિર તણી કરતી સમીક્ષા,
ને દ્વાર એ ઉઘડવા ધરતી પ્રતીક્ષા;
સોપાનપંક્તિ ચડવા પદને ઉપાડી,
ઉભી રહી વિવિધ ભાવભરી કુમારી.

કુતૂહલભરી દૃષ્ટિ દિશાઓ દેખતી હતી,
અવાસે માર્ગ કાપેલો વારંવાર વિલોકતી.

ખીટીભયો કનક શો શુચિ દેહ શોભે,
ને કો નવીન સુરભિ ઉરને રીઝાવે;
ઘેરાય આંખ, કંઈ ભાર અપૂર્વ લાગે,
મીઠાં મનોહર નવાં કંઈ સ્વપ્ન સાધે.

અનેરાં અંતરે દૃશ્યો આવીને ઉડતાં જતાં,
કેં કેં કેલિ તણી વાઘે દિવ્ય પુણ્યપરંપરા.

નેતી અનેકવિધ ભૂષણ ભાવિ અંગે,
સાઠી ભરી વિવિધ મોહક રમ્ય રંગે;
સૌભાગ્યકંકણ તણો રણકાર વાગે,
ને ભવ્ય નૃપુર તણા અણકાર જાગે.

ઉઘીને આવતો આવે નવો સંસાર દેખતી,
રમ્યતા જોઈને એની જીલવા તલસી રહી.

આકર્ષતો હૃદયને રહી એક પાસે,
ને રોકતું સહન તાતલું આવી સામે;
મધ્યે વસી હૃદયદોલનથી મુંઝાતી,
પ્રસ્વેદથી પળપળે અતિ આર્દ્ર થાતી.

એઉમાં મુખ્યતા આપી એકને ય શકે નહિ,
સ્વીકાર ત્યાગનો મીઠો ના ઉકેલ જડે કંઈ.

કેં વ્યંગથી હસતી આવતી ભ્રાતૃબચા,
દર્શાવતી સહજ સુંદર વિશ્વછાયા;
તો રમ્ય રીસ કરતી, હઠતી, ખીજતી,
ના સાંભળ્યું કરી છલંગથી દૂર જાતી.

નવેલી સ્નિગ્ધ દૃષ્ટિથી આલિઓ અવલોકતી,
નવાં સંબોધનો શોધી કેં હસીને હસાવતી.

ના સાંભળે હૃદય સ્વસ્થ બની લગારે,
ના શાંતિથી સમુદયે ઘડી એક બેસે;
કેં કેં કુતૂહલભરી હરિણી સમાણી,
ધૂમી રહે ઘર વિષે બહુ ખડાવરી શી.

ઘડીમાં ક્રોધથી રાતી, ઘડી આનંદઉજળી,
ઘડીમાં સખીને લેતી સ્નેહની ચુંટિઓ ખણી.

સાહિત્ય કીડન તણું ઘડીમાં નિહાળે,
તેના વિયોગ તણી ભાવિ વ્યથા વિચારે;
જોતી ખહાર ઘડીમાં જઈ ખારીએથી,
લાંબી વિદેશ તણી વાટ રહે વિલોકી.

અનેરો કોઈ આનંદ અનાયાસ ઉરે થતો,
ન શોધેલો, ન સાધેલો, સ્વયંભૂ સમ શોભતો.

હર્ષોક્તિ માંચ સ્વર રોહનના રહેલા,
શૃંગાર ને કૃષ્ણ મિત્ર બની મળેલા;
લેટી પડે ઘડીક વિસ્મિત ભાંડુઓને,
છેલ્લી વિદાય તણી શું ઉર લેટ આપે ?

દૂરથી જોઈ માતાને નીચાં નેત્ર કરી જતી,
મેળવી દૃષ્ટિમાં દૃષ્ટિ ના વદી શકતી જરી.

ઉત્સાહ અંતર ભરી જનની જણાતી,
ભાવિ વિયોગ થકી તોય ઉદાસ થાતી;
મૂંગાં મળી હૃદય બે ઘડી થાય બુદ્ધાં,
આંસુ જતાં નયનનાં ખળથી રખાતાં.

“ હુવે આ ગેહ ના તાંડે ” એમ વિશ્વ ભલે કહે,
પરંતુ અવથી બહાલું ચિત્ત કેમ ત્યજી શકે ?

હાનિ જરાય ઘરમાંય થતાં દુભાતી,
સંરક્ષવા સહજ તત્પર નિત્ય થાતી;
“ માફ ન એ ” હૃદય ના શકતું વિચારી,
એ શુષ્કતા નથી સુતાહૃદયે સ્વીકારી.

કર્તવ્યબુદ્ધિથી સર્વે ક્રિયા લગ્ન તણી સહે,
પ્રત્યેક કાર્યને ધર્મપ્રાપ્ય એ ગણતી ઉરે.

હા ! ધર્મતંતુસમુદાય વડે વણેલું,
નિષ્કામ આર્થ અખળા તણું ચિત્ત ચારૂ;
ના કૈંઈ વિકાર, પ્રતિકારવિચાર વારૂ,
ઉંચા અલેહ મહિં કેવળ રાચનારૂં.

વિદાય વાંચતું ઉભું આ કૌમાર્ય કરે ગ્રહી.
પરંતુ સ્નેહસંબધે આલિંગી રોકતી રહી.

વાણ્ઠં અનેકવિધ આંગણુ માંહિ વાગે,
ને ગીત ગાય રમણી મળી રમ્ય રાગે;
એ સાંભળી હૃદય ઉડુંયને ચડેલું,
ને ખડાવરૂં કુતુકથી અકળાઈ રે'તું.

સખીએ સજ્જ કીધેલી, સ્નેહસંભ્રમવ્યાકુલા,
ધરંતી પાય ધીમેથી કુમારી લગ્નતત્પરા.

મોડ.

(કન્વાલી.)

સદનસાન્નાજ્યને પાટે રસીલા નાથની સાથે,
અલેદે બેસવા માટે ધરી લે મોડ આ માથે.

સ્વજી કન્યાત્વ, ગૃહિણીનો નવો અધિકાર લેવાને,
અણુ પ્રેમે પઠાવેલો ધરી લે મોડ આ માથે.

અનુજા આજથી દેતો સુલગ શૃંગાર સજવાને,
વિભૂષણ સર્વનો સ્વામી ધરી લે મોડ આ માથે.

અમર ને આપ્તજન કેરી અમૂલી આશીષોથી એ,
સરેલા પાત્ર શો શાણી ! ધરી લે મોડ આ માથે.

અખર સંસારના તાપો રહી સંતુષ્ટ રહેવાને,
વિશાળા છત્ર શો શીળો ધરી લે મોડ આ માથે.

નવલ ગાહંસ્થ્યનો ભારી ઉપાધી ભાર લેવાને,
ઈંઠાણી રૂપ આરંભે ધરી લે મોડ આ માથે.

સુરક્ષા પામી સર્વોગે, કરી પ્રસ્થાન કોમાર્યે,
ધરેલી ભેટ શો ભાવે ગ્રહી લે મોડ આ માથે.

સુધાથી સિંચતો, લેતો અધિક આવારણાં નિત્યે,
અણુચના હસ્ત શો મીઠો ધરી લે મોડ આ માથે.

धनोती प्रेमवह्नीना लरेला मिष्ट मकरंदे,
 अज्जण आदिकुसुम जेवो धरी ले मोड आ माथे.
 अही कन्याप्रते सिद्धि, शुद्ध गीर्वाणनी साजे,
 विश्वयनी वैज्यन्ती शो धरी ले मोड आ माथे.

करग्रहण.

(तोटक.)

कर ओ रस लाव अनेक लयीं,
 मन-संभति भेणवी षडार पडयो;
 त्यलु पालव भीठडी मात तणो,
 तुज सन्मुख संप्रति शोभी रह्यो.

कर ओ करमां अही राख सजे !
 दृढ अंतरमां धरी राख सजे !
 लवपथ तालुं अवलंभन ओ,
 गृहलवननुं शुचि मंडन ओ.

वसमी लववाट विषे वधतां,
 कंध ठोकर आर्ध ढणी पडतां;
 कर राणी शके अही ओ करथी,
 रज हूर करे वपुवस्त्र थकी.

કંઈ કંટક કંકર માર્ગ વિષે,
વસી પુણ્ય પ્રવાસ અશક્ય કરે;
કર એ સહુ યત્ન થકી હણશે,
વળી પુણ્ય સુવાસિત પાથરશે.

અતિ ભીષણ એ ભવકાનનમાં,
પથ ભૂલી કુપંથ પરે પળતાં;
પથ સત્ય સદૈવ બતાવી તને,
શ્રમ વ્યર્થ જતો અટકાવી શકે.

કુસુમે ભરી કેં રસવેદ્ય તણાં,
કર ચુંટી લઈ મધુરાં ફૂલડાં;
તુજ હસ્ત સમર્પિત એ કરશે,
રચી માલ સુકંઠ વિષે ધરશે.

શ્રમથી કદી અંતર ખિન્ન થતાં,
દગ આંસુ અચાનક આવી જતાં;
કર એ નયનોદક લૂછી શકે,
નવ ચેતનનું ઉર દાન કરે.

સુરસેવિત સત્પ્રણયામૃતથી,
સમયોચિત કેં રસસિંચનથી;
દઈ પોષણ જીવનપાદપને,
નવપદ્મવયુક્ત સદૈવ કરે.

તુજ ભાવિ તાણું વળી મિત્ર ખરૂં
 ભવપાટિ પરે નવ રંગ ભર્યું;
 કર એજ યથાર્થ લખી શકશે,
 કંઈ ભાગ્ય તણી ઘટના ઘડશે.

તુજ ઉન્નતિના અવરોધક કેં,
 જગમાં વસતા અતિ ઘાતક કેં;
 રિપુના દળને કર એ હણશે,
 સમરાંગણમાં જય એ કરશે.

કરમાં કર મેળવી મિત્ર શકે,
 કદી દાસ તણો અધિકાર ન એ;
 સમજ પ્રિય ! એજ રહસ્ય ઉરે,
 દયિતાપદનિર્ણય તું કરજે !

દઢ એ કરમાં કર શીઘ્ર દર્ધ,
 રચજે રસસંપુટ સ્વસ્થ થર્ધ;
 મહિં સાચવજે શુચિ સ્નેહમણિ,
 તુજ જીવનથી પણ શ્રેષ્ઠ ગણી.

કરથી કર એ કદી દૂર થશે,
 પછી દિવ્ય મણિ તુજ ગૂમ થશે;
 સહુ જીવનતેજ સમાઈ જશે,
 અતિ ઘોર તમિસ્ર છવાઈ જશે.

દિનનાથ તણા કર શો કર એ,
 દહ એતન જીવનનડય હરે;
 રજનીપતિના કર શો કર એ,
 રસપોષણ કાજ સુધા વરસે.

વરવધૂને.

(કબ્વાલી.)

પધારો પ્રેમને પગલે નવલ ન્યાપતી બહાલાં !
 સુખદ સંસારવાડીમાં ખુશીથી ખેલવા માટે.
 મધુર મકરંદલર મોંઘાં, સદા સુરલિ થકી સિંચ્યાં,
 પ્રકુલિલત કેંક પુષ્પોને વિનોદે વીણવા માટે.
 અધુરાં એક ખીજામાં રહેલાં તત્તવને પૂરી,
 વપુની વ્યર્થતા ટાળી, સફળતા સાધવા માટે.
 અસુ અસુમાં, હૃદય હૃદયે, જીવનમાં જીવ નેહીને,
 અકળ અદ્વૈતની સિદ્ધિ પ્રણયથી પામવા માટે.
 પધારો દિવ્ય પંખીડાં ! પરસ્પર ભેરવી પાંખો,
 અતટ આકાશને અંકે ઉમંગે ઉડવા માટે.
 પિતા, માતા, સ્વજન, ખંધુ, મધુરી માતૃભૂમિનું,
 વિખુધ ને વિશ્વવાસીનું, કરજ ચુકાવવા માટે.

અનેરી આશથી ભેતાં ગુરૂજન આ પ્રણયઘેલાં,
નયન ને માનસો એનાં સુધાથી સિંચવા માટે.

ધરીને સ્નેહની નૌકા, હલેસાં હર્ષનાં દેતાં,
ગહન લવસિંધુને તીરે પ્રયાસે પહોંચવા માટે.

દ્વિગુણુ દૃષ્ટિ વડે દેખી, દ્વિગુણુ શક્તિ ઉરે ધારી,
ગૃહીને પુણ્યતમ પંથે ચરણથી ચાલવા માટે.

ઉભયને અંતરે ંહેતા સુધાના સ્રોતને ઝીલી,
તરલ એના તરંગોથી જગતને રેલવા માટે.

સુધાથી ઝેરને જીતી, પ્રણયથી વૈરને વાળી,
અમરની ઉચ્ચ અવનીને અહિં અવતારવા માટે.

સદનસામ્રાજ્ય શોભાવો રસીલાં રાજ ને રાણી !
પ્રતાપી પૂર્વજો કેરાં હૃદયને રંગવા માટે.

મિલન.

(વસંતતિલકા.)

કેં કેં મનોરથ હતા મનમાં વસેલા,
ને પ્રશ્ન કેં કુશલના ઉર ઉદ્ભવેલા;

આદ્રાક્તઓ કંઈક ચિત્ત પરે ચડેલી,
સૂજી રહી હૃદયને કંઈ સ્નેહકેલિ.

કેં કેં સુભાષિત પરોક્ષ વિષે શુણ્ણવી,
રે'તો સદૈવ તુજ અંતર હું રીઝાવી;
ને તું મનોહર સુકંઠથી ગીત ગાતી,
નેપથ્યમાં રહી અમીરસ પૂર્ણ પાતી.

શોધી રહ્યાં મિલનનો ઉભયે પ્રસંગ,
વાંધી રહ્યો ઉર વિષે અતિશે ઉમંગ;
અંતે યથાસમય એ ઘડી પાસ આવી,
લગ્નોત્સવે હૃદય એઉ દીધાં મિલાવી.

કિંતુ થતાં નવલ સન્નિધિયોગ મીઠો,
વૃત્તિ વિષે કંઈ વિપર્યાય ભિન્ન દીઠો !
દૃષ્ટિ વિષે વિપળ દૃષ્ટિ મળી શકે ના,
અન્યોન્ય દર્શન જરાય કરી શકે ના.

નાચી રહ્યાં હૃદય કેં નવ કંપ પામી,
ને એ ગયો શરીરમાં પણ છેક જામી;
હૈયાં રહ્યાં ઉમળકે સહસા ભરાઈ,
રૂંધાય કંઠ, ફરકે અધરો ત્વરાથી.

ઉચ્છ્વાસનો સતત વેગ વધ્યો જણાતો,
પ્રસ્વેદ અંગ પ્રકટી પણમાં સમાતો;

કૈં શેરહા અજળ અંતરમાં પડેલા,
 ને રોમ સર્વ અતિ ઉચ્ચ બની રહેલા.
 વક્તવ્ય કાંઈ હૃદયે, વદને ચડે ના,
 કર્તવ્યમાર્ગ ઉરને જરીયે જડે ના;
 વીતી રહી રસલરી ઘડી એ રૂપાળી,
 ના દીર્ઘ જીવન વિષે ફરીથી નિહાળી.
 વ્યક્તિત્વની, વિષયની, રસની, મતિની,
 સંસારની પરમ વિસ્મૃતિ ત્યાં થયેલી;
 આરવાહ મોક્ષસુખનો સહજે મળેલો,
 અવ્યક્ત હૃષ્ટ ઉરમાં ઉછળી રહેલો.

* * * * *

વીતી ગયાં કંઈક વત્સર એ પછીથી,
 ખાલી ભર્યા અમિત અભ્ર ગયાં શિરેથી;
 ને હૃષ્ટશોકલર કૈં વ્યવસાય સેવ્યા,
 આઘાત યુગ્મ ઉરને પણ કૈંક વાગ્યા.
 ક્યાંએ થઈ ન પણ એ સુખની સમાધિ,
 ના અંતરે અનુભવી સ્થિતિ એ કદાપિ;
 એ કોઈ ધન્ય ઘટિકા પ્રણયે ઘડેલી,
 પહેલી અને સકલ જીવન માંચ છેલી.

आर्यसंसार.

(लावणी.)

(धन्य हो! धन्यज पुण्य प्रदेश—ओ राड.)

धन्य ओ आर्य तणो संसार, धन्य गृहजवन परम उदार;
शत हलथी दिनरात सुहातां, केटिक कुणकडुदार.

धन्य गृहजवन परम उदार, धन्य ओ. (टिक.)

ओक गृह—मंडपने आधार,

ओक आवासरसे वधनार;

विस्तरी दादावेत्य विशाण,

अर्पती समयसमय रसकाल.

मधजराणी मधमाअ मणी मधु लरती मधुपुट मांय,
सेवी लंहतिः कार्यसाधिका साथे विजय सदाय.

साथवे स्नेहलयेी सहुकार,

आण ने वृद्ध तणु नरनार.

धन्य०

वृद्ध ज्यां वडिल ताणुं शिरछत्र,

छांय शीतण हेतुं सर्वत्र;

सही आगंतुक सहु आघात,

सदा संलाणे निज संघात.

એ કુલપતિને વીંટી વસતો પ્રેમલયો પરિવાર,
 અનુભવના ઉદ્ગાર ઉકેલી સમજે જનવ્યવહાર.
 જગંતની નૌતમ એક નિશાળ,
 શીખે આણુશીખ્યાં જ્યાં સહુ બાળ. ધન્ય૦

કેંક નવલાં યુગલો સકુમાર,
 પ્રણયરસતરસ્યાં ઉત્ક અપાર;
 કુટિલ દુગ મેળવી કેા પળવાર,
 હૃદય હસી કરતાં પ્રેમપ્રસાર.

દિનભર રિનગ્ધ સ્વજનપરિવેષિત સ્નેહરસે સિંચાય,
 વિપ્રયોગ સંયોગ તણાં મુખ અનુભવતાં ઉર માંચ.
 પળપળે અમીરસ પીતાં જાય,
 અતૃપ્તિ તોય ન ઓછી થાય. ધન્ય૦

નારીઓ અંતર સદનનિવાસ,
 કાર્યથી પામી કે' અવકાશ;
 સાસુ, નણુદી ને સુતવધૂવૃંદ,
 અલૌકિક અનુભવતાં આનંદ.

મૃદુ ગુંજનથી રસભર હૃદયે ગીત શીખે ને ગાય,
 કદી મીઠાં મહિયરનાં સ્મરણો અંતરમાં ઉભરાય.
 પરસ્પર ઝીલે આંસુની ધાર,
 મેળવે સહજ હૃદયના તાર. ધન્ય૦

ઉછેરે વડિલો સુતસંતાન,
કરાવી દ્વિગુણ પ્રણયરસપાન;
અમરને દુર્લભ એ ઉત્સંગ,
સેવતાં હૃદય ધરે નવ રંગ.

વહુ સંબોધનથી સંબોધે જનનીને જ્યાં ખાળ,
એ રસમાં અવગાહન કરતાં છૂટે જગજંજાળ.

હર્ષના અંતર હોજ ભરાય,
રમ્ય રોમોદ્ગમ પ્રતિ પળ થાય.   ધન્ય૦

દુઃખ સુખ સંગતિથી સેવાય,
મળે વિષ તે પણ ંહેચી ખાય;
એક ખીન્નની હુંફ પમાય,
હૃદયની સર્વ વ્યથા વીસરાય.

સ્વાર્થત્યાગ ને સંયમ સહજે પળપળ જ્યાં પોષાય,
ઉરઔદાય સહનવૃત્તિથી કેં કાઠિન્ય કપાય.

નહિ ઉદરંભરિતાનું નામ,
લેહ ભૂલવતું એ રસધામ,   ધન્ય૦

તરુણ દંપતીની શુન્જન ગોઠ,
શિશુકમંડળનો વિમળ વિનોદ;
ખાલ નાણુદીની રસલરી રાવ,
બ્રાતૃબ્યાનો વત્સલ લાવ.

ન્યેષ્ટહૃદયની વિશદ વૃત્તિઓ, દિયર પ્રણયપરિહાસ,
શ્વશુર તણાં શિક્ષાનાં સૂત્રો, સાસુ ઉર ઉદ્દાસ.

સર્વનો યુગપ્રત્ અનુભવ થાય,
સ્વર્ગની ઇચ્છા ત્યાં વીસરાય.

ધન્ય૦

વ્યોમમાં વિચરે કોસ હનર,
ગ્રહો સૌ ગ્રહી ઉચિત અધિકાર;
સૂર્યનું તેજ ઝીલે તન માંય,
નહિ આકર્ષણ અળગું થાય.

નહિ સંખંધ ઘટે ગ્રહપતિનો દૂર છતાં પણ લેશ,
તેમ આર્યકુલખાળ કાર્યવશ સેવે દેશ વિદેશ.

પરંતુ એક હૃદયનાં અંગ,
લાઘ્ય લોગવવામાં સહુ સંગ.

ધન્ય૦

વિવિધ અંતરના વિવિધ વિચાર,
વિવિધ કર કેરો કૃતિવિસ્તાર;
વિવિધ મતિશોધિત વિવિધ ઉપાય,
સર્વનો લાલ સહજ લેવાય.

અગણિત સુલગ શિખંડ સન્નેલો જેમ શિખી સોહાંય,
અગણિત અંશુ થકી નલ ભરતો દિનકર દિવ્ય જણાય.

અખંડિત એમ રહી ચિરકાળ,
આર્યકુળ ખેલે રાસ રસાળ.

ધન્ય૦

બહેન.

(હરિગીત.)

દીઠાં હબરો હૃદય મીઠાં સ્નેહથી સત્કારતાં,
મૃદુ વચનથી, મૃદુ હારયથી ઉરને અધિક આકર્ષતાં;
સંકટ વિષે સંગે વસીને લેહલાવ ભુલાવતાં,
કોટિ પ્રયત્ન કરી કરી આશ્વાસ અનુદિન આપતાં.

પણ એ અલૌકિક એક અંતર, એ છવિ રસઘેલડી,
નહિ નહિ મળે નરલોકમાં એ જગત-બુદ્ધી ખડેનડી;
એ ઉમળકા અંતર તણા, એ આશીષો અણચિંતવી,
નહિ કયાંય નિરખી નયનથી એ ભાવભર ભાગીરથી.

એ પ્રણય નહિ વ્યવહારનો, નહિ સૃષ્ટિના સંબંધનો,
નહિ જ્ઞાન કે અધિકારનો, નહિ એક પણ અભિલાષનો;
એ હૃદયના ઉંડા હૃદયનો પ્રેમ કોઈ અમાનુષી,
અપરાધ કોટિ કુઠારથી છેદાય નહિ ક્યારે જરી.

એ પક્ષપાત અપૂર્વ, એ પ્રેમી હૃદયની અંધતા,
એ વિસ્મૃતિ વ્યવહારની, નહિ કે ઈતર રસપાત્રમાં;
સાસુ અને નણદી સમીપે શ્વશુરનું ગૃહ સેવતાં,
પળપળ વહે બની પ્રણયપુલકિત 'વીરને વધતી અમા' ।

સખીવૃંદમાં સંગીત કરતાં, બાળને હુલરાવતાં,
ગંભીર હૃદયે સ્મરણ પ્રકટે 'વીર'નું પળવારમાં;
'મામા' તણા મૃદુ શબ્દથી શીખવે શિશુકને બોલતાં,
એ સમય અંતર માંહિ અહ્ભુત ઉદ્ભવે કે' આદ્રંતા ।

અભિધાન ક્યારે વીરનું એ શ્રવણ સહસા સાંભળે,
ભાડે અધીરું હૃદય, દશદિશ તરલ નેત્ર ક્રિયા કરે;
ને 'વીર' ની કે' વાત વદતાં નયન જલ આવી રહે,
રૂંધાય કંઠ, ભરાય અંતર, ખડાવરી બાળા બને.

એ મિષ્ટ મહેરામણ મનુજનો રસ અનવરત રેલતો,
છાળો ઉડાડી ક્ષણક્ષણે ભવમાર્ગને ભિન્નવતો;
પાષાણુ પણ પીગળી પડે એ રનેહસાગર સેવતાં,
પાંડિત્ય પણ પાછું વળે એ અજબ ઉર ઉકેલતાં.

એ વીરઉરવાડી પરે ઝીણી વરસતી વાદળી,
શત કોસથી પણ સહજ શીતળ છાંય પળપળ આપતી,
કે' વરસ વરસી હાય ! અંતે આલમાં ભડી ગઈ !
સૂતા હૃદયને સહજ રોદન એકલું આપી ગઈ !

કંઈ શૂન્ય વીતી 'વીરપસલી' સ્મરણથી સંતાપતી,
ને નયનજલકણુમાલિકા ઉપહાર કાજ અપાવતી;
'અસ્તિત્વમાં ન મહત્વ' એ જગનિયમ મેં સાચો કયો !
આને અરે ! તુંજ પ્રણય ખેડેની ! શુષ્ક હૃદયે ઓળખ્યે

સૂની ખની મુજ એ દિશા, ઓવારણાં અટકી ગયાં,
 ને સ્નેહલીનાં 'લાઈ' નાં સંબોધનો સળગી ગયાં;
 એ વેલ્ય મીઠી ંહાલની સૂકાઈને રજમાં મળી,
 ન્ય કોઈથી પૂરાય એવી એ સ્થલી ખાલી થઈ !

સ્વપ્ન. *

(મંદકાન્તા.)

આશાઘેલાં કંઈક ઉરને અંક માંહે ધરીને,
 ને સંદેશા પ્રણયરસિલા કે' જનોના ગ્રહીને;
 ંહાલા મારા જનપદ લાણી સિંધુમાર્ગે જવાને,
 ઉભી નૌકા પથ નિરખતી સજ્જ સામે થઈને.

આ ઉત્સાહી પથિક નવલા હૃષ્ લાવે ભરેલા,
 ંહાલાંઓનું મિલન વરવા ખ્હાવરા શા ખનેલા !
 કેવાં એનાં ઉર ઉછળતાં ! સ્તિગ્ધતા-શબ્દમાં શી !
 દુષ્ટિ કેવી ચપળ ફરતી નવ્ય તેજે ભરેલી !

એ સદ્લાગી કંઈક દિનમાં દેખશે જન્મભૂમિ,
 ને આનંદે નમન કરશે પાત્રની પાંસુ ચૂમી;
 ંહાલાંઓના વ્યથિત ગણને લાવથી ભેટશે એ,
 સંભાળેલી ધરી ચરણમાં ભેટ સંતોષશે એ.

ઉંડો અગ્નિ પ્રિયવિરહનો એમ ખુઝાવશે એ,
તે સિંચાશે પ્રણયરસથી, સર્વને સિંચશે એ;
કાલાં ઘેલાં શિશુકવચનો અંતરે ધારશે એ,
હર્ષાવેશે પુલકિત બની સ્નેહથી સ્પર્શશે એ.

રે ! હૈયું આ અજબ સુખ એ દેખશે હાય ! ક્યારે ?
ને એ મોંઘું ક્ષણ તપતાણું પામશે હાય ! ક્યારે ?
ભડી ભડી પ્રતિ પળ વિષે ચિત્ત તો નિત્ય નય,
આવે પાછું અશરણુ અરે ! દેખતાં ના ઉપાય !

બંધાયેલું શરીર કપરી વૃત્તિનાં બંધનોથી,
ના છૂટે એ વિવશ શુકવત્ પિંજરાને ઉવેખી;
ને ! આ નૌકા ચલિત બનતી, મંદ ને શીઘ્ર બતી !
નેતાં નેતાં ગઈ વિહંગ શી દૃષ્ટિમર્યાદ મૂકી !

એને દેખી રવિ પણ અરે ! હોડતો નય કેવો !
સંભારીને સ્વજન, ગગને ઊડતો હોય એવો !
એની આશા પણ પળ પછી સર્વથા પૂર્ણ થાશે,
ને શાંતિની નિજ સદનમાં પેસીને નિંદ લેશે.

વીત્યો અંતે દિવસ વસમો નિત્યવત્ વર્ષ જેવો,
ને આ કાળો તિમિરપડદો વિંધતો વ્યોમ આવ્યો !
નિદ્રા કેરા કુલિશકરનો કારમો ભાર લાગે !
ને ઘેરાતાં નયન સહસા, ચિત્ત હિંચે વિચારે.

*

*

*

*

*

સૂની યની સુજ એ દિશા, ઝોવારણાં ચટકી ગયાં,
 ને સ્નેહલીનાં 'ભાઈ' નાં સંબોધનો સળગી ગયાં;
 એ વેલ્ય મીઠી બહાલની સૂકાઈને રજમાં મળી,
 ન્યા કોઈથી પૂરાય એવી એ સ્થલી ખાલી થઈ !

સ્વપ્ન. ✽

(મંદાકાન્તા.)

આશાઘેલાં કંઈક ઉરને અંક માંડે ધરીને,
 ને સંદેશા પ્રણયરસિલા કે' જનોના ગ્રહીને;
 બહાલા મારા જનપદ ભણી સિંધુમાર્ગે જવાને,
 ઉભી નૌકા પથ નિરખતી સજ્જ સામે થઈને.

આ ઉત્સાહી પથિક નવલા હૃષ્ ભાવે ભરેલા,
 બહાલાંઓનું મિલન વરવા બહાવરા શા બનેલા !
 કેવાં એનાં ઉર ઉછળતાં ! સ્તિગ્ધતા શબ્દમાં શી !
 દૃષ્ટિ કેવી ચપળ ફરતી નવ્ય તેજે ભરેલી !

એ સહભાગી કંઈક દિનમાં દેખશે જન્મભૂમિ,
 ને આનંદે નમન કરશે પાત્રની પાંસુ ચૂમી;
 બહાલાંઓના વ્યથિત ગણને ભાવથી ભેટશે એ,
 સંભાળેલી ધરી ચરણમાં ભેટ સંતોષશે એ.

“ચાલો મારાં સહુ રમકડાં ખહાર લાવી ખતાવું,
 “લાવી આપું સરસ સુરતું લાઈનું રમ્ય વાળું !
 “ચાલો ! ચાલો ઘરમહિં ! ” કહી અંગ સર્વે ઉછાળે,
 ને બોલાવે નિજ જનનીને હર્ષઘેલો ખનીને.

ઉભી બહાલી શ્રવણ ધરતી આવીને ઓશરીમાં,
 ને સારે કે' નયન મહિંથી આંસુઓ હર્ષ કેરાં;
 જિઠે એતું હૃદય રસિલું ભેટવા ભાવભોળું,
 ને આચિંતું વદન વિકસે શબ્દસત્કાર સારૂ.

તેડેલા એ લઈ શિશુકને આંપતી અંગસંગે,
 સ્પર્શાયેલા સુતશરીરને સ્પર્શથી સ્નેહભાવે;
 ઉભી ભેતી મુજ તનુ તાણું માપી આરોગ્ય લેવાં,
 ને ચાહે કે' પ્રણયઝરતો હા ! ઉપાલંભ દેવા !

ઓ ! બહાલાંઓ ! વિષમ વિરહે મેં ઘડેલી રીખાવ્યાં
 સ્વાર્થે રોકી શરીર, તમને દૂર હા ! દૂર રાખ્યાં !
 છોડી, છોટે જઈ મન થકી મુંઝવ્યાં મેં તમોને,
 મુંગે મોઢે સહન સઘળું તે તમે કીધ નિત્યે.

છોડી આવાં સ્વજન, ઘડીએ ના હવે દૂર જાઉં, !
 ચિંતા માંહે તમ હૃદયને નાં ફરી વાર નાંખું !
 જે વીત્યું તે વીતક ઉરથી ભૂલજો બાળ મારાં !
 ના હુલાવું ફરી પરહરી સ્તિગ્ધ ચિત્તો તમારાં.

આવો મીઠો અમરકુળ શો મેં ઉવેખ્યો પ્રસંગ,
સ્વપ્નામાંએ નવ વીસરજો સ્નેહીનો સ્નિગ્ધ સંગ !
જાડી પીવી ત્યજી, વિરચીને પાતળી રાખ પીશું !
કિંતુ નાનાવિધ વિરહના તાપથી ના બળીશું.

* * * * *

હા ! ઝોંચિંતો પદરવ પડ્યો કોઈનો કર્ણદ્વારે,
ઊડી નિદ્રા, ચકિત નયનો આ ફરે આસપાસે;
ઠંડાલાંઝોના રૂઢિત ઉરનાં આંસુઝોથી ભરેલો,
આવી સામે પગ પર પડ્યો કારમો પત્ર પેલો !

ક્યાં ઠંડાલી ! ક્યાં શિશુકગણ ! ને ક્યાં ગયું ગામ મારું
ક્યાં એ કેલિ રસ વરસતી ? ના મળે નામ તેનું !
એ વૃત્તિ, એ સ્થિતિ હૃદયની, એ અકારી ઉપાધિ !
તે ઘાંચીના બળદ પરની ધુસરી એજ પાછી !

પત્રપ્રતીક્ષા. ✓

(શિખરિણી—અનુકૃપ.)

અધુરાં આટોપી સકળ નિજ કાર્યો સહનનાં,
ત્યજી સંબંધી ને સહચરી તણે સંગ સહસાં;

સમીપે આવેલો સમય ગણી પત્રાગમ તથા,
ગવાણે ઘેલી શી યુવતી જતી દોડી અટ અટો !

હાલાના પત્રની ભેતી વાટકી કેંક વિભ્રમે,
આતુર ચક્ષુઓ એનાં શેરીમાં સઘળે ભમે.

જતા ને આવતાં પથિક સહુને એ નિરખતી,
અધુરો ને આછો વદન પર કેં ઘુંઘટ ધરી;
રહી ભેતી દૂરે અનિમિષ દુગે આતુર બની,
રહી રોકી સંગે સતત ઉરને એ સ્થળ લાણી.

અગાધ સિંધુ શા ઘેરા માનવીસમુદાયમાં,
હૂતને શોધતાં એનાં ચક્ષુઓ તરતાં હતાં.

કંઈ દૂરે અંતે નયનપથમાં એ જન પડયો,
પિછાણ્યો ને પેખ્યો હૃદયતલમાં સત્વર જડયો;
ગતિ ભેતી એની પ્રતિ પદ પરે દૃષ્ટિ ફરતી,
અનેરા ઉલ્લોલે અધિક ઉરવૃત્તિ ઉછળતી.

પત્રના પુંજમાં પેસી બહાલાનો પત્ર શોધતાં,
બહાવરાં નેત્ર એ ચોંટી હૂતના કરમાં ગયાં.

અને ધીરેથી એ તરૂણ પણ આવે નિકટમાં,
અધીરું હા ! ભડે હૃદય અટ નીચે વહી જવા !
ઘડી પૂછી લેવા અધિક અબળા આતુર બને,
પરંતુ લજ્જાનું સ્મરણ રસનાને ત્રહી રહે.

પરાયો ને અસંબંધી પત્રવાહક એ હતો,
તથાપિ ચિત્તચક્ષુને કેમ એ રોકતો થયો ?

ખરે ! ંહાલાં કેરો સહજ પણ સંબંધ સન્નતા,
પદાર્થો પ્રાણીને જરૂર પ્રિય લાગે જગતમાં;
લખેલો ંહાલાનો પ્રિયતર બને પત્ર ઉરથી,
ગ્રહી લાવે તેને પ્રણયી ઉર ચાહે ક્યમ નહિ ?

બહાલાના પ્રેમપત્રોને સર્વદા એજ લાવતો,
અને એ ઉજ્જવલા યોગે બહાલો અંતરથી હતો !

હજારો પત્રોને પ્રતિ સદન વાંચી વિતરતો,
નવાં કે' કે' નામો વદન થકી વચ્ચે ઉચરતો;
ક્રમાત્ આવ્યો અતે ચરણુ ધરતો એ ઘર ભણી,
રહી ભેતી દષ્ટિ શ્રવણુઉરનો સંયમ કરી.

હમણાં દ્વારમાં નહી બહાલાનો પત્ર નાંખશે,
એકની એક એ આશા ઉદ્ભવી રહી અંતરે.

પરંતુ પાસેથી ક્ષણ મહિં અગાડી વહી ગયો !

અરેરે ! ના એકે દલ સદન માંહે દર્ષ ગયો;

નિરાશાનો ઉંડો કઠિનતર આઘાત સહતી,

રહી ભેતી ભેતી વિકળ સરખી સ્તબ્ધ યુવતી.

તથાપિ ના જતી આશા, ગૂહ ભૂલી ગયો હશે,

હજીએ પત્ર વાંચીને આપવા ફરી આવશે !

જતો દૂરે દૂરે અહહ ! ફરી પાછો નવ વળ્યો,
 ણિચારી બાળાનો હૃદયશ્રમ સૌ નિષ્ફલ ગયો !
 થડીમાં સંતાપો અહિતશતના કેં મચી રહ્યા,
 રહાવી, સંતાપી વ્યથિત ઉરને એ કરી રહ્યા.

વિશ્વાસ ના હજી આવે ! પત્રાભાવ ન સંભવે,
 ફતની પાછળે દોડી જવા એ ચિત્ત ઊછળે.

પરંતુ એ લજ્જા તુરત ફરી આડી ફરી વળી,
 અરે ! પ્રેમી કેરી ઉર અવદશા ના સમજતી !
 અન્નાણી અંધારી નયન પર અંતે ઢળી ગઈ,
 પછી હા ! પૃથ્વીમાં વ્યથિત વનિતા મૂચિઈત બની !

પત્રદર્શન.

(તોટક.)

દિન કેંક તણા પરિતાપ પછી,
 અતિ અંતરના ઉકળાટ પછી;
 રસવાહક નૂતન મેઘ સમો,
 પ્રિયનો દુગ આગળ પત્ર પડયો !

અહુ દૂરથી અક્ષર ઓળખતી,
 નવલા કંઈ ભાવ ઉરે ભરતી;

હરિણી સમ એક છલાંગ ભરી,
યુવતી ઝટ પત્ર કરે ગ્રહતી.

પ્રિય અક્ષર એ હૃદયેશ્વરના,
રમણીય મનોહર મૌકિક શા;
દર્શમાં ઉરમાં ય જડાઈ જતા,
મધુરા મિલને મધુરું હસતા.

પ્રિયના કરને શુચિ સ્પર્શ કરી,
પ્રિયમાનસને મન માંહિ ભરી;
અતિ દુર્લભ કે અતિથિ સરખે
પ્રિય પત્ર બની હૃદયે રમતો.

કંઈ શૈલ્ય અલૌકિક ઉદ્ભવતાં,
તનુરોમ અચાનક જાગી જતા;
ઉરમાં ઘડી શ્વાસ સમાય નહિ,
વયુ કંપ ત્યજી સ્થિર થાય નહિ.
અતિ કંપિત એ કરને અડતાં,
ઘરી પત્ર રહ્યો નવ ચેતનતા;
ઉર શું ઉર સ્નેહભર્યાં મળતાં,
કર પત્ર પરસ્પર નાચી રહ્યાં.

ગૃહનું, જગનું નવ ભાન રહ્યું !
જડ પત્ર તણું નવ ધ્યાન રહ્યું;

પ્રણયામૃતના રસપાન થકી,
નવલી સુરતા હૃદયે પ્રકટી.

અહીં પત્ર ઉખેડતી આંગળી એ,
સ્થિરતા ધરી ના શકતી ઘડી એ;
પણ આખર દૂર થયો પડદો,
પ્રિયનો પ્રિય પત્ર ખહાર પડ્યો !

ઘડી આદિ જુએ, ઘડી અંત જુએ
ઘડી મધ્ય વિષે કંઈ દષ્ટિ કરે;
નહિ વાચનનો કમ સાચવતી,
રહી વાંચતી તોય ન વાંચી શકી !

હૃદયેશ અનામય છે સુખમાં,
સમજ્યું ઉર એકજ સાર અહા !
હુતી કે' વ્યવહારની વાત લખી,
પણ અંતરમાં ઉતરી ન શકી.

ખડુ વાર વધુ વધુ વાચનથી,
પ્રિયપત્ર લીધો શ્રમથી સમજી;
નહિ તૃપ્તિ તથાપિ ઉરે વિલસે,
ફરી વાંચી રહી બની આતુર એ !

ઘડી ચાંપતી ઉત્સુક અંતરથી,
ઘડી ચૂમતી મુગ્ધ બની મુખથી;

ઘડી સ્તબ્ધ બની વળી જોઈ રહે
ઘડીમાં હસતી જતી કાંઈ કહે !

પ્રતિ અક્ષરમાં, પ્રતિ શબ્દ વિષે,
પ્રતિ પંક્તિ વિષે, પ્રતિ વાક્ય વિષે,
પ્રિયની મનમોહક મૂર્તિ વસે,
રસગુન્જનથી રસ લબ્ય ભરે.

બહુ વાચનથી મુખપાઠ થતાં,
ઉરથી સહુ વાક્ય વદાઈ જતાં;
ધરી પત્ર પડે ગૃહકાર્ય વિષે,
પણ એ વચનો ઉરમાં વિલસે !

રહસિ કદી સ્વાસ્થ્ય જરી મળતાં,
લઈ વાંચતી પત્ર ફરી કરમાં;
કાંઈ અર્થ અનેક નવા ઉપજે,
પ્રિયસંસ્મરણો સઘળાં પ્રકટે.

મુનિ પાણિનિના ભટ દીક્ષિત શી,
ત્યમ વ્યાસ તણા શુચિ શંકર શી,
રસસૂત્ર સમાં સહુ વાક્ય ગ્રહી,
ઉરથી કાંઈ ભાષ્ય ભલું રચતી !

દિન એક ઘડી સમ એમ ગયો,
રજનીભરમાં રસ એજ રહ્યો;

ક્રી જાગતી રમ્ય પ્રભાત થતાં,
 રહી પગની એ ઉર વાટ અહા !
 ક્રી એજ વિયોગની તીવ્ર વ્યથા !
 ક્રી એજ અનુપમ આતુરતા;
 ક્રી શકિત એ ઉરની ભ્રમણા !
 ક્રી એજ અતર્પણ અંતરમાં !

નવું વર્ષ.

(વસંતતિલકા.)

ઉગ્યો હતો ગત દિને દિનનાથ જેવો,
 આજે થયો ઉદિત ભર્ગભરેલ એવો;
 ને સર્વ જૂત દિનનો પણ એજ ભાનુ,
 ભાવિ અનંત યુગ ઉજ્જવલ રાજ્ય એનું.
 તો આજ કાં નવલ ભાસ્કર ભવ્ય ભાસે ?
 ને કાં નવું સ્મિત ઉષાવદને વિરાજે ?
 મીઠું પ્રભાત રમણીય વિશેષ કાં છે ?
 કાં વાતવીચિ કંઈ હૃષ્ અપૂર્વ આપે ?
 એ સૂર્ય, એ અનિલ, એજ ઉષા રસીલી,
 એ નિત્યની સકળ શાશ્વત કાળકેલિ;
કિન્તુ મનુષ્યમન માંહિ નવીનતા છે,
 આશા તણા નવલ અંકુર ઉદ્ભવ્યાં !

કેં નવ્ય પ્રેમ હૃદયે પ્રકટી રહ્યો છે,
 ને રોમરોમ, નયને ઝળકી રહ્યો છે;
 એ દૃષ્ટિ નવ્ય ખલ, તેજ, ઉમંગવાળી,
 આ વિશ્વનાં વિવિધ દૃશ્ય રહી નિહાળી.

સર્વત્ર એ અભિનવત્વ વિલોકનારી,
 સંસારમાં સુભગ સ્વર્ગ રચાવનારી;
 ઉત્સાહ અંતર અખંડિત આપનારી,
 સૌંદર્યની રસભરી જનની રૂપાળી.

એ દૃષ્ટિ સર્વ સમયે સરખી રહે જો,
 જુના અને નહિ નવા દિન તે જુએ તો;
 ને વૃત્તિ અસ્ખલિત એજ વસે વિશાળી,
 તો દૂર થાય નહિ એક દિને દીવાળી.

કિંતુ હશે ઇતર અંતર માંહિ કાલે,
 આ ભવ્યતા નયન એ નહિ લેશ ભાળે
 આનંદ ને પ્રણય સર્વ સમાધ જાશે,
 પાછા પ્રપંચપડ વિશ્વ પરે વિંટાશે.

ને ભ્રાતૃભાવ પણ ભૂલભર્યો ગણાશે,
 જ્યાં ત્યાં મહા સમરથી મનુજો મરાશે;
 આત્માપરાધકૂલ પ્રાણી સમસ્ત પામે,
 હા ! કાળને કરી કલંકિત દોષ દેખે ।

વૈષમ્ય એ મનુ તણા તનુબે ! વિદારો !
 ના કાળની કૃતિ વિષે કંઈ લેહ લાગો !
 એથી તમે અમરથી અધિકા ગણાશો,
 નિત્યે નવા દિન તણા ઉર હૃષં લેશો.

૭ ઉપકાર.

વેદાન્ત

(હરિગીત.)

ઉપકાર શાનો મિત્ર ! માને કરજ કેંકુબલ્લવતાં ?
 ઉપકાર શાનો ધર્મને ચીલે ઘડીલર ચાલતાં ?
 જે મૂલ્ય સાટે હાંઠગી લીધી ખરીદી આપણે,
 અખંડ શ તેનો આપતાં ઉપકાર શો ગણવો ઘટે ?

પણ પળ તણાં કર્તવ્ય કોટિ મનુજીવનમાં લર્યા,
 તે જીવનને માનવો, નહિ કોઈથી પૂરાં થયાં;
 કર્તવ્યક્ષેત્ર વિશાળ તેની સીમ ના નજરે પડે,
 દોડે ભલે દિનરાત પણ નહિ પાર કો પામી શકે.

નિજ સ્વાર્થકારણુ ઝૂંઝવું, પશુધર્મ એ મનુજીતમાં,
 પરહિતપરાયણુ વૃત્તિમાંજ મનુષ્ય કેરી મનુષ્યતા;
 એ મુખ્ય માનવધર્મ જે સમજી પ્રણયથી પાળશે,
 એનો કશો ઉપકાર ગણવો ? કરજ જેહ બલ્લવશે.

કે સ્વાર્થથી, કે સ્નેહથી, કે ધર્મથી, કે લાજથી,
લૌકિક અલૌકિક એષણા, કરૂણા, સ્વભાવ, વિવેકથી;
સત્કર્મ સાથે માનવો કે પૂર્વના સંયોગથી,
કારણ વિનાનાં કાર્યને અવકાશ આ જગમાં નથી.

ચુકવે કરજનું કરજ તેને શાહુકાર લલે કહો,
પણ એ ઉચિત વ્યવહારથી ઉપકાર શો એનો થયો ?
હા ! સ્તેનવૃત્તિ અધમ વધતી જાય અનુદિન આપણી,
દેવા તણી ઘાનત નથી જે જન્મકાજ લીધું ગણી !

એથી થયો ઉપકારનો વ્યવહાર આ સંસારમાં,
આશ્રય ભાસે એ થકી જનના સહજ જનકાર્યમાં;
ઉપકારનો ઉચ્ચાર એ ઉચ્ચાર કેવળ ભેદનો,
ઉપકારના ઉચ્ચારમાં વિધ્વંસ છે વિશ્વાસનો.

ઉપકારનો વ્યવહાર એ આત્મીય માત્ર અપૂર્ણતા,
ઉપકારનો વ્યવહાર એ કર્તાવ્ય કેરી ભ્રષ્ટતા;
ઉપકારનો ઉચ્ચાર એ તો સ્નેહ વિષયે શૂન્યતા,
ઉપકારનો ઉચ્ચાર એ વ્યવહાર કેરી વંચના.

ઉપકારનો ઉચ્ચાર એ અજ્ઞાન પ્રભુસંકેતનું,
ઉપકારનો ઉચ્ચાર એ નૈર્ઘંદ્ય અતિશય આપણું;
ઉપકારનો ઉચ્ચાર એ અપમાન માનવન્તનું,
ઉપકારનો ઉચ્ચાર એ ભસ્મીકરણ શુચિ ભાવનું.

કર્તવ્યનિષ્ઠ શશાંક સવિતા સર્વદા નભ સંચરે,
 વરસે જલદ જલ ને ધરિત્રી પ્રાણીને હૃદયે ધરે;
 સહકાર મિષ્ટ કલો સમર્પે, સલિલ શુચિ સરિતા વહે,
 એ સર્વ સિદ્ધ સ્વભાવથી, ઉપકાર ના એકે કરે.

એ દિવ્ય સર્વો મનુજને કર્તવ્યપથે પ્રેરતાં,
 ' આપો કરજ શિરપર ચહેલું ' એ નિરંતર ઘોષતાં;
 ઉપકાર કરવા માનવાની વીસરી અનુદારતાં,
 સત્પ્રણય પ્રભુને પૂજવાનો પુણ્ય પાઠ લણાવતાં.

માનવહૃદય.

(ગરખી.)

(મહેમાનો બહાલાંઓ ! પુનઃ પધારજો. એ રાહ.)

કેવાં એ અતિ કઠિન હૃદય મનુજતનાં !

કેવો એ વિષક્રીટ તણો વ્યવહાર જો !

શાં શાં દ્રવ્ય વડે એને સરજ્યાં હશે !

કેવો એનો કઠિન હશે ઘડનાર જો ! કેવાં. (ટેક.)

જે આઘાતો પત્થર નહિ ઝીલી શકે,

વજ થકી પણ ના ઘડીએ વેઠાય જો;

તેને સહન કરી વિચરે સહુ કાર્યમાં,
 ઉંડા જખમો પણ પળમાંય રૂઝાય જો. કેવાં
 પ્રાણ તણાં પણ પ્રાણ સમોવડ આળકો,
 અંતરથી અળગાં ઘડીએ ન રખાય જો;
 સળગાવીને ઘોર ચિતામાં હાથથી,
 સુખનાં સાધન અન્ય પળે સેવાય જો. કેવાં
 જીવ થકી પણ જીવ્યાં નહિ જનજોડલાં,
 એક બીજાંને સહજ સમર્પિત પ્રાણ જો;
 એક જતું ને અવર રહી જોતું રહે !
 ઘરમાં પાછું એ જગતું ધમસાણુ જો. કેવાં
 અંક વિષે ઉછરેલી સ્નેહલરી સુતા,
 પરદેશે પરહસ્ત પરાધીન થાય જો;
 મંગલમય એ ઉત્સવ મનથી માનતી,
 જનની મુખથી ગીત મનોહર ગાય જો. કેવાં
 બહાલાં નિજ જન મરણ થકી વૈરી બને,
 અઘટિતનાં પણ આશ્વાશન ઉચરાય જો;
 સ્વણમાં તૂટે સાંકળ શાશ્વત સ્નેહની,
 ને એ ખાતું સહજે ' સરલર ? ' થાય જો. કેવાં
 દશ દિશ ફરતો દાવાનળ સળગી રહ્યો,
 વિલસે સામે દૃષ્ટિનિકટ વિનાશ જો;

आंभ भीचीमे अभां पण धसतां रडे,
सतत निराशाभां अवलोके आश जे. देवां

सयं तण्णा नडि अके दंश सही शके,
 विषना अकळ कण्णी प्राणु त्यजय जे;
 पण पण पीतां गरल तण्णा अ धुंटा,
 नठर विषे अरवतां वरसो जय जे. देवां

तीत्र व्यथाना असका क्षणु क्षणु विछणे,
 परवश करी लूदावे तननुं लान जे;
 तोय मथे सडु व्यापृतिने सत्कारतां,
 हास्यइहननुं अनुभवतां अवधान जे. देवां

विषपीयूष समावे लानन अकभां,
 सुभद्रुःभनो साधे युगपत संयोग जे;
 तेजतिमिरथी मुंजवतो पथ कापतां,
 अङ्गण विषयभां अंध करे उद्योग जे. देवां

एक उत्तर.

(मन्दाकिन्ता.)

व्हाला डेरा विलयसमये उच्च आश्वास हेतो,
 ने शिक्षानां वयन वढतो सांपडयो पत्र तांरो

સાચું તારું કથન સઘળું ધૈર્યની શીખ દેતું,
ને યોધે તું સહન કરવા સર્વથા એય સાચું.

કિન્તુ “ઠ્ઠાલો નહિ તનુજ એ, પૂર્વનો કોઈ વૈરી,
“ને આવેલો હૃદય હણવા” ના ગમે ઉકિત એવી;

જેના જન્મે હૃદયતલમાં પ્રેમનું ખીજ રોપ્યું,
ને ક્ષીડાઓ વિવિધ કરતાં વૃક્ષ કીધું વિશાળું.

જે સંયોગે પ્રણય વિકસ્યો વિશ્વસૌંદર્ય જોતો,
જેના યોગે સહજ પ્રકટયા લબ્ય વાત્સલ્ય ભાવો;

જેના યોગે અજબ મૃદતા અતરે ઉદ્ભવેલી,
જેના યોગે ઝરણુ રસનાં આ રહ્યાં વિશ્વ રેલી.

જેના યોગે સહુ કઠિનતા વૃત્તિઓની વિલાણી,
જેણે કીધું જલ હૃદયને પ્રૌઠ પાષાણુમાંથી;

જેના યોગે ઉર ઉછળતાં સ્નેહથી સઘ શીખ્યું,
નાચી રે'તું સતત નવલી લાગણીથી ભરેલું.

એ ઠ્ઠાલાને અરર ! ઉરથી માનવો શત્રુ મારે ?

ગાળો દેવી વિવિધ વસતી કાં તિરોભાવ કાળે ?

એ સ્નેહીને રિપુ સમજતાં કાં ન હૈયું હણાય ?

એવું કે'તાં વચન મુખથી કાં ન જીલ્વા કપાય ?

છોને એના ચિર વિરહના ઉત્ર આઘાત લાગે .

છોને હૈયે અનલ પ્રકટી દેહ સુદ્ધાં દગાડે !

છોને શોકે હૃદય રડતાં સર્વ રીતે સિદ્ધાય,
 છોને ધાર્યું સંકળ બનતાં કોટિધા કષ્ટ થાય !
 તોએ ંહાલો મુજ હૃદયને પામતાં જન્મ જોવો !
 ંહાલો ંહાલો મરણમુખમાં પેસતાં આજ એવો;
 મીઠાં એનાં કંઈક વચનો ચિત્ત માંહે ચડે છે,
 ને કંપાવે અજબ ઉરના તારને તીવ્ર ઘાતે.
 ગાતું કેં કેં કરુણ કવનો ચિત્ત એથી રડે છે,
 ને નિઃશ્વાસે મળ હૃદયના ભસ્મતાને ભજે છે;
 એ આઘાતે દ્રવિત ઉરના પાતકો પીગળે છે,
 ઉનાં અશ્રુ સહિત ટપકી સ્નેહશુદ્ધિ કરે છે.
 ંહાલા ! દૈવી રસ વિલસતો નિત્ય નૈરાશ્ય માંહે,
 હૈયાને અમરઉરનો સંયમાસ્વાદ આપે;
 મિથ્યા મોજે હૃદય ચડતું એજ પાછું હઠાવે,
 ને ઉડેરો વધુ વિકસતો એ અહંકાર ટાળે.
 વાંચ્યા સર્વે સંકળ બનવી નાશનું એજ મૂળ,
 ને હૈયાને કઠિન કરતું સર્વથા એજ શૂળ;
 ંહાલા કેરી હજી હૃદયથી વિસ્મૃતિ હું ન વાંચું,
 ચોંટી ચિત્તે રહી વિમળતા ત્યાગવા તે ન ઇચ્છું.
 શીખ્યું હૈયું પ્રણય વહતાં જોહના જન્મયોગે,
 શીખ્યું આજે સહન કરતાં તે તણા નાશયોગે;

संभंधीनां हृदय रडशे स्वार्थनो नाश थातां
ना प्रेमीने प्रणयपथमां रोदनो होय अवां.

स्नेही केरा शुचि इहननुं हास्य मूढ्य उंर
संकष्टे अे हृदय रसना कैक आस्वाद लेतुं:

अे आस्वादो हर्ष अमरना धामनुं द्वार जोदयुं;
अे ंहालाने रिपु हृदयथी मित्र ! क्यारे न मानुं !

तन्मयता.

(द्रुतविवक्षित.)

शिर परे तरणु तपतो हुतो,
अनिल उष्ण विशेष थतो नतो;
हरित क्षेत्र तणा तट उपरे,
सधन शीतण आम्रतडू तणे.

शयित हुं धडी अेक थयो हुतो,
कंधक स्वप्न विषे पडतो नतो;
व्यजन वृक्षलता करती हुती,
हृदयनो श्रम कैकं हरती हुती.

नवल गान तैला स्वर अंतरे,
 पडा अचानक रास नवा रये,
 अण्ण येतन मानसने मज्युं,
 कंठ कुतूहलथी ञ्णकी गयुं

कंठक हूर कृषीवलकन्यका,
 मधुर गान रही करती अडा !
 यपल नेत्र यतुद्दिंश संचरे,
 पणु नडि नजरे छवि अे पडे.

कुम थकी स्वर उच्य थता डता,
 पणु पणे पण हूर जता डता;
 अनिलसागरनुं उर विंधता,
 श्रवणुमां सहसा रस रेडता.

प्रणुयपूरित अे रसगीतकुं,
 सतत जीवी रह्युं हिल डालतुं;
 कर अचानक ताल हंठ रह्या,
 धंतर सौ व्यवहार त्यणु गया.

जगविलेह भयो वीसरावता,
 अटकता स्वर आगण आलतां;
 पणु समीर थकी न शक्या ञसी,
 ककुलने वहने विलसे वसी.

થઈ સમાપ્તિ મતિ ગણતી હતી,
 પણ શકે ઉર ના દઈ સંમતિ;
 હજુ મનોહર ગાન રહ્યું વહી,
 શ્રવણ સ્પષ્ટ રહ્યા હજુ સાંભળી.
 અનિલને શીખવી ગઈ ગાન એ,
 પુનિત પાઠ નિરંતર જે કરે !
 વિહંગના સ્વરમાં સ્વર એ મળ્યો,
 તરૂ તણા પ્રતિ પત્ર વિષે વસ્યો.
 ઘર ભણી દિન અસ્ત થતાં વળું,
 વિમળ એ સઘળે સ્વર સાંભળું;
 રજની આવતી એ હૃદયે ધરી,
 તિમિરમાં પણ એજ રહ્યા તરી.
 શશિમુદ્યા સહ એ વરસી રહ્યા,
 ઉડુમુખે પણ એ અમકી રહ્યા;
 વદતી એજ વહી ગઈ શર્વરી,
 અજબ આવી ઉપા સ્વર એ ગ્રહી.
 નિવસતો જઈ ક્ષેત્ર વિષે ફરી,
 મનુજ કોઈ પડે નજરે નહિ;
 અચલ એકલ ગાન રમી રહ્યું,
 ગગનગુંબજને ગજવી રહ્યું.

પ્રવાસ.

(હરિણી.)

લવજલધિને તીરે ઉલાં હતાં સખિ ! આપણે,
કંઈ કુતુકથી એને જોતાં હતાં સખિ ! આપણે;
હૃદય હરતી કેવી એની વહી જતી વીચિઓ !
શ્રવણપુટમાં સંગીતોનો ધ્વનિ રસ રેડતો.

ઉર ઉછળતું એ સિંધુમાં પડી અવગાહવા,
સફર કરીને સામે તીરે કુતૂહલથી જવા;
કંઈ ઉતરતી નાની મોટી નિરંતર હોડીઓ,
પવનવશ સૌ ધીમે વેગે જતા પથગામીઓ.

ઉચિત સમયે નાની નૌકા ધરી લઈ સાગરે,
મધુર હસતાં આશાઘેલાં ધસ્યાં સખિ ! આપણે;
અનિલ મધુરો આવી સંગે પ્રવાસ કરાવતો,
પુલકિત કરી અંગે અંગે નવો રસ પૂરતો.

લલિત કરના મીઠા સ્પર્શે દિનેશ હસાવતો,
જલધિ પણ શો નવ્યાનંદે નિરંકુશ નાચતો !
કંઈ નિકટમાં ંહાલાંઓની હતી તરિઓ જતી,
કંઈક સહસા દૂરે દૂરે જતી જલ કાપતી.

સફર વધતાં ઉંડાં ઉંડાં ગયાં જલ આવતાં,
કર કઠિનતા પામ્યા હોડી નિરંતર હાંકતાં;
જલલહરિઓ ધીમે ધીમે દીસે મહતી થતી,
પવન પણ કૈં વાતો ધાતો વધુ વધુ વેગથી.

તટનિકટની ના દેખાયે મનોહર માછલી,
ગિરિ સમ વડા ગ્રાહો વિંટી વળ્યા સહુ પાસથી;
પ્રણયબળથી તોએ ંહાલી ! પ્રવાસ વધ્યો જતો,
ભય હૃદયને એકે અંશે નહિ અકળાવતો.

જલધિતલનાં મોંઘાં રત્નો વળી વચમાં મળ્યાં,
આતિ ભલકતા તેજે કેવાં તમિસ્ર નિવારતાં ?
શ્રમ સહજમાં એ સંયોગે જતો ઉરથી સરી,
અધિક બળ ને ઉત્સાહેથી જતાં વધુ વેગથી.

અહિં તહિં કંઈ આવે વચ્ચે સુશોભિત ટાપુઓ,
ઘડી શરણથી શાંતિ દેતા સુમિત્ર સમા અહો !
અમય વધતાં હા ! આકાશે રવિ નમતો થયો !
કંઈક ભયને! છુપો ઝોળો અચિંત્ય ઉરે પડ્યો.

શ્રમ હૃદય ને હસ્તે લાગ્યો કંઈ કંઈ દીસવા,
પણ ઉલટ તેા ચાલી ંહાલી ! ઉરે વધતી અહા !
દિન વહી ગયે!, સંધ્યા વીતી અને રજની પડી,
તમ વરસતી વ્યોમે કાળી વધી ગઈ વાદળી.

અનિદ્ર ઉલટયો, વીચિ વાધી, દિશા પણ ના દીસે,
 થર થર થતી નૌકા નીચી જતી નમતી અરે !
 અરર ! જલમાં રત્નો ંહાલાં કંઈ કમથી પડયાં !
 પડ સલિલનાં એને ઠાંકી અનેક ફરી વળ્યાં.

હૃદય રડતાં ઉનાં અશ્રુ સરી દુગથી પડયાં,
 ધૃતિવચનથી હા ! આશ્વાસો પરસ્પર પામતાં !
 સફર વસમી, ભુંડાં વિઘ્નો ઘડી ઘડી ઘેરતાં,
 તિમિરતલમાં વાંકી ચુંકી તરી થતી ચાલતાં.

પળપળ વિષે પાણીમાં એ અરે ઉથલી પડે !
 વિકલ સરખી હૈયાસુની સખી સહસા રડે !
 રૂદન રમણી ! આપત્કાળે નહિ કરવું ઘટે,
 સફર કરવી સ્વીકારી તો પથે વધવું ઘટે !

સમય વસમો ંહાલી ! વેગે વહી ઘડીમાં જશે,
 તિમિર પણ આ રાત્રિ કેરું પળી પળમાં જશે;
 નવલ રસથી કાલે પાછો પ્રભાકર ઊગશે,
 સરલ સઘળો આ સિંધુનો સુખે પથ સૂઝશે.

તિમિર ટળતું જો ! કેં લાગે, પ્રકાશ નવો પડે !
 ક્ષિતિજરમાં આ ઉગેલો શશી નલમાં ચડે !
 ધવલ ધસતા ચારે ખાનુ રહ્યા પ્રસરી કરો,
 રજતમય જો ! સિંધુને એ કરી મહિં કીડતો !

વિષમ પથ છે એના તોએ થઈ દૃઢ કાપતો,
 મધુર હસતો ને કર્તવ્યે પળેપળ પ્રેરતો;
 કઠિન થઈને એવી રીતે ગતિ કરવી ઘટે,
 અધવચ રડી એસી રે'તાં ન વાટ કદી વટે.
 તટ નિકટ આ ભાસે ંહાલી ! નહિ બહુ દૂર એ,
 જલલહરિઓ સ્પર્શે એના સ્વરો શ્રવણે પડે;
 કમ કમ થકી ઓછો ઓછો કરી પથ નાંખશું,
 તટ નિવસતાં ંહાલાંઓને મળી રસ માણશું.
 અગર વસમા વાયુથી જો તરિ અહિં ડૂબશે,
 શરણ સહસા આ એકાકી વહી કરથી જશે;
 કર કર થકી ંહાલી ંહાલી ! જશું જલને તરી,
 અનુભવ વિષે એ આપત્તિ ભલે ઘડી આવતી !
 પણ ન ક્ષણે એ આશા ને નિમગ્ન કદી થશું,
 જલધિતલ તો સાચી શાંતિ ભર્યું સખિ ! સેવશું;
 નહિ અનિલના જ્યાં આઘાતો, નહિ જલવીચિઓ,
 નહિ ગળાં જતા ભુંડા થાહો તણો ભય ત્યાં કરશે.
 વિગત વીરલાં રત્નોને ત્યાં ભરી ભુજ લેટશું,
 ઉર-તિમિરને એ સંયોગે ફરી વણસાડશું;
 ઉભય ઉરમાં એકીમાવે અલેદ જગાવશું,
 સફર સહુનો સર્વાંગો એ સ્થળે જઈ સાધશું.

મૃત્યુને.

(શિખરિણી.)

અરે ! જાને ભુંઠા કઠિન ઉરના કાળ ! અહિંથી !
 ઘણી તો ફરે જા ! સદન મુજ સૂનું પરહરી !
 ઘણાંએ ંહાલાંને અમનિકટથી તું લઈ ગયો,
 તથાપિ શું તૃપ્તિ હજી હૃદય ધારી નવ શક્યો ?
 સગાં ને સંબંધી લવસરણિમાં સંગ વસતાં,
 અનેરા આલાંબે સમયસમયે સહાય કરતાં;
 હસાવી ખેલાવી શ્રમ હૃદયનો સઘ હરતાં,
 ઉઠાવીને એને શઠ ! લઈ ગયો તું સહજમાં !
 નવેલી વેલિની કુસુમકળિઓ કે' અણખીલી,
 હસાંતી, હિંચાંતી, વધુ વિકસવા તત્પર થતી;
 પડાવી ડાળેથી, મલિન રજમાં મેળવી દઈ,
 હસે પાછો સામે નક્કટ દિલનો નિષ્કુર થઈ.
 અને છેલ્લે માફે ઉરકુસુમ જે એકજ હતું,
 બળેલા હૈયાને કંઈક ઠરવા કારણ હતું;
 સુભાગી સંયોગે વ્યથિત ઉર હું શાંત કરતો,
 અરે ! ભુંઠા ! એને પણ પલકમાં તું લઈ ગયો !
 હતાં ંહેલાં મોડાં તુજ સદનનાં એજ અતિથિ,
 અને એવી મારી પણ સમય જતાં સ્થિતિ હતી;

તથાપિ હૈયામાં ધૃતિ લગીર ધારી નવ શક્યો,
અધીરા ! આકંઠો ઉર મહિં ઉતારી નવ શક્યો !

નથી રહેવાતી આ તિમિરમય છાયા તુજ તણી,
નથી જોવાતી હા ! કઠિન ઉરથીએ તુજ કૃતિ;
ન રૂઝાયે પૂરો પ્રથમકૃત વ્યાઘાત વસમો,
અરે ! ત્યાં ઓચિંતો દર્ધ અવર ભડી ઝટ જતો !

સદ્દાનું એ સાચું તુજ હૃદય કર્તવ્ય સમજે,
સહુને સંગાથે તુજ સદનમાં તો લઈ જજે !
વસી ત્યાં સૌ સંગે સકળ ઉરસંતાપ ત્યજશું,
વિયોગો વેઠીને નહિ દિલ કદી દગ્ધ કરશું.

અહિં ને ત્યાં કાંઈ અમહદયમાં ભેદ ન હવે,
નથી ભીતિ તારા પરિચિત કરોની ઉર વિષે;
પરંતુ વહાલાંનો વિરહ ન સહી અંતર શકે,
હુણે ધીમે ધીમે હૃદય કમથી તે નવ ગમે.

લલે ઉંડા તારા ઉદર મહિં સાચું સુખ હશે,
લલે ત્યાં એ મારાં પ્રિય જન થયાં નિભેય હશે;
લલે એની વૃત્તિ અમ જગત સામી નહિ હશે,
લલે એને રહેજે અમરપદપ્રાપ્તિ થઈ હશે.

પરંતુ આ તારું વદન ભય ભુંડા વરસતું,
અને ત્રાસે હૈયું સ્મરણ તુજ જ્યારે થઈ જતું;

સ્થિતિ એવી તારા શરણુ થકી સૌની થતી હશે,
વિચારું એ ત્યારે ઉર મહિં અવિશ્વાસ ઉલટે !

ઉઘાડી દે તારી અંકલિત ગુહાનું મુખ જરા !
અતાવી દે ંહાલાં તુજ હૃદયમાં જે રમી રહ્યાં;
નહાળીને એને જ્વલિત દગને શીતલ કરું,
હણાતા હૈયાને કંઈ કંઈ દિલાસો દઈ શકું !

✕ વિષમોપચાર.

(કવ્વાલી.)

દિલાસો ના હવે દેશો અમારાં દુઃખને દેખી,
અરે ! એ માનવી ડાહ્યા ! ત્યજી દો એ બધી શેખી !

અમારા રોગની જુદી પરીક્ષા ના તમે જાણો,
વિવેકી વિશ્વના વૈદ્યો ! વૃથા આયાસ કાં સાધો ?

ભલે કરમાં ગ્રહી નાડી તપાસો ઉતરી ઉંડા,
અમારો જાણુવા વ્યાધિ તમે વિદ્યા નથી શીખ્યા !

તમારાં ઓષધો મોંઘાં હશે અખાદ ને ઉંચાં,
અમારા રોગને માટે જાણાશે સર્વ એ જુઠાં.

તમે ધન્વન્તરિ કેરા કહાંવો શિષ્ય છો સાચા,
પરંતુ આ ચિકિત્સામાં રહ્યાં છો મૂળથી કાચા.

તમારા આ મલમપટ્ટા ભલે હો. હિમથી ઠંડા,
 ઝરે છે આજ એમાંથી અમારે કાજ અંગારા.
 અરે ! એ બંધ રાખોને તમારી વાનરી વૃત્તિ !
 કરો શાને વધુ ઉંડા જખમ કે કૌતુકે ચીરી ?
 અમારા રોગને માટે તમે ઉપચાર જે ચેાને,
 ન શાંતિ સર્વથા આપે, વધારે વ્યાધિને એ તો.
 ગણુતા બંધુઓ તોએ રિપુનો અર્થ સાધો છો !
 બનીને વૈદ્ય, મૃત્યુની ખરે ! સેવા બનવો છો !
 તમારાં પથ્ય માનેલાં અમોને ઝેર જેવાં છે,
 તમારાં ને અમારાં હા ! ખમીરો છેક બુદ્ધાં છે !
 તમે જેને ગણો વારિ અમારી આગ તે ઉડી,
 તમારા સ્નેહમાં છાની કટારી વૈરની ભુડી !
 તમે જેને સુધા સમજો અમોને ઝેર તે લાગે !
 ગુલાબો જ્યાં બિછાવો ત્યાં અમોને કંટકો વાગે !
 રચેલી પાર્થની અમને રૂચે છે બાણુની શય્યા,
 તમારી રેશમી ગાદી ગમે ના કૈરવો ભુંડા !
 તમારા ઉણુતામાને અમારો તાપ કાં માપો ?
 કહી જીવાંડવા કેરી દવા કાં મોતની આપો ?
 થયો આભાર હા ! ભારી, હવે બુદ્ધા બસો બાપુ !
 કુદરતી મોતથી મરવા હવે દો તો ઘણું સાફ !

મુમૂર્ષા.

(ગઝલ.)

આવું હવે આનંદથી મીઠી મળ એ માણવા !
 આ લેદની ભ્રમણા ત્યજી અદ્વૈતને આલંબવા. આવું (ટક)

લાંબા પ્રવાસે પંથનો ના અંત દીસે આંખથી,
 મુંઝાઈ મન પાછું હઠે, આરામ એને આપવા. આવું

બહુ ધૂળથી ધૂસર બનેલા ચીરના ચીરા થયા,
 તેને ત્યજીને કે નવા વાઘા વપુ પર ધારવા. આવું

આ ઓમના ઘટ પાછળે ભાવિ નવું વિલસી રહ્યું,
 એને વિમલ ઉત્સંગ ખેસી ખાલખેલન ખેલવા. આવું

ચંદ્ર તણાં ચક્ષુ વિષે ને અંતરે આદિત્યના,
 ઝળકી રહેલા ઉજળા આનંદમાં અવગાહવા. આવું

ક્રીધા હબરો બંધુઓ ને વૈરિએ કેટિ કર્યા,
 એ સ્નેહ ને શત્રુત્વની ભ્રાંતિ હૃદયથી ભૂલવા. આવું

જગજેરના ખ્યાલા ભરીને ઉંઘમાં પીધા ઘણા,
 પીયૂષ કેરા પાનથી એ ઘેન ઘેરૂં ગાળવા. આવું

આશા નિરાશાનાં વઠાં વિંધી હબરો વાદળાં,
 અનપેક્ષતાના આપતા આકાશમાં આનંદવા. આવું

આ ચિત્તને ચીરી રહેલી ભીતિઓ ભુંડી ત્યજી,
 નિર્ભય દશાનો નિર્મળો આસ્વાદ અંતર આખવા. આવું

ઉંડી અગમ્ય અનંતતાને અંતરે ંહાલાં વસ્યાં,
 બુદ્ધાં પડયાં કે' કાળથી તેને ભરી ભુજ ભેટવા. આવું
 અવતારની આવૃત્તિઓથી ઉન્નતિપથે જતા,
 આતુર આત્માને વધુ સોપાન એક ચડાવવા. આવું
 અંભીર રવથી ગર્જતા નિર્વાણના સિંધુ વિષે,
 બિંદુ બની આનંદના એ ઓઘ માંહિ મળી જવા. આવું

સાન્ત્વન. ✓

(તોટક.)

તુજ માનસની કલિકા મધુરી,
 સુરસિ સજતી ઉઘડી અધુરી;
 ખરી ભોંય પડી પળ માંહિ પ્રિયે !
 બની અંતર એ થકી દીન રહે.
 પણ એ અનિવાર્ય કૃતિ વિધિની,
 રડતાં નહિ થાય બની ન બની;
 વિધિ સંગ સદા અપવાદ વસે,
 નહિ એ પણ વસ્તુ વિચિત્ર દીસે.
 સખિ ! જો ! લગતી અહિં રમ્ય લતા !
 કંઈ ચોંટી રહી હૃદયે કલિકા;

કંઈ તો કમથી વધતી વિકસે,
 કંઈ ઉદ્ભવતાં ખરી જાય ખરે
 પણ વેલ્ય ન આ રડતી ડરતી,
 ન ઉદાસ બની અટકી પડતી;
 વિધિને વશ ધર્મપથે પળતી,
 બની સ્વસ્થ સહુ સ્થિતિને સહતી.

પ્રકટી કલિ ના સઘળી વિકસે,
 વિકસી પણ ના ચિર કાળ વસે;
 ક્ષણ જો સહકાર અપાર ક્ષણે,
 મધુરા મરવા મન માંહુ હસે.

કંઈ કાળ જતાં પરિપક્વ થતા,
 કંઈ ડોલી લગીર ખરી પડતા;
 પણ આમ્ર ઉદાર ગભીર બની,
 નિરખે હસીને કૃતિ દૈવ તણી.

કૃતિ એમ સકારણુ સર્વ હશે,
 અધુરાં ઉર ના સઘણું સમજે;
 નથી નિર્દય દૈવ કદી દિલથી,
 અવિચારિત કાંઈ કરે ન જરી.

કંઈ શિક્ષણુ સુંદર એ કૃતિમાં,
 કંઈ તરવ અનુપમ એ કૃતિમાં;

મલનું સખિ ! શોધન એજ હશે,
મહનું કંઈ ખંડન એજ હશે.

‘ સહી લેવું ’ કદી મનને ન ગમે,
પણ હા ! પ્રભુનું પદ એજ કમે;
શીખવે વિધિ આ થકી આપણને,
તક સાધી સુશિક્ષણ એ ગ્રહી લે !
કંઈ લાલ મંજ્યો કલિસંગ થકી,
રસની સરિતા હૃદયે પ્રકટી;
પરિતાપ થકી નહિ સૂકવજે !
પ્રભુરૂપ જગચરણે ધરજે !

વિશ્રાન્તિ.

(ગરબી.)

(ઓધવળ સંદેશો કહેલો. એ રાહ.)

આવો બહાલાં ! શીતળ આ તરૂણાંયમાં,
અંતરને આપો ક્ષણુલર આરામ લે !
સૌરભથી તમ તપ્ત હૃદયને તોષણે,
અનિલલહરિએ દૂર કરો ઉરધામ લે. આવો. (ટેક.)
બહુ આડ્યાં, બહુ દોડ્યાં, શ્રમિત થયાં બહુ,
વિધવિધ વેઠ્યો રવિકરનો પરિતાપ લે;

કંટક વાગ્યા કેંક ચરણમાં કારમા,
આંખડીએ ઝળહળતો અનલ અમાપ ને. આવો.

કાપ્યો પંથ વિકટ આશાને આશરે,
પણ પામ્યા નહિ હજુએ એનો પાર ને;
મૂક્યો તેવો માર્ગ હજુ સામે પડ્યો,
અંતરને નહિ કાંઈ અચળ આધાર ને. આવો.

ધોમ ધખ્યો ને સર્વ દિશા સળગી રહી,
મૃગજળ કેરાં પૂર ચડ્યાં ચોપાસ ને;
રજના ડુંગર ભડી વળગે આલને,
તેમાં આગળ કરવો કઠિન પ્રવાસ ને. આવો.

સજ્જ થવાને ખેસો અહિંઆં ખે ઘડી,
કાઠો કંટક એક ખીજને હાથ ને;
વિષમ દિવસમાં સુખની આ દાણુ સાધને,
સાચવને અવશિષ્ટ સ્વજનસંઘાત ને. આવો.

વીત્યું વીતક ંહાલાં એમ વીસારને,
ખાલી કરને શ્રમિત હૃદયનો ભાર ને;
વાગી કંઈ કંઈ ઠેસ વીસરને પૂર્વની,
એથી અવર ન આપણને અધિકાર ને. આવો.

વસમાં વીતક અંતર સૌ વીસરી જશે,
પણ એ લુંઠકનો નહિ ત્રાસ ભુલાય ને;

કૂર હૃદય ને કૂર નયન એ કારમાં,
 નહિ ભુલાશે એ અણચિંત્યા ધાય ને. આવો,
 લૂંટી લીધાં રત્ન અમૂલાં આખરે,
 રૂદન હૃદયનું કાંઈ ધયું નહિ કાન ને;
 અગતિકના આકંઠ વૃથા સઘળા ગયા,
 રંક બનીને રડતાં બેઠાં રાન ને. આવો.
 એજ હતું ધન, એજ ગમનબળ દીનનું,
 અડવડતાંને એજ હતો આધાર ને;
 નિર્બળ ચરણ હવે નહિ પથ કાપી શકે,
 સાલે વસમો કૂર કુલિશનો માર ને. આવો.
 નહિ ભૂલાતું હાય ! હૃદયથી ભૂલવું !
 ચાલે નહિ પદ, કરવો તોય પ્રવાસ ને;
 વીતકના પર્વતને પાછળ મૂકવા,
 આગળ કરવી એક અધુરી આશ ને. આવો.

વુદ્ધનું ગૃહાગમન.

(શિખરિણી.)

કૃપાપીયૂષેથી નિજ ઉરમહાસાગર ભરી,
 સહુ સંકષ્ટોનું સરલ સહજે ઔષધ ગ્રહી;

નવા જ્ઞાનાદિત્યે જડ જગત કેરું તમ હરી,
 સુખોદે સૃષ્ટિના રૂઢિત ઉરનું સાંત્વન કરી.
 પ્રયત્નોનું પ્રૌઢું મુદ્ધિત મનથી સત્કલ લઈ,
 સુમુક્તનું સંગે અમરગણ શું મંડળ લઈ;

અહો ! જો ! એ આવે યતિકુલમણિ બુદ્ધ અહિંઆં,
 પિતાની આજ્ઞાથી નિજ પુર વિષે પાંચ ધરવા.

(મન્દાકાંતા.)

પાસે પાસે નગર કમથી આવતું જેમ લાગે,
 ધીમે ધીમે પ્રણય વધતો અંતરે એમ લાગે;
 વાધી વાધી વિવિધ ભરતી કૈંક ભાવે ભરેલી,
 ને આચિંતી ઉછળી ઉછળી રેલતી ચિત્ત ચાલી.

એ એ ંહાલું ગૃહ જનકનું ! તાત ને માત ંહાલાં !
 એ ંહાલી કેં હૃદય રડતી ! પુત્ર ને મિત્ર પેલા !
 આવી ઉભો સ્મૃતિપટ પરે પૂર્વનો એ પ્રસંગ,
 ને છાડેવો રજનીસમયે ંહાલીનો શીઘ્ર સંગ.

આંસુ અંવ્યાં નયન મહિં ને કંઠ રૂંધાઈ જાતો,
 હા ! દુઃખાંવ્યાં પ્રણયી જનનાં નિર્મળાં રંક ચિત્તો !
 કેવાં કષ્ટો પ્રિયવિરહનાં ંહાલીએ હાય ! વેઠ્યાં !
 શા આલંબે યુગ સમ વડાં એ હશે વર્ષ કાઢ્યાં ?

(શિખરિણી.)

વિચારો કે' એવા ઉર પર અરે ! ઉહલવી રહ્યા,
ગાતિને, વૃત્તિને, વિમળ મતિને મુ'ઝવી રહ્યા;
અનેરા એ ધ્યાને સમય પણ લાંબો વહી ગયો,
અને જોતાં જોતાં પથ સકળ પૂરો થઈ ગયો.

(અનુષ્ટુપ.)

ગંભીર શોર ઓચિંતો પૈરોનો કર્ણમાં પડ્યો !
સહસા ઝબકી જાગ્યું ચિત્ત ધ્યાન ત્યજી અહો !
હબરો આશીષો લેતો, પ્રણામો કેટિ ઝીલતો,
પ્રવેશ્યો સંઘ શાંતિથી પુરે સિંધુપ્રવાહ શો.
અજાણે અગ્રગામી એ બહાલીનો વાસ લક્ષતો,
વિશ્વને ભૂલતો ચાલ્યો અંતરે કે'ક કંપતો.

(શાહલવિકીકિત.)

ઉભી ખડાર યશોધરા કર વિષે માળા ગ્રહી પુષ્પની,
ઓચિંતાં જલખિંદુઓ નયનમાં આવી જતાં રોકતી;
શા સંબોધનથી સમાહર કરે ? એ અંતરે શોધતી,
જોતી નાથ ભણી, ઘડી શરમથી ને નેત્ર મીંચી જતી.

(અનુષ્ટુપ.)

હરથી દોડતો આવી પતિ પાચે પડી ગયો,
“ હાં હાં બહાલા ! ” તણો મીઠો શબ્દસત્કાર સેવતો.

જાગતી મૂર્છાના જોતી, સ્તબ્ધ શી સુંદરી કને,
દખાતા કંઠથી અંતે ધૂજતી રસના વહે.

(શિખરિણી.)

“ ક્ષમા દેજે દેવિ ! કંઈક અપરાધો તુજ કર્યા,

“ વડા વજ્રે વિંધ્યું ઉરકુસુમ આ કોમળ અહા !

“ ત્યજીને સૂતેલી કઠિન યની દૂરે વહી ગયો,

“ દયાળુ આત્મા એ તુજ પર ખરે નિર્દય થયો !

“ હજારો સંતાપો સુદઠ હૃદયે તું સહી શકી,

“ અને જોતી મારો પથ, ધૃતિ અનેરી ધરી શકી;

“ અમૂલો એ તારો સરલહૃદયે ! સંયમ ખરો,

“ મહા યત્ને યોગી થકી ન પણ જે સાધિત થયો.

(શાર્દૂલવિક્રીડિત.)

“ યોગી હું વનમાં ગન્યો, ગૃહ વિષે તું હા ! યની યોગિની,

“ ઉંડા સંકટસિંધુને તરી તરી તું પાર પામી ખરી;

“ ંહાલી તું હતી પૂર્વમાં, હૃદયથી ંહાલી વિશેષે હજી,

“ હા ! જુદી રહી તોય સંગ ચડતાં ઉભી સમીપે રહી !

“ ંહાલું વિશ્વ સમગ્ર આ હૃદયને, ંહાલાં પશુ પક્ષીઓ,

“ ંહાલાં ખાળક વૃદ્ધ ને તરૂણ સૌ સૃષ્ટિ તણાં માનવો;

“ તો ંહાલી નહિ કેમ તું સખિ ! મને સાધુત્વથી શોભતી,

“ ંહાલીના જ વિશેષણે ઉર ચહે સંબોધવા સ્નેહથી.

(અનુષ્ટુપ.)

- “ અમોલી ભેટ લાવ્યો હું તે તારે ચરણે ધરૂં,
 “ ક્ષમાની ભાવતી સિક્ષા યાચતો ઉર પાથરૂં.
 “ દયાનાં દિવ્ય કૈં સૂત્રો ધ્યાનથી મેં અનુભવ્યાં,
 “ સાક્ષાત્કાર ખરો તારે અંતરે જોઉં છું અહા !

(શિખરિણી.)

- “ ભલે હું સંસારી મટી પ્રબળ ત્યાગી બની ગયો,
 “ પરંતુ એ ઉંચા પ્રણયપથથી ના ખસી ગયો;
 “ ચળું જો એથી તો ઘટિત નહિ બુદ્ધત્વ મુજને,
 “ દયાથી પૂરેલું, નહિ પ્રણયહીણું ઉર રહે !

(અનુષ્ટુપ.)

- “ દયા ને પ્રેમનો વહાલી ! ના વિશ્લેષ બની શકે,
 “ પ્રેમહીણી દયા ક્યારે ના અસ્તિત્વ ધરી શકે.
 “ પ્રેમની વૃદ્ધિમાં નિત્યે દયાની વૃદ્ધિ સંભવે,
 “ પ્રેમ જો નાશ પામે તો દયા ના જીવતી રહે.
 “ સ્વીકાર્યો ત્યાગ મેં વહાલી ! સ્વાર્થ ને મમતા તણો,
 “ વિશ્વળઘ્નુત્વનો ક્યારે ત્યાગ ના સુગતે કર્યો.
 “ સદા સંસારનો સ્નેહી, દુઃખી દુઃખ વિષે થતો,
 “ કાપવા સંકટો એનાં અધિકારી બની રહ્યો.

(શાહુલવિક્રીડિત.)

- “ મેં કીધો તપ વિશ્વકારણ વડો તેં ના નિષેધ્યો જરી,
 “ સિદ્ધિ સઘ મળે મને ઉર થકી એ એક ઈચ્છા કરી;
 “ ને આંદોલન એ ઉદાર ઉરના, એ લવ્ય સહલાવથી,
 “ સિદ્ધિ સાધી શક્યો અવશ્ય સખિ ! હું તે ના શકું વીસરી.

(વસંતતિલકા.)

- “ જોણે જગજનન તણાં સહુ કષ્ટ કાપ્યાં,
 “ સંતાપના અવનવા ઉપચાર આપ્યા;
 “ તેણે તને અહહ ! દૂર પડી દુલાવી,
 “ તે પૂર્ણ આ ઉર તણો અપરાધ વહાલી !

(મંદાકાન્તા.)

- “ કિંતુ તારું અનુકૂળ અહો ! જોઈ છું ચિત્ત જ્યારે,
 “ શાંતિ મારા વ્યથિત ઉરમાં થાય છે શીઘ્ર ત્યારે;
 “ તું છે દેવી અધમ ઉરને નિત્ય ઉદ્ધારનારી,
 “ શું યોધે એ સુપથ તુજને ખુદનો ખુદિ મારી !

(અનુષ્ટુપ.)

- “ ન ક્યારે હું મટ્યો તારો, તું મારી ન મટી જરી,
 “ અને મારું તથા તારું વિશ્વ આ ન મટો કદી !
 “ સર્વદા સર્વથા રે'જે ખુદની ધર્મભાગિની,
 “ વિશ્વના તાતની વહાલી, વિશ્વની જનની ખની !

(વસંતતિલકા.)

- “ પ્રીતિપ્રવાહ તુજ આ જગમાંહિ રેડી,
 “ દે સૃષ્ટિના વિષમ સંકટ સર્વ ફેડી !
 “ જે દિવ્ય દ્રવ્ય કંઈ યત્નથી હું કમાયો,
 “ તેમાં સદૈવ ગણુજે સખિ ! ભાગ તારો.

(અનુકૃપ.)

- “ વિત્ત એ વિશ્વને દેવા સર્વદા શ્રમ સેવશું,
 “ દયા ને સ્નેહનાં સૂત્રો સૃષ્ટિને સમજાવશું.
 “ અને એ ખાલ જીવોનાં બંધનો કૈંક કાપશું,
 “ ઐષધિ ઉચ્ચ આપીને મહા રોગ મટાડશું.
 “ સાંકઠી વૃત્તિને છોડી સ્વીકારી લે ઉદારતા !
 “ પ્રસારી પાંખ દે તારી આકાશે સંગ ઊડવા !
 “ સીમાબદ્ધ નથી શાણી ! આટલું રાજ્ય આપણું,
 “ કુટુંબ વિશ્વમાં વ્યાપ્યું આપણું કોટિ જન્મનું.
 “ મીંચી લે ચર્મચક્ષુ આ ! દિવ્ય દૃષ્ટિ દઈ તને !
 “ સગાં ને સ્નેહી સંબંધી ભેષ લે જગદાલયે !
 “ આપણાં અર્લકો કેરા આર્ત નાદો ઉરે ધરી,
 “ કાપવા કષ્ટ એ સૌનાં ઊઠ ! દેવિ ! દયાલરી !”

ઝર્મિલા.

(૧)

(મંદાકાન્તા)

શોકાવેશે હૃદય ભરતી, કંપતી ભીતિઓથી,
ને ચિન્તાથી જ્વલિત બનતી, સંભ્રમે વ્યગ્ર થાતી;
વારે વારે સ્વર સમજવા દૂર કૈં કાન દેતી,
ઉભી બાળા વિવશ બનીને બારીએ ખડાવરી શી.

(અનુષ્ટુપ.)

ધનુર્બાણુ ગ્રહી હાથે ને વાઘા વનના સજી,
દૂરથી આવતો દેખે બહાલાને કૈંક વેગથી.
ચીરાયું ચિત્ત ઓચિંતું, વજ્રપાત થયો શિરે,
ઠળતી સહસા ઉભી સંકષ્ટે ગ્રહી દારને !
હજારો વસમા તકો અંતરે ઉહ્લવી રહ્યા,
તોએ ધૈર્ય ધરી ઉભી સ્વામીને સન્મુખી થવા !
કૃતાપરાધ શો આવી ઉભો દીન મુખે પતિ,
સંબોધી સ્નેહના શબ્દે, વદે ધીમે વિવેકથી.

(શાર્દૂલવિકીરિત.)

“ બહાલી ! જય રઘુપતિ વન વિષે, સીતા જતાં સંગમાં,
“ તેના સેવન કાજ સંગ વસવા મારે જવું સર્વથા;

- “ વેઠે એ વનવાસનાં વિકટ હા ! કષ્ટો શરીરે અતિ,
 “ ને હું મહેલ વિષે વસું સુખ થકી, એ યોગ્ય ભાસે નહિ.
 “ આગ્યો સંમતિ યાત્રવા તુજ તણી એ ધર્મ્ય કાર્યે પ્રિયે !
 “ માની યોગ્ય વિચાર અંતર તણો દેજે અનુજા મને !
 “ ના તારો અપરાધ આમ ત્યજવા જેવો લગારે થયો,
 “ અંધુધર્મ ખળવતાં દઉં તને અન્યાય આજે અહો ! ”

(અનુષ્ટુપ.)

સ્વપ્નમાંએ ન સૂએલી, માનેલી મનથી નહિ,
 સાંભળી શોકની વાર્તા ઓચિંતા સર્પદંશ શી !

રોમદ્વારે સર્પું વેગે રકત વારિત્વ પામતું,
 કાટયાં ચિત્ત અને ચક્ષુ, ભાન ના દેહનું રહ્યું.

કાટની પૂતળી જેવી ઉભી સ્તબ્ધ ખની રહી,
 વૃત્તિઓ સર્વ ંહાલાની વિલોકી મુખ વાંચતી.

આર્તનાદ ન કૈં કીધો, ના ચેષ્ટા સ્નેહની કશી,
 સ્નેહશૌર્ય ધરી ઉભી આપહ્ભાર ઉઠાવતી !

સ્નેહગર્વ નથી જેને સ્નેહશોક ન એ ધરે,
 તૂટતા આભને ઝીલી લેવાની શક્તિ એ ઉરે !

હજારો ખાણુને ઝીલે વીર જેમ વયુ વડે,
 એ ક્રમે ઝીલતી ઉભી વિષદ્રઙ્ગપ્રહારને.

સ્નેહીનાં અંતરો મહેજે સંતાપો જે સહી શકે,
 વિષયાકાન્તની વૃત્તિ સર્વથા નહિ તે સહે !

રૌપ્યઘંટા અહો ! વાગી, ઉઘડયું મુખ આખરે !
સ્નેહનાં સૂત્ર શા શબ્દો મંદ મંદ સરી પડે !

(શાર્દૂલવિકીરિત.)

- “ ંહાલા ! ધર્મ વિચારીને અનુજનો ઈચ્છો અરણ્યે જવા,
“ શી રીતે અવરોધ થાય મુજથી સત્કાર્યને સેવતાં ?
“ ઉકેલ્યું દુઃખ આપના હૃદયનું તેમાં ન વૃદ્ધિ કરું,
“ કેવાનું કંઈ ઉદ્ભવે ઉર વિષે તોએ કશું ના કહું.
“ ને સંગે વસવા તણા હઠ કરી ના કષ્ટ આપું વધુ,
“ ચિંતાભાર વધારવો તમ શિરે એ યોગ્ય હું ના ગણું;
“ ચિંતા અંતરની હઠ હચિતને સંગી થવા ઈચ્છવું,
“ એથી ઉત્તમ વિપ્રયોગ સહીને હા ! ચિત્ત ચીરાવવું ! ”

(અનુષ્ટુપ.)

- “ ધન્ય ધન્ય તને દેવિ ! અનેરી કોઇ ઉમિંલે !
“ ધર્મસંકષ્ટ સ્નેહીનું તું શકી સમજી ખરે !
“ હજારો કષ્ટ હૈયાનાં ને ચિંતાની પરંપરા,
“ સહી લેવા તણી રહેજે તૈયારી તેં કરી અહા !
“ ચિત્તને ચીરતા ભુંડા વિલાપો નહિ તેં કર્યા !
“ સંસારસેવકોથી તું જુદી કોઇ સુરાત્મજા !
“ કર્તવ્ય પાળવા કેરો હર્ષ તું હણી નાંખશે,
“ વનવાસ વિષે વિદ્વેનો હા ! અતકિંત આપશે.

- “ અથવા આવવા સંગે હઠ ખુરો ખતાવશે,
 “ સીતાનો દાખલો લેવા તું અવશ્ય ઉભી થશે.
 “ હુતી એ અંતરે ભીતિ, ઉપાયો સૂઝતા નહિ,
 “ પરંતુ દિવ્ય કો દેવી સિદ્ધ તું સર્વથા થઈ !
 “ સ્વાર્થને યોષવા તારે અંતરે વાસના નથી,
 “ સ્નેહીના ચિત્તને શોભે એવી તે શાંતિ સાચવી !

(મન્દાકાન્તા.)

- “ સંગે રે'ણું નિજ હૃદયનો ભાર ઉતારવાને,
 “ ને ંહાલાને કુશલ નિરખી અંતરે રાચવાને;
 “ એ તો ંહાલી ! અધમ ઉરનો સ્વાર્થ કે સ્નેહગર્વ,
 “ સ્નેહી કેરૂં હૃદય સમજે તે તાણું તરવ સર્વ.
 “ ચિંતા ભુંડી હૃદય હણુતી સોંપવી સ્વામિચિત્તે,
 “ ને રક્ષાની કઠિન કૃતિમાં રોકવો સર્વ રીતે;
 “ લૂંટી લેણું વિષમ વનમાં સર્વ સ્વાતંત્ર્ય એણું,
 “ એ ંહાલી ! તે ઉચિત ન ગણ્યું, ધન્ય હા ! ધૈર્ય તારૂં
 “ ના શિક્ષાનાં કથન કથવાં યુક્ત તારા સમીપે,
 “ ને આશ્વાસો પણ ઉચરવા વ્યર્થ જેવા દીસે છે;
 “ ઉત્પાતો ને તુજ હૃદયનો કંપ દોખી શકું છું,
 “ તોએ તારી ધૃતિ નિરખતાં સ્વાસ્થ્ય સેવી શકું છું. ”

(અતુષ્ટપૂ.)

આલિંગી અંગથી અંગે, દૃષ્ટિથી દૃષ્ટિ મેળવી,
દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાંખીને પાસ્યાં વિશ્લેષ દંપતી.

પતિએ પીઠ દીધી ને દયિતા દેખતી રહી,
અં તે 'હાય !' કહી બાળા મૂર્ચ્છિતા ભૂતલે પડી ॥

(૨)

(હરિણી.)

દિન દિન જતાં માસો વીત્યા, અને વરસો વહ્યાં,
નગરજન ને સંબંધી એ વ્યથા વીસરી શક્યાં;

પણ હૃદય એ આઘાતોને સહે રહી એકલું,
તન સ્વજનમાં લેળાતું ને બળે ઉર ખડાવકું.

પ્રિયવિરહનો ઉંઠો અગ્નિ સદા સળગ્યાં કરે,

પ્રિયકુશલની ચિંતા કેરા બહુ ભડકા બળે;

અનલદ્રવ્યની વચ્ચે રાખી સદા તન બાળતી,

કઠિન તપમાં કાઢે કપટે સ્વકાલ તપસ્વિની.

નહિ પ્રિય તણા સંદેશો ને કશી ન શુભે કથા,

અહિતશતના આવે ઉના અહુર્નિશ ઉભરા;

કદીક દુઃખથી હારી હૈયું રડી પળમાં પડે,

પણ હૃદયને દાખી સેવે સદા સમુદાયને.

કઠિન વ્રત એ પ્રેમી કેઁ પ્રતિ પળ પાળતી,

વિમળ તપથી બહાલા કેઁ સદા શુભ સાધતી;

સુરહૃદય શી તારી ઉંચી અહો ! કૃતિ ઉર્મિલે !
અજબ ઉરની જોડી જોતાં નહિ જગમાં જડે !

(શિખરિણી.)

અજાણી આપત્તિ વિધિરચિત આવી શિર પડે,
રહી કે રાચીને સહન સહુ તે માનવ કરે;
પરંતુ ઇચ્છાથી વિપદનલમાં કૂદી પડવું,
અને એ સંતાપો સહન કરતાં મૌન લજવું.

અને એ તો કોઈ વિરલ જનતાં માનસ વડે,
કરી તેં દર્શાવ્યું જનકતનયે ! આ જગ વિષે !
તથાપિ ના તારી કદર જગતે કો દિન કરી !
નહિ નામે તારું મનુજગણ જાણે મન થકાં.

શુભો ના કૈં ગાયા કવન મહિં તારા કવિજને,
ન સંભારે આજે સદય હૃદયે કો પણ તને;
અહિંદૃષ્ટિ જાડી જડ જગત પામ્યું પ્રથમથી,
જુએ છે આપત્તિ પ્રકટ વપુની એ નયનથી.

નહિં અંતર્દૃષ્ટિ ધરી હૃદય એનાં નિરખતાં,
અને તેથી દેખે પ્રણયી ઉરની ના સ્થિતિ જરા;
કરે ક્યાંથી તારા શુચિહૃદયની કિંમત કદી ?
પરીક્ષાની એના ઉર મહિં તુલા ના રહીં શકી.

(અનુષ્ટુપ.)

સ્વાર્થત્યાગ નહિ તારો વિશ્વ આ સમજી શકયું,
આકંઠો ગુપ્ત હૈયાના એ નહિ સાંભળી શકયું.

(માલિની.)

લવતુ ! લવતુ ! દેવિ ! વિશ્વ છેને વીસારે,
પણ સુરગણ તારી નિત્ય કીર્તિ ઉચારે !
નહિ જગ મહિં તારી મૂર્તિ કે સ્થાન માંડી,
પણ પ્રણયી જનોના જીવ સાથે જડેલી.
સહૃદય જન તારા સહગુણો નિત્ય ગાશે,
રૂઠન હૃદય કેરૂં સાંભળી સંગ રોશે;
ક્ષણ સ્મરણ કરીને આંસુઓ પાડશે એ,
રસભરી કવિતાને એમ ઉદ્ભાવશે એ.

પશ્ચાત્તાપ.

(વસંતવિલાસ.)

આ શુ ! તમિસ્ર ઉરથી કંઈ દૂર નાસે !
આ શો પ્રકાશ પણ માંહિ નવો પ્રકાશે !
આ શીઘ્ર શા હૃદયના દઠ ખંધ તૂટે !
ને શી અચિંત્ય સહુ પાંખડી એની ખીલે.

डा ! दृष्टिही निरभतां जरी मुद्रिकाने,
 डेवुं विचित्र परिवर्तन वृत्ति पाये ?
 ने सर्व लूत घटना इरी जन्म लेती,
 नाथी रही स्मृति परे इरी दंश देती !

डेवुं मनोहर तपोवन आ विराजे !
 शां निर्लयत्व लज्जतां भृगुभाण नाथे !
 उषी रही निरभती सडकार नीचे,
 ंहाली अडे ! विरडभिन्न शकुन्तला अे !

डा ! रांकडी प्रियतमे ! तुजने त्यञ्ज मे !
 आवी गृडे पणु नडि करथी अडी मे !
 आशासयां हृदयने सडसा उवेज्युं !

डा ! पायथी परम दुर्लभ रत्न ठेदयुं !
 स्वीकारी अंतर थडी पधी हूर डीधी,
 छूटी इरी स्वजनथी, नडि संग डीधी !
 पीयूषपानसमये विषथी विहारी,
 आवी डती डसती, डाय ! त्यञ्ज रडावी !

मारी डती, इरी शक्ये नडि तोय मारी,
 डीघे विधात मृदु मानस मांडि डारी;
 विश्वासघातक नराधम डुं नडारे !
 क्षन्तव्य डेणु गणुशे अपराध मारे ?

રે । ક્યાં ગઈ પ્રિયતમે ! કરથી ત્યજેલી ?
 ક્યાં તું હશે રહી નિરાશ હવે થયેલી ?
 રે ! કેઈ એ હૃદયની કરી શોધ આપે !
 એ દિવ્ય દર્શન મને દગથી કરાવે !

હા ! તું હશે વિરહથી દિનરાત રોતી !
 હા ! તું હશે જીગરથી હજી વાટ જોતી ?
 હા ! તું હશે સરલ માનસથી મુંઝાતી !
 કે કે' હશે વિષમ રોગ થકી રીખાતી ?
 કે'તા હશે કંઈ જનો મુજને ઠગારો !
 સંસારકીટ, શઠ, તરકર પ્રેમ કેરો;
 કિંતુ અભાવ ઉરમાં નહિ હોય તારે !
 ના પ્રેમપૂર્ણ ઉર માંહિ અભાવ ક્યારે !
 રે ! મુદ્રિકે ! રમણીના કરમાં રહીને,
 સંસર્ગથી પરમ પાવની તું બનીને;
 આવી ભલે ! પણ મને કશી ભાજ દેને ?
 ક્યાં છે વિદીર્ણહૃદયા સખી તે કહેને !
 ત્યાં દોડતો જઈ, રડી પડી પાય લાગું,
 ને ભૂલની કરગરી કંઈ માફ માગું;
 રાખી ઉરે સતત સાચવી ઘેર લાવું,
 ભીડી જતા અહહ ! માનસને બચાવું !

કાદંબરીને.

(વસંતતિલકા.)

લીધી હતી હૃદયથી કપરી પ્રતિજ્ઞા,
કીધી હતી સખીસુખોદય તણી અવજ્ઞા;
માખાપનાં પણુ હતાં વચનો ઉવેખ્યાં,
માની હતી સમયની નહિ સ્વલ્પ શિક્ષા.

એ આમ અંતર અરે ! ઉથલી પડે કાં ?
એ નિશ્ચયે અધવચે પિંગળી પડે કાં ?
એ અંધનો સકળ કાં સહજે વિદ્યે ?
એ દુર્ગ વજ્રસમ કાં વિણુચત્ન તૂટે ?

જે કારણે હૃદયસંગ જડી પ્રતિજ્ઞા,
શિષ્યા બની થઈ હતી દૃઢ ત્યાગદીક્ષા;
તે સન્મુખે સહચરી સઘળું જુએ છે,
ને આ અચિંત્ય પલટો પરખી શકે છે.

આ નિત્યનાં પરિજનો હૃદયે હસે છે,
આશીષ અંતર થકી અતિ તોય દે છે !
દેખી પરાજય ઉરે પરિતોષ પામે,
ના ચેતવે, સ્મરણુ પૂર્વ તણું ન આપે.
ને હારતું હૃદય તો નહિ કાંઈ જાણે !
જેંઝાય દિવ્યતર કેા બળથી પરાણે;

આલે પ્રવાહ બલવત્તર કારમે જ્યાં,
 હૂમે, તણાય, પિંગળે, વણુસે પ્રતિજ્ઞા !
 શું આ હશે રસભરી કશીએ સમાધિ ?
 સંસારજન્ય જન જ્યાં વીસરે ઉપાધિ;
 કે આ હશે અજબ કેા અતિ ગૂઠ રંગ ?
 જેમાં દખાય સહુ પૂર્વ તણા પ્રસંગ.

શું આ હશે અમરલોકની કેાઈ નિદ્રા ?
 ઉંઘે અને જન કરે વ્યવહારયેષાં;
 કે શું હશે વિકળતા ઉરની અનેરી ?
 કે કેાઈ દિવ્ય રસપાન તણી ખુમારી ?
 કેાટિ પ્રયત્ન થકી કાર્ય ન જે કરાયું !
 તે અપ્રયાસ ઘડી એક વિષે સધાયું;
 કાદંબરિ ! અજબ અંતરની રિથતિ એ
 દર્શાવ ! એક ક્ષણ દિવ્ય રસે ભરી એ !
 મીઠી મજા પરવશે ' પાણુ ' તૂટવાની !
 ને ખુદ્દિજન્ય સહુ બંધન છૂટવાની !
 પાપાણુને પણ વિષે પિંગળાવનારી,
 ભૂલી અહંત્વ ભણી કેા રસમાં જવાની !
 શાથી મજા અનુભવી શકી એ ખરી તું ?
 હાર્યા છતાં જગવિલેહ છતી શકી તું ?

શું પ્રેમનો પ્રખળ એ વિલસે પ્રભાવ ?
જેને અધીન હૃદયસ્થિત સર્વ ભાવ !

૨. એમલ વાળો.

(૧) અવ્ય

(વસંતતિલકા-અનુષ્ટુપ્)

રેડી મહાપ્રલય તુલ્ય અચિંત્ય વાનિ
ભૂમિ અને જલધિનો દઢ ભેદ ટાળી
સંતપ્ત ઉર્વીરને રસથી રીઝાવી,
લેતો વિરામ નભમાં ઘડી મેઘ થાકી.

તથાપિ મંદ ધારાથી વર્ષતો હબ્બુ ના રહે,
ચહેલું પૂર પ્રોતિનું શીઘ્ર શું અટકી પડે ?

અબ્રો અનેક ગગનાંગણુ ઘેરી ઉભાં,
વૃષ્ટિ વિશેષ કરવા તલપી રહેલાં;
સેનાનીના રણનિદેશની વાટ જોતા,
યુદ્ધાર્થે સજ્જ સહુ સૈનિકના સરીખાં.

ઉત્પાત કારમો દેખી છુપાતો અભ્રગ્નોથમાં,
અસ્તાપિધમાં ગયો ડૂબી દીન જેવો દિનેશ હા !

આવી તમિસ્ત્ર વરસાવતી રાત કાળી,
ને વાદળાં પણ રહ્યાં તમને વધારી;

ના ચંદ્ર, તારક નલસ્તલમાં જણાય,
હા ! કોણ થાય જન દુર્દિનમાં સહાય !

અધીરો ગર્જતો ઘેલો ગળવે ધન વ્યોમને,
શાહ્લો શબ્દ એ ઝીલી ગળવે વન ભૂપરે.

સર્વત્ર હા ! સલિલ માત્ર જણાય કાળુ,
હૂબાવતું જગત ને પથને પહેલું;

પંથાવરોધ કરતા મહિં એટ જેવાં,

આ ડોકતાં અહિં તહિં તરૂંઓ ઉભેલાં !

ઘોર ગ્રાહ સમા જ્યાં ત્યાં વૃક્ષના વિટપો તરે !

કુઃસ્વરે દર્દુરો ભુંડા કાર્ય કાળ તાણું કરે !

ના વારિને વસુમતી અવકાશ આપે,

ના સંઘરે જલનિધિ ઉરમાં લગારે;

સુગંધ એ સહનના અતિથિ સરીખું,

જ્યાં જ્યાં પડયું સલિલ ત્યાં બની શાંત સૂતું

મંસ્તીર નીરની વચ્ચે અશ્વ એક ઉભો દીસે,

પ્રાહીન ગયો ચોંટી શૂન્યવત્ સ્વાર તે પરે.

હા ! જાડયથી જડ બની જન એ ગયેલો,

ને અશ્વ કંપિત થતો જલથી ભિંજેલો;

શોધી રહ્યો પથ તુરંગમ સંભ્રમેથી,

ગાલી જરા અટકતો ઉર કેં વિમાસી.

આખરે દીપ ઝોચિતો દેખાયો એક દૂરથી,
ઉમંગે લક્ષ્મી એને સંચરે દૃઢ ચિત્તથી.

સ્વામી તણા શરીરનો ન નિપાત થાય,
એથી સુમંદ પદ એ ધરતો જણાય;
ગંભીર સિંધુ પર એકલ નાવ જેવો,
ધીમા ક્રમે વિચરતો ઘડી દીપ જોતો.

ઝીલવા એક ઉકિતને હૃદયે દાસ જ્યાં હશે,
અશ્વથી પડતો એને ઝીલવા કોઈ ના કને !

કાપી પ્રલંબ પથ આતુર અશ્વ અંતે,
આવી રહ્યો ઉટજ એક તણી સમીપે;
હેષા વહે સહનના જનને જગાડે,
ને માગતો શરણુ કૈં પદને પછાડે.

ઉઘડયું દ્વાર અંતે ને દીપ હસ્ત વિષે ઝહી,
શંકતી, કંપતી ઉભી એક ત્યાં યુવતી રહી-

દેખી રહી ઉભયને દૃઢ ધ્યાન દેતી,
કંપી ગઈ મૃત સમા નરને નિહાળી;
“ હા ! રાજવંશી જન કોઈ જણાય છે એ,
“ ને શીતથી ખચિત સ્તબ્ધ થયો દીસે છે.

“ અતિથિ આંગણે આવ્યો, ઘટે આશ્રય આપવો,
“ ગૃહીનો ધર્મ શું એવો ગૃહિણીએ ન પાળવો ?”

એવું વદી, દૃઢ વિચાર ઉરે ઉતારી,
કીધી જઈ સદનમાં સહસા પથારી;
પાડોશની યુવતીઓ તણી સહાય સેવી,
લેઈ ગઈ ગૃહ વિષે શ્રમથી ઉઠાવી.

ભીનાં વસ્ત્ર કરી દૂરે શુષ્કથી તનુ ઠાંકતી,
આપવા અંગમાં ઉખા ઉપાયો કૈંક યોજતી.

અગ્નિ વડે અહિં તહિં કંઈ શેક કીધો !
ને વસ્ત્રવેષ્ટન થકી ખહુ ધામ દીધો;
નાના પ્રલેપ પણ ઉણુ રહી લગાવી,
તોએ જરાય ગરમી ઘટમાં ન આવી !

ચિંતાતુર બની રામા, રહી નાડી નિહાળતી;
હજારો તર્ક હૈયામાં સંભ્રમે સાધતી જતી.

અંતે વિચાર ઉરમાં કંઈ એક આંચો,
ને કંઈ ઉચ પ્રકટી વપુમાં સમાયો;
'હા' 'ના' તણું ઘડી ઉરે ધમસાણુ સેવી,
ઉભી થઈ વ્યથિત વ્યથ બની ગયેલી.

ડોલતા દીપની સામે હાથ જોડી ઉભી રહી !
રાકતી નેત્રવારિને કહે 'કે' રૂઢ કંઠથી !

“ અંદ્રાકંના પ્રતિનિધિ અયિ ! દીપ ભ્રાતા !

“ ને પ્રાણીને હૃદય ધારતી ભૂમિ માતા !

“ હા ! અગ્નિદેવ ! જગતાત તમે જણાતાં !

“ સાક્ષી હજો મુજ અલૌકિક કાર્યના આ !

“ સર્વદા સૃષ્ટિને જોતા સ્વર્ગના સુર બાંધવો !

“ ન્યાયની દિવ્ય દૃષ્ટિથી ઉર મારું ઉકેલજો !

“ રે ! આ અનાથજનજીવ બચાવવાને,

“ ને ધર્મ માનવ તણો કંઈ પાળવાને;

“ ઉષ્મા હવે તનુ તણી દઉં સ્પર્શ સાધી !

“ ઘો ત્યાં સુધી બલવતી ઉરને સમાધિ !

“ વિકારશૂન્ય જો મારું નવ્ય વર્તન નીવડે,

“ પ્રાણુનું દાન પાંથીને આપજો સહુ તો તમે !

“ ને કેં વિકાર મુજ અંતરમાં નિહાળો,

“ તો ભરમ દેહ કરજો દર્ધ વીજ મારો;

“ ચીરાઈ કાં ગળી જજો તનુને ધરિત્રી,

“ કાં વજ વાસવ તણું પડજો ત્વરાથી ! ”

{ બોલતી ઝહાંવરી જેવી શય્યામાં સહસા પડી !

{ શબવત્ દેહને ભેટી ઉષ્ણતા આપતી રહી !

ભેટી પડે તનુજને જ્યમ માત મીઠી ,

વાત્સલ્યનો પરમ પાવન સ્રોત ંહેતી;

ભેટી રહી પથિકને ભરતી ભુજથી,

આખંડલાસન અચિંત્ય ડગાવી દેતી !

ધન્ય હો ! દેવની દેવી ! ધન્ય ! અહ્ભુત યોગિની !
 ડૂબતી વારિમાં તોએ અસ્પૃષ્ટા પદ્મિની સમી !

કંઠર્પને રમરહરે કરી દગ્ધ દીધો,
 કાંઈ તથાપિ અવશેષ રહી ગયેલો;
 તે આજ આ કૃતિ થકી સતીએ નિવાર્યો !
 અગ્નિ અને ગરલનો પણ ગર્વ ટાડ્યો !

પાષાણમૂર્તિ શાં બન્ને શરીરો શ્લેષ સેવતાં !
 માનસો વિશ્વ મૂકીને ક્યાંય ઉડી ગયાં હતાં !

વિદ્યુત્પ્રવાહ વનિતાવપુથી સરંતો,
 નિશ્ચેષ્ટ એ તનુ વિષે ઘડીમાં સમાયો ;
 આંચું અચિંત્ય કંઈ એતન અગઅંગે,
 ને ઉઘડયાં હૃદય, લોચન, વદ્ત્ર સંગે.

છલંગે છોઠતી શય્યા રામા દૂર જઈ પડી !
 ધીમેથી ધૂજતી જિહ્વા પંથીની કૈંક બોલતી !

“ કોણે મને અજ્ઞાન જીવનદાન દીધું !

“ કોણે અહો ! અમરનું અહિં કાર્ય કીધું

“ શું સ્વર્ગથી મુજ જની જગ માંડિ આવી !

“ લીધો કૃતાંતમુખથી સુતને બચાવી ! ”

“ બમા એ વીર મારાને ! શાંતિ અંતરમાં ધરો !
 આશ્વાસ એમ આપીને વનિતા વદતી અહો !

- “ આ નેસ ચારણ તણો, પુરૂષો અમારા,
 “ દુર્લિક્ષથી પશુ વિદેશ લઈ ગયેલા;
 “ વર્ષા વડે વ્યથિત અશ્વ લઈ તમોને ,
 “ આંચો નિશામુખ વિષે અમ રાંક ગેહો.
 “ ખજાંચો માનવી કેરો એ થકી ધર્મ માનવે,
 “ શુશ્રૂષા સિદ્ધિને પામી, લાલ એહ મખ્યો મને. ”
 ધીમે શરીર મહિં આખર સ્વાસ્થ્ય આંચું,
 ને પાંચતું હૃદય સદ્મ ભણી તણાચું ;
 પ્રસ્થાનસજ્જ હુચને કરથી કરીને,
 લેતો વિદાય વહતો ઉરના ઉમંગે.
 “ આવજો ખડેન આ મારી ! તળાજો ભ્રાતને ગૃહે !
 “ ભૂપ હું એ ભૂમિ કેરો નામ એભલ સૌ કહે.
 “ તારો અપાર ઉપકાર નહિ ભુલાય,
 “ એતું ન મૂલ્ય જગનાં જનથી અપાય;
 “ નિઃસ્વાર્થે કાર્ય કરનાર મનુષ્ય મોંઘાં,
 “ હા ! ભૂતલે નિવસતાં પણ દેવ સાચાં. ”
 આશ્ચર્ય પામતી ઉભી યુવતી દેખતી રહી,
 અશ્વ દોડાવતો અંતે નૃપ દૂર ગયો વહી.

(૨)

દુષ્કાલદુઃખ જગતું જલદે નિવાર્યું;
 સર્વત્ર કૈંક નવલ ચેતન શીઘ્ર આંચું;

આવ્યા ગૃહે પશુ લઈ નર નેસવાસી,
આનંદતા સ્વજનને ધરી ભાવ, લેટી.

કણ્ઠોપકણ્ઠ ત્યાં ચાલી પાન્યની ઘટના પછી,
કલંક કારમું આવ્યું સતીશીર્ષ પરે ધસી !

ક્રોધાગ્નિથી બળી ગયો પતિ એ શુણ્ણિને,
કેં કેં અવાચ્ય વહતો, લડતો પ્રહારે !
સર્વાંગ સત્ય દયિતા શ્રમથી જાણાવે,
વિશ્વાસ શકિત ઉરે પણ કેમ આવે ?

અપૂર્વ અગ્નિથી એના રોમેરોમ તપી ગયા,
ગલત્કૃષ્ટ તાણા રોગે પર્યન્તે પીડતા થયા.

શોકે ભરી યુવતી કેંક ઉપાય યોજે,
ના શાંત થાય દૃઢ રોગ અરે ! લગારે;
એથી કરંડહૃદયે પતિને ધરીને,
અન્યોપચાર સજવા વિચરે વિદેશે.

હજારો વૈદ્યને પામી, હજારો તીર્થમાં ગઈ,
પરંતુ વ્યાધિનો સાથો ના ઉપાય જાણ્યો કંઈ.

અંતે ગઈ રડતી એલલની સમીપે,
નેરાશ્ય આશ ઉરમાં અતિશે ધરીને;
દેખી સુદ્ધર થકી ભૂપતિ દોડી આવ્યો,
ને દંડવત્ ધરણિમાં પડી પાચ લાગ્યો.

- “ આયુષ્ય આપનારી તું આવી ખંડેન ભલે ગૃહે !
 “ કરંડે શું ધરી લાવી ? શી તારી સ્થિતિ ? તે કહે
 શોકે રહે હૃદય ને નયનો ભિન્નતાં,
 કષ્ટે વહે રમણી લોચનનીર લહોતાં;
 “ હા ! કંથ એ વિકટ રોગ થકી રીખાય,
 “ સર્વે ગયા અક્ષય સૃષ્ટિ તણા ઉપાય.
 “ ખત્રીશલક્ષણા કેરા રક્તથી સ્નાન ને કરે,
 “ દૂર તો થાય એ વ્યાધિ, એમ વૈદ્ય ઘણા વહે. ”
 “ ત્રિંતા નહિ હૃદયમાં ધર ખંડેન ! ત્યારે,
 “ એ છે ઉપાય તુજ કારણ હસ્ત મારે;
 “ ખત્રીશ લક્ષણ જનો મુજમાં વ્યુએ છે,
 “ ને એમ પંડિત, પરીક્ષક સૌ કહે છે.
 “ આયુષ્ય ભોગવું છું આ, તે તારા કરથી મંજરું;
 “ ત્વદથે આપવું એથી અન્ય શું વિશ્વમાં ભહું ?
 “ કાલે થશે મરણ પામર કીટ જેવું,
 “ એથી અવશ્ય અતિ ઉત્તમ મૃત્યુ આવું;
 “ ને રોગમુક્ત ભગિની ! પતિ થાય તારા,
 “ તો ધન્ય એક ધરણિ મહિં દેહ મારા. ”
 પરંતુ શીર્ષને કાચે કોણ ? એ પ્રશ્ન ઉદ્ભવે,
 મોકલી હૃતને પાસે ખોલાવ્યો નિગ પુત્રને.

એ તાતનું કથન સર્વ ઉરે ધરીને,

માગે કશું વિનયથી ચરણે પડીને;

“ હું લક્ષણો સકળ આપ તણાં ધરાવું,

“ છું આપવા અધિક આતુર શીર્ષ માફે. ”

આગ્રહી બે રહ્યા ઉભા ઉમંગે શિર આપવા,

અન્યોન્ય અસિને દેતા, ને કે'તા સઘ કાપવા !

દેખી રહ્યો પુરુષ સર્વ કરંડવાસી,

પામ્યો અપૂર્વ કંઈ અંતર માંહિ શાંતિ;

સિંચાય રોમ સહુ નૂતન કે સુધાથી,

ભીડી ગયો પણ વિષે કંઈ દૂર વ્યાધિ !

કાઠવા એ કરંડેથી વામાને વિનયે કહે,

કંઈ સ્વાસ્થ્ય ધરી, પાયે પડીને ધૂળતો વદે.

“ ંહાલી ! તને પ્રથમથી નહિ મેં ધિછાણી,

“ તું શુદ્ધ સંયમવતી, સ્મર જીતનારી !

“ ને ભૂપ આ શિળિ તણો અવતાર સાચો !

“ તેનો મયુરધ્વજ તુલ્ય કુમાર આ તો.

“ શંકા સર્વ ગઈ મારી, ક્રોધ ને રોગ હા ! ગયો

“ સુધાસિંધુ તણા સ્નાને દેહ દિવ્ય બની રહ્યો !

“ મેં સૂક્ષ્મો શ્રવણ માંહિ ધરી તમારી ! ”

“ તે તો હતી વિબુધના વ્યવહાર કેરી !

“સાન્નિધ્ય એ અમરતું મૃતને જગાડે,
“તો કાં અસાધ્ય જનરોગ નહિ મટાડે ?

“સહસ્ર ચંદ્રના સ્પર્શે જે ન શીતલતા જડે,
“ આ પ્રસંગ તણા યોગે સાંપડી સદ્ય તે મને !

“ આલંબ સૂર્યશશીના હુબ્હુ વિશ્વમાં છે !

“ ને સ્તાંભ છે ગગનગુંબજના હુબ્હુએ !

“ નિષ્ઠુર મૃત્યુઉરને શરમાવનારા,

“ અદ્યાપિ વીર નર હા ! જગમાં વસેલા !

“ પરંતુ એ નહિ સૂળેઃ આપવા ઉત્તમાંગને,

“ સ્પર્ધતા સામસામે આ ખે ‘વાળા’માં કયો ચડે !

૨૧. ૬. ૨૦
૨૩
મહામાન
૧૧૦

મન્દાકાન્તા. ,

છોડી છોડી પ્રિય સદન ને સર્વ સંકલ્પ છોડી,
આરંભેલા અધવચ્ચ પઠયા કૈંક વ્યાપાર મૂકી;
મૃત્યુ કેરા ઘરઘર વિષે ધૂમતા ફૂત દેખી,
નાસી છૂટે જન અહિં તહિં આકળા આંખ મીંચી.
ઓચિંતા એ સતત ધસતા અગ્નિમાંથી બચેલા,
ચુકાવીને નજર ચમની છેક છૂટી શકેલા;

એનો ભૂંડો પ્રલય રચતો પામતાં સ્પર્શ પહેલાં,
સામગ્રી લે સકળ મનુજો નીકળે હર્ષધેલાં.

જોતાં જોતાં વિજન વન શું હા ! થયું ગામ ખાલી,
ચારે બાજુ શત મુખ કરી માનવી રેલ ચાલી;
ને કેં દૂરે હૃદય રમતા સ્થાન માંડે સમાતી,
બ્યાપી અંતે પિતૃવન સમી ઘોર સર્વત્ર શાંતિ.

(વસંતતિલકા.)

એસી રહી યુવતી કેા ગૃહદ્વાર રોતી,
ને કોઈની નજર ફેંકતી વાટ જોતી;
નિઃશ્વાસથી ભરતી અંતર, નેત્ર લહોતી,
પંખાળતી શિશુકને, મનમાં મુંઝાતી.

(મંદાકાન્તા.)

થાકી અંતે જઈ ભવનમાં બાળ સંગાથ બેઠી,
ઉભી થાતી ઘડી વિકળ શી આવતી ખહાર જોતી;
સંધ્યાકાળે બહુ રખડીને આખરે કાન્ત આવ્યો,
શોધીને કેા નિકટ પુરમાં વાસની ભાળ લાવ્યો.

(શાર્દૂલવિક્રીડિત.)

તૈયારી કંઈ હર્ષથી કરી રહી શ્યામા નવા સંબ્રમે,
ફેદી બાળ રહ્યાં નવા સહનને જોવા સવારે ખરે !

प्रातःकाल प्रयाणनिश्चय करी सूतां सुजे दंपती,
जुद्धो निश्चय काणना हृदयनो ते कोणु न्णणे जरी !

(वसंततिलका.)

झुटी गयुं तिमिर ने रजनी विशमी,
 उठ्यो युवान सहसा उरउध त्यागी;
 ना कोर्ध कुक्कुट रह्यो कथवा प्रभात,
 धंटी तण्णा नव पडे कंध कर्णु नाद.

(मन्दाकांता.)

जगी अंते निकट जध ने सुंदरीने जगाडे.
 रे! रे! ऐ तो तरङ्गी रही ञ्हावरी षूम पाडे!
 अंगे अंगे विष वरसंतो ताव लूडो लरायो,
 मृत्यु केरो कर इरी वज्यो कारमा दंश हेतो.

(शिपरिणी.)

उवेणी आशाने, उरगत विचारो परहरी,
 जध पासो जेठो पति कर उपाणे दध दध;
 धडी जेनो नाडी कंधक पूछतो आतुर जनी;
 धडी ञ्हीदो, ढीदो अटन करतो ऐ अडिं तडिं.

(शार्दूलविक्रीडित.)

जग्यां भाण अने प्रवास करवा आतुर उलां थयां,
 शी छे दीव ? उठे न केम जननी ? ऐ प्रक्ष पूछी रह्यां;

કિંતુ દીન દયામણું વદન એ દેખી પિતાનું ડર્યો.
માતાનું મુખ દુઃખથી નિરખતાં હા ! બેઉ બેસી ગયાં.

“ બેલો પહાર જઈ ” કહી જનકે ત્યાં કેં દૂર કાઢે
આવે રંક સમાં ઘરે રહી રહી શેરી બધી સંચરી;
“ બાપું ! બાળકે કોઈ પહાર ન મળે, તાળાં સહુને ઘરે,
“ કોની સંગ જઈ જરાય રમીએ ? ” કે’તાં વધારે રહે.

(અનુષ્ટુપ.)

“ રહો માં ! બાળ એ મારાં ! બેસો બે ઘડી બારમાં,
“ તમારાં આંસુઓ ચીરે કાળનું હાય ! કારમાં.
“ તમારી જગશે માતા અનેરી ઉંઘ આ ત્યજી,
“ નવા ગામે જશું ત્યારે, મુંઝાશે મન ના જરી. ”

(શિખરિણી.)

“ જગાડોને ત્યારે, કયમ જનક ! દીલા પડી ગયા ?
“ ન આવી શું ગાડી ? નહિ મળો શકે વાહન કશાં ?
“ અમે તો ગાલીશું, વિકટ પથ કાપી વહી જશું,
“ નહિ ક્યારે થાકી તમ થકી વિષુટા પડી જશું. ”

(અનુષ્ટુપ.)

સાંલળી શોકમાં સૂએ નિઃસ્વાસો કેંક નાંખતે:
બહાલીને આંપતો બેઠો નાહીનેત્ર નિહાળતો.

વડામા કારમાં ચીસો પીડાતી પાડતી હતી,
 ઘડીમાં શૂન્યવત્ શ્યામા ચેષ્ટાહીન બની જતી.
 આખરે ઉઘડી આંખો તાવના કાંઈ તોરમાં,
 બહાલાને બેઠને બોલી “ બેસી કાં હબ્બુએ રહ્યા ?
 (શિખરિણી)

“ પધારોને બહાલા. ! દાઢ શિશુકને એ પુર વિષે,
 “ કંઈ દૂરે બેસો ! નવ અડકશો આ શરીરને;
 “ રહ્યું રોમેરોમે વિષમ વિષ વ્યાપી પ્રિય ! મને,
 “ બચી સંસર્ગેથી ઝટપટ બચાવો શિશુકને !
 “ હતી આશા ઉંડી મરણસુખમાંથી બચી જવા,
 “ પરંતુ આવ્યો આ જવર કંઈક બુદ્ધુ વિરચવા !
 “ પ્રભુની ઈચ્છાને દૃઢ હૃદય રાખી વશ થવું,
 “ વૃથા સૌ સંકલ્પો, પ્રિયતમ ! વૃથા કૈંક વિલાપવું ! ”

(અનુષ્ટુપ.)

સાંભળી એ રહ્યો સ્વામી, ના વદી શકતો કંઈ,
 અંતે એ થાકતી બહાલી ફરીને ઘેનમાં પડી.
 શોકસંતાપને વહેતો દિન એમ વહી ગયો,
 અને કાળગુપ્તી ઉભી આવીને રજની અહો !
 થાકીને, આશ મૂકીને, રમીને, રહીને કંઈ,
 ભૂમિના અંકમાં સૂતાં બિચારાં બાળકો ઢળી !

(વસંતતિલકા.)

રાત્રિ તણું પ્રતિપળે બળ બંધ વાધ્યું,
વ્યાધિ તણું પણ અરે ! બળ બંધ વાધ્યું;
વાધ્યે પ્રલાપ, તનુભાન જતું ભુલાતું,
સંબંધહીન મુખથી કંઈ કેં વદાતું.

(શાહુલવિકીરિત.)

“ આલું છું તમ આગળે ઉલટથી સ્વર્ગસ્થ હા ! બાળકે !
“ હા ! ંહાલી જનની ! અને જનક, હા ! સ્નેહેભર્યા બાંધવે
“ કેં કેં સાદ તમે મને કરી રહ્યાં, તે સર્વ હું સાંભળું,
“ લાંબો છે પણ પંથ, શક્તિ ન રહી, શું શીઘ્ર આવી શકું ? ”

(શિખરિણી.)

હજારે ચેષ્ટામાં રજની પણ અધીં વહી ગઈ,
રહ્યો બેસી પાસે દયિત દઢ દૃષ્ટિ દઈ દઈ;
ઘડી વસ્ત્રો એનાં શિથિલ કરથી ઠીક કરતો,
ઘડીમાં સૂતેલાં શિશુક ભણી શોકે નિરખતો.

(અનુષ્ટુપ.)

વિનાશ પામવા જ્યોતિ દીપની ઝળકી પડે,
ઓચિંતી એમ ઉઠીને સુંદરી પતિને કહે.

(શિખરિણી.)

‘ હવે તો મૃત્યુ છે નિકટ, નહિ ંહાલાં ! વિલપને !
‘ લવપથ વિષે આગળ જાને !

- “ તમારી ંહાલીનું તનુ પણ પછી પ્રાણુ ત્યજશે,
 “ શિલા જેવું ભારી બની બહુ તમોને મુંઝવશે.
 “ શ્મશાને શી રીતે કઠિન શબ એવું લઈ જશે ?
 “ નથી કે સંગાથે, ક્યમ દૃઢ બની દાહ કરશે ?
 “ ચિતા એથી મારી અહિં વિરચને આંગણુ વિષે!
 “ ઉપાયો યોજું છું પણ અવર ચિત્તે નવ અડે.
 (અનુષ્ટુપ.)

“ અને આ બાળને ” કેતાં આચિંતી આંખડી ફરી !
 પતિનો સ્પર્શ સેવંતી મૃત્યુને શરણે પડી !
 હજુએ અંતરે આશા ! હજુ કેં ખોલશે ફરી,
 વેણની વાટડી નેતો કાંત બેસી રહ્યો હજી !
 (મંદાકાન્તા.)

પ્રાતંવાયુ શિથિલ ગતિથી આખરે પાસ આવ્યે,
 ને આશ્વાસો કંઈક કથતો, શોક ંહતો છવાયો;
 ઉઠ્યો આશા ત્યજી તરણુ હા ! દીર્ઘ નિઃશ્વાસ તાંખી !
 ને તૈયારી ત્વરિત કરતો ચોક માંહે ચિતાની.
 (અનુષ્ટુપ.)

છાણાં ને કાષ્ટનો રાશિ અવ્યવસ્થિત આંગણુ,
 બનાવી ંહાલીને વચ્ચે સંક્રષ્ટે ધરતો વહેં !
 (શાર્દૂલવિકીરિત.)

‘ તું સાચી ગૃહિણી ! ત્યજી નવ ગઈ હા ! દેહથી જેહને !
 તો સાચું તુજ સર્વથા વિલસને વિશ્રામનું ધ્યાન એ !

“ છેલ્લી કાંઈ ક્રિયા કરી વિધિભરી કીધી નહિ મેં અરે ! ”

“ છેલ્લું સ્નાન સમયે નેત્રજલથી તે માત્ર સ્વીકારજે ! ”

(અનુબ્રુપ.)

ઓચિંતાં જાગીને ઉઠ્યાં બાળકો કંઈ બહાવરાં,

વિચિત્ર ઘટના જોતાં કંપતાં કથતાં અહા !

(શિખરિણી.)

“ ઘરો શાને બાપુ ! અમ જનનીને કાષ્ટ ઉપરે ? ”

“ કરો શાને પાછો ઢગ શરીરની ઉપર અરે ? ”

“ મુંઝાશે રે માઠી ! કંઈક મહિં એને કરડશે ! ”

“ જવાનું છે દૂરે, ચરણ પછી માંઠી નહિ શકે ! ”

(અનુબ્રુપ.)

ઉપેક્ષા બહુએ કીધી બાળનાં વચનો તણી;

પરંતુ ધૈર્યની સીમા આખરે આવતી રહી !

(શિખરિણી.)

“ અરે ! એ બહાલાંએ ! તેમ જનની મીઠી મરી ગઈ ! ”

“ તમારી ને મારી, સ્વજન સહુની એ મટી ગઈ ! ”

“ હવે તો એ બહાલું તનુ અનલ માંહે સળગશે,

“ મળીને માટીમાં હૃદય મહિં નિત્યે રહી જશે. ”

(અનુબ્રુપ.)

અનાવો શીઠને બાપુ ! ઉંઘમાં કોઈ ના મરે,

એ ઉંઘતાં ઉઠ્યાં, તેમ એ ઉંઘતી હશે !

“ કરીને સાહે બોલાવો ! અમે કો'તો જગાડીએ !

“ પરંતુ પોઠવા દેવી આમ ના અમને ગમે. ”

(વસંતતિલકા.)

કે'તાં રહ્યાં ચક્રિત બાળક આર્ત નાદે;

ને અગ્નિનો બલવતો સુસવાટ વાધે !

આકાશ ને નગર ધૂમ્ર થકી છવાયું,

હા ! હા ! થયું સદન એમ શ્મશાન સાચું !

(અનુષ્ટુપ.)

આકંઠો અલંકો કેરા ના વધુ સાંભળી શક્યો,

એલિને બાથમાં ઝીલી આખરે એ રડી પડ્યો !

“ જાઉં છું, જાઉં છું ંહાલા ! આળને નિત્ય પાળજો ! ”
 ંહાલીનું વેણ એ છેલ્લું અંતરે ઉફલવે અહો !

(હરિણી.)

સ્મૃતિ વિરચતો ને આંસુડાં ઘડીભર સારતો,
 ઘડી વીસરતો ને ભાવિમાં જતો મન જોડતો;
 યુવક ઉલટે વાંચે કોઈ સમાગત પત્રને,
 વિવિધ ઉરમાં ભાવો જન્મી, ઉડી, વહને વસે.

(શાર્દૂલવિકીકિત.)

ભાવિ લગ્ન તણેા પ્રખંધ રચતો એ પત્ર આવ્યો હતો,
 આશાના અમિતાંકુરો અવનવા એ સંગ લાવ્યો હતો;
 મીઠા મોહક મંત્રના બળ થકી હા ! ચિત્ત અતે ચળ્યું,
 મીતિપૂર અગાધ પંથ ત્યજતું રે ! અન્ય માગે વળ્યું !

કેં કેં સ્વપ્ન રસે ભર્યાં હૃદયમાં સંસારનાં ઉફલવ્યાં,
 મીઠાં કેંક મનોરથો વિષયના ને કેંક વિકારો વસ્થા;
 ચાલી તર્કપરંપરા વિહગ શી આકાશ ઓળંગતી,
 ઘેરાતાં નયનો નવા જગતમાં ડૂબ્યો નવા ભાવથી !

(અનુષ્ટુપ.)

સાંભળ્યું કાંઈ ઓચિંતુ ને જાગી-જાગકી ગયો,
 અંગના કંપને રોકી સ્વસ્થ એ ક્ષણમાં થયો.

(વસંતતિલકા.)

ઠંડાલી તણી જડી હતી ઇવિ સામી ભીંતે,
 ભેઈ રહ્યો યુવક તે ભણી શાંત ચિત્તે;
 હા ! કંપ એ હૃદયનો સહસા વિલોકે,
 આંસુભર્યાં નયન ને મુખ દીન શોકે.

(અનુષ્ટુપ.)

અંધારી આવતી આંખે ને દૃષ્ટિ ભાર ઝીલતી,
 તોય તે નિરખે સામે અધીરો ઠંડાવરો ખની !
 ઉઘડયા! આષ્ટ એ અંતે ને શબ્દો કાંઈ નિઃસરે,
 પરિચિત અને ઠંડાલો ઠંડાલીનો સ્વર સાંભળે !

(શિખરિણી.)

- “ ભલે ઠંડાલા મારા ! પુનરપિ તમે લગ્ન કરજો !
 “ અને સંબંધીના પ્રિય પથ વિષે પાય ધરજો !
 “ પરંતુ આ ઘેલું હૃદય નહિ ક્યારે વીસરજો !
 “ પ્રતિજ્ઞા લીધેલી કદી કદી ખની સ્વસ્થ સ્મરજો !

(શાર્દૂલવિકીરિત.)

મૃત્યુને શરણે પડી રજ વિષે અંતે મળી માલતી,
 ના કયાંએ સુરભિ, નહિ કુસુમ ને ના પંક્તિ એ પત્રની;
 રે ! ભોળી ભમરા ! ભલે અવર કેા પુષ્પે જઈ ળેસજો !
 ને મીઠો મકરંદ આત્મસુખને કાજે ભલે સેવજો !

- “ તારો દોષ દિરેક ! નાં અધમ એ વૃત્તિ સ્વભાવે વસી,
 “ છો ઝુરે રહી સ્વર્ગમાં નિરખતી નિત્યે તને માલતી !
 “ લોગી કેવળ વિશ્વમાં પુરૂષ હા ! પ્રેમી લગારે નહિ,
 “ ભાવે લોગવને ભલે વિષયને સ્વાર્થાંધ રહેજે ખની !

(અનુષ્ટુપ.)

- “ નહિ શેકું હવે બહાલાં ? તમારા ચિત્તને જરી,
 “ માનને ભેટ આ છેલ્લી ને છેલ્લી રસગોઠ્ઠી. ”

(શાર્દૂલવિકીરિત.)

સેવી સ્વાસ્થ્ય રહ્યો હતો શ્રવણથી એ સૂકિતને સાંભળી,
 ને નિઃશ્વાસ જતો હતો યજ્ઞયજ્ઞે નાભિ થકી નીકળી;
 માંડી કંપિત પાય કૈં બળ થકી ઉભો થયો આખરે,
 બહાલીના પદપંકજે શિર ધરી એ ઉચ્ચરે ઉત્તરે !

(અનુષ્ટુપ.)

- “ ક્ષમા બહાત્રી ! ક્ષમા દેવિ ! ક્ષમા એ સ્વર્ગવાસિની !
 “ એક ભૂલ તણી દેજે ક્ષમા આ રંકને સખી !
 “ પ્રતિજ્ઞા એ નથી ભૂલ્યો સ્વેચ્છાથી જે થઈ હતી,
 “ વારતી તું પડી વચ્ચે તથાપિ મેં કરી હતી !

બહાલી ! વ્યર્થ વિકારને વશ થઈ ભુલ્યો ઘટી હું તને,
ને અન્યાય કર્યો કંઈ પ્રણયને એની ક્ષમા આપજે !

આપ્યો જે કર સ્નેહથી તુજ કરે તે અન્યને ના મળે,
પામ્યું ચિત્ત અલેહ જે તુજ વિષે તે લેહને ના લજે !

તારો દેહ લલે નહિ જગતમાં તેથી પ્રિયે ! શું થયું ?
સ્નેહી માનસને ન કાર્ય કંઈએ હા ! દેહ સંગે રહું !

ભોગી આમિષનાં નૃશંસ લહ્યો ચાહે લલે દેહને,

એવા લેહક સ્થૂલ આવરણને ના સ્નિગ્ધ ચિત્તો ચાહે:

જે વારિ મહિં વારિ એક રસ થૈ, એકત્વ પામી મળ્યું,
તેને લિન્ન કરી વિકાર વરવા જેવું અરે ! મેં કયું !

આ ભોગી ભમરો નથી, રજ વિષે જ્યાં છે મળી માલતી !

લોટી એ તનુલસ્મમાં પળપળે રાચી રહેશે સખી !

ખીલ્યાં પુષ્પ લલે અનેક જગમાં તે દેખીને રીઝશે !

ને મીઠો મકરંદ માનસ વસ્યો તે સર્વદા સેવશે !

જે બહાલી નિજ કાન્તના વિરહના સંતાપ સર્વે સહે !

ને આજીવન પ્રેયસી પ્રિય જતાં વેધવ્ય સેવી રહે;

તેનો નાશ થતાં ધકેલી ઉરથી અન્યત્ર સ્વામી રમે,

અક્ષન્તવ્ય અવશ્ય એ મનુજનો અન્યાય ભાસે મને.

એ અન્યાય તણાં કૃણો અઘલયાં હા ! માનવો ભોગવે

બહાલાસ વિષે કૃતાર્થ થઈને શુષ્કત્વ એજ્યાં કરે:

- “ દૈવી પ્રેમ કઠોર સર્ગ ત્યજી એ હા ! દૂર દૂરે વસે !
 “ જાણી એ, અતિ દુષ્ટ પંથ પર ના હું પાપ ધારું હવે !

(અનુષ્ટુપ)

- “ નથી મૃત્યુ થયું તારું, હું નથી જીવતો હવે !
 “ બહાલી ! આવ તને લેદું મીઠા માનસને તટે !
 “ પૂર્વની મિષ્ટ ગોષ્ટિ એ, એ કેલિ રસ વર્ષતી,
 “ સર્વદા સેવશું સ્નેહે દિવ્ય સર્ગ વિષે વસી.
 “ રોગ ને મૃત્યુનેા સિંધુ તરી તું કરીને મળી,
 “ અમત્ય દેહ ધારીને સ્વર્ગની સુરભિલરી.

(શાર્દૂલવિક્રીડિત.)

- “ પશ્ચાત્તાપ વિષે તપાવી તન આ હું શુદ્ધ સ્હેજે થયો
 “ ને ત્વત્તુલ્ય નવીન દેહ ધરીને સામીખ્ય સેવી રહ્યો !
 “ આપી ઉચ્ચ કરાવલંબન હવે સ્વીકારજે સુંદરી !
 “ દૈવી સ્નેહવિવાહના પદ પરે એ પ્રેમ દેજે કરી !

(અનુષ્ટુપ)

- “ આજ સંવતસરી તારી, ને મારા મૃત્યુ—જન્મની,
 “ ઊજવું તિથિ આંગુથી આપણા દિવ્ય લગ્નની ! ”

સમાપ્ત.

अवगाहन-स्तान.
 अवगाहवा-स्तान करवा.
 अवधान-सावधता, मनोयोग.
 अवरोधक-अटकावनार.
 अवरोह-संगीतभां स्वरने उतारवेा ते.
 अवलम्बन-आधार.
 अवशिष्ट } -आधी रहेंकुं.
 अवशेष }
 अवज्ञा-अनादर.
 अववाच्य-नहि कहेवा योग्य.
 अविचारित-विचार्या विनातुं.
 अविरत-निरंतर.
 अव्यक्त-अस्पष्ट.
 असाध्य-न भटे ओवुं.
 असि-तलवार.
 असु-प्राणु.
 अस्पलित-अयण.
 अस्ताग्धि-पश्चिम समुद्र.
 अस्तित्व-डाजरी.
 अस्पृष्टा-अडक्या विनाती.
 अखितशत से कडे अशुल.
 अहंत्व-हं पाणुं.
 अक्षतव्य-भाङ्ग न थाय ओवुं.
 आ
 आकंठ-रडारेण.
 आभंडलासन-ईद्रासन.
 आगंतुक-आवेकुं.
 आणवन-णहंगी पर्यंत.
 आहिकुसुम-पहेलुं फुल.

आदित्य-सूर्य.
 आभिप-मांस.
 आयास-उद्योग, भडेनत.
 आलि-सपी.
 आरोह-संगीतभां स्वरने :
 आर्त्त-हु पी.
 अर्द्र-लीनुं.
 अर्द्रता-लीनाश.
 आलम्ब-आधार.
 आलम्बवा-वणगना.
 आवरण-ढांकण.
 आवाज-ड्यारे.
 आश्रास-दिलासो.
 आख्यान-मोलावाणुं.
 आंतर-मननुं, अंदरनुं.
 ध
 धतर-पीनुं.
 ईद्रोधान-ईद्रनो णगीयो.
 इ
 इकित-वयन, कथन.
 इटज-अुंपडी.
 इडु-तारे.
 इडुसैन्य-ताराओनुं लक्षर.
 इडुयन । -जिडुं.
 इडुीन । -जिडुं.
 इटक-आतुर.
 उत्तभाग-माथुं.
 उत्संग-जोडो.
 उदधि-समुद्र.

ઉદરંભરિતા-પેટ ભરવાપણું.
 ઉત્તન-ઉચું.
 ઉત્પતિ-ચડતી.
 ઉપહસે-હાંસી કરે.
 ઉપહાર-ભેટ, બક્ષીસ.
 ઉપાલંબ-હપકો.
 ઉપેક્ષા-અનાદર.
 ઉરગત-મનમાં રહેલું.
 ઉર્મિલા-લક્ષમણની પત્ની.
 ઉર્વા-પૃથ્વી.
 ઉશ્લોલ-મોહું મોજું.
 ઉષા-પ્રભાત.
 ઉષ્ણતામાન-ગરમીનું માપ.
 ઉભા-ગરમી.

એ

એકાકી-એકલું.
 એપણા-ઇચ્છા.

એ

એશ્વર્ય-પ્રભુતા.

અમ્

અંક-ખેળો.
 અંચળ-વસ્ત્રનો છેડો.
 અંશુ-કિરણ.

ક

કકુત્-દિશા.
 કકુતર-ગણ કડકું.
 કન્યાપત-કન્યાઓએ કરવાનું વ્રત.
 કર-કિરણ, હાથ.
 કતલ-હથેળી.

કરાવલંબન-હાથનો ટેકો.
 કરંડ-કરંડીઓ.
 કર્ણોપકર્ણુ-એક કાનથી બીજો
 કર્મરત-કર્મમાં મશગુલ.
 કલિકા-કળી.
 કહ્લાર-સફેદ કમળ.
 કાન્ત-પતિ, પ્રિય.
 ક્રીટ-ક્રીડો.
 કુકુંડ-કુકડો.
 કુટિલ-વાંકું.
 કુહાર-કુહાડો.

કુતુક } -કોતુક, અજાયબી.
 કુતૂહલ }

કુલિશ-વળ.
 કૃતાપરાધ-અપરાધી.
 કૃતાંત-યમરાજ.
 કૃતિવિસ્તાર-કામનો વિસ્તાર.

કૃપિક }
 કૃપિકાર } -ખેડત.
 કૃપીવલ }

કુલિ-કીડા, રમત.
 કૌમાર્ય-કુમારિકાપણું.
 કંદર્પ-કામદેવ.
 કંપિત-કૂચેલું.
 કમાત-અનુકમથી.
 કીડન-રમત.

ખ

ખગગાગ-પક્ષીનું અચ્યું-

ग

गारल-जेर.

गर्जन-गर्जना.

गलकृष्ट-गगलियो डोढ.

गवाक्ष-गारी.

गार्हस्थ्य-गृहस्थाश्रम.

गिरिकुंडर } —पर्वतनी गुफा.

गिरिकुंडर }

गिरिशृंग-पर्वतनुं शिखर.

गीर्वाण-देव.

गुहा-गुहा.

गुंजन-गणगणुट, गरीक अवाज

गुहागमन-घेर आवलुं.

गुडी-गृहस्थाश्रमी, धरधारणी.

गोह-धर.

गोह-दो.

गोकीडन-गाथोनुं जेखलुं.

गोपवधु-गोवालणु.

गोमय-गायनुं छालु.

गोरज-गाथोना आलवाथीडडती धूण.

गोष्ट-नेस, गाथोनुं रहेठालु.

गंधद्रव्य-सुगंधी पदार्थ.

ग्रहपति-सूर्य.

ग्राम्य-गामडानुं.

ग्राह-भगर.

ध

धन-मेध.

धनरव-मेधनी गर्जना.

धीर-लयंकर.

य

यमू-लस्कर.

यादृक्कित-वभाणुनां वयन.

यिक्रिसा-आपघोपयार.

यिर { -लांयुं

यिर {

येष्टाहीन-स्तप्य.

यंद्राई-यंद्र अने सूर्य.

ज

जगडासार-जगतइप तणाव.

जगदालय-जगतइप धर.

जनक-पिता.

जनपद-देश.

जनमनोविध-मनुष्योना मनइप स

जनी-माता.

जलद-वरसाद.

जलनिधि-समुद्र.

जड्य-जडता, टाढ.

जयापती-वहुवर, दपती.

जवन-जुंङगी, पालु.

जवनपादव-जुंङगीइप वृक्ष.

जवलित-सणगेलुं.

त

तटिनी-नदी.

तप्त-तपेलुं.

तम-अंधाई.

तमयमू-अंधकारनुं लस्कर

तमिस्र-अंधाई

तरणु-सूर्य.

तरल }
तरलित } — धूनतुं, यंत्रण.

तरि-होडी.

तारक-तारो.

तिमिर-अंधाई.

तिरोभाव-क्षोप.

तुरंगम-घोडा.

तुला-त्राणवुं, कांटे.

तुपार-आकण, डिम.

त्रिपुटी-त्रणु नल.

वपुल्य-तारा नेवुं.

वधर्थे-तारे भाटे.

६

दध-अजेलुं.

दयित-प्रिय.

दयिता-प्रिया.

दुर्दरे-देडके.

दल-पत्र, पांढकुं.

दलरंध्र-पांढडाओ वन्व्येनुं छिद्र.

दिक्रसप्पी-दिशाश्च सप्पीओ.

दिननाथ

दिनमणि } — सूर्य.

दिनेश

दुर्ग-दिलो.

दुःस्वर-अराम अवाण.

दृग-आंभ.

दृशद्-पत्थर.

दृश्य-जोवानुं.

दोलन-जुलवुं.

दोहन-दोहवुं.

दंडवत्-लाकडीनी पेठे.

दंश-डंभ.

द्रवित-टपकतुं, गणतुं.

द्विगुण-अमळुं.

द्विरेक्ष-अमरो.

६

धरित्री-पृथ्वी.

धर्मप्राप्य-धर्मथी पामवा योग्य

धुरंधर-अणद.

धूसर-सूई.

धुति-धीरण.

न

नअर-नअ.

नग-पर्वत.

नलंभाल-आकाशतुं अयाण.

नलस्तल-आकाशतण.

नयनोदक-आंसु.

नराधम-नीच पुरुष.

नर्तन-नाच.

नवनीत-भाअणु.

नव्य-नवीन.

नाना-विविध, अनेक.

नानाविध-अनेक अततुं.

निक्षत-धर.
 निहाध-ताप.
 निधन-भृत्यु.
 निधि-भंडार.
 निभग्न-दूभेलुं.
 निर्जन-माणस विनानुं.
 निर्जर-अरण्युं.
 निर्भम-भमता (भारापणुं) विनानुं.
 निर्वाणु-भोक्ष, निवृत्ति.
 निशामुष्प-सायंकण.
 निश्चष्ट-येष्टा रहित.
 निषेधो-नकार्यो.
 निष्ठुर धातकी.
 निस्तीर-कांडा विनानुं.
 नीड-माणो.
 नूतन-नवीन.
 नृशंस-दूर, धातकी.
 नैराश्य-नाउभेदी.
 नैर्णल्य-निर्णलता.
 नौका-छोडी.
 नंदनानंद-नंदनवननो आनंद.

प

पत्रवाहक-कागणो लावनार(पोस्टमेन)
 पत्रागम-पत्रानुं आववुं.
 पत्राभाव पत्र नहि आववो.
 पथ-मार्ग.
 पथगामी } =मुसाक्षर.
 पथिक

पथ्य-शेगीने लायक.
 पद-अधिकार, स्थान, पग.
 पदरव-पगलांनो अवाण.
 पद्मिनी-कमलिनी.
 परिच्यित-जणुणुं.
 परिजन-आक्षर, परिवार.
 परिणय-विवाह.
 परितोष-संतोष.
 परिवर्तन-इरक्षर.
 परिवेष्टित-वींटायेलुं.
 परिहास-हांसी.
 परोक्ष-प्रत्यक्ष नहि ते.
 पञ्चव पांडडुं, अंकुर.
 पश्चात्ताप-पस्तावो.
 पादप-आड.
 पार्थ-अणुणुं.
 पार्श्व-पासुं, पडणुं.
 पांडुरता-क्षीकाश.
 पांथ-मुसाक्षर.
 पासु-धूण.
 पिक्-कोयल.
 पितृवन-स्मशान.
 पिपासु-तरस्युं.
 पीत-पीणुं.
 पीयूष-अमृत.
 पुनःपि-क्षरीने पणु.
 पुलकित-शेभांचित.
 पुंज-ढगलो.
 पूर्वभुक्त-पूर्व भोगवेलुं.

